

ДЕМОКРАТИЈА И ЧОВЕКОВИ ПРАВА

СТУДИЈА ЗА ЖЕНИТЕ

ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА
МАКЕДОНИЈА 2020/2021

Марија Топузовска Латковиќ

Мирјана Борота Поповска

Ана Чупеска

Нита Старова

Драган Ѓорѓев

Декември, 2020

ДЕМОКРАТИЈА И ЧОВЕКОВИ ПРАВА

СТУДИЈА ЗА ЖЕНИТЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА 2020/2021

Марија Топузовска Латковиќ

Мирјана Борота Поповска

Ана Чупеска

Нита Старова

Драган Ѓорѓев

Издавач:
Фондација „Фридрих Еберт“
канцеларија Скопје
Бул. 8-ми Септември 2/2-5
1000 Скопје, Северна Македонија
Тел.: +389 2 3093-181
www.fes-skopje.org
contact@fes-skopje.org

Истражувањето го спроведе:
Раст и развој - Скопје

Автори:
Марија Топузовска Латковиќ
Мирјана Борота Поповска
Ана Чупеска
Нита Старова
Драган Ѓорѓев

Лектура:
Инда Савиќ Костова

Консултации:
Здружение за еднакви можности - Мрежа Стела
Дијана Стојановиќ Ѓорѓевиќ, The Kvinna till Kvinna Foundation
Тања Томиќ, ednakvi.mk

Било каква комерцијална употреба
на материјалите објавени од страна на
Фондацијата „Фридрих Еберт“ не е дозволена,
без претходно писмено одобрение.

Дизајн:

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент
Охридски", Скопје

316.346.2-055.2:316.662(497.7)(043.7)
305-055.2(497.7)(043.7)
303.43-055.2(497.7)(043.7)

СТУДИЈА за жените во Република Северна Македонија :
2020 / автори Марија Топузовска Латковиќ ... и др. - Скопје
: Фондација Фридрих Еберт, Подружница во Република
Македонија, 2020. - 160 стр. : граф. прикази ; 30 см

Фусноти кон текстот. - Останати автори: Мирјана Борота
Поповска, Ана Чупеска, Драган Ѓорѓев, Нита Старова. -
Библиографија: стр. 150-153

ISBN 978-9989-109-99-7

1. Топузовска Латковиќ, Марија [автор] 2. Борота Поповска,
Мирјана [автор] 3. Чупеска, Ана [автор] 4. Ѓорѓев, Драган
[автор] 5. Старова, Нита [автор]

а) Жени -- Општествен статус -- Македонија -- Истражувања
б) Родова еднаквост -- Жени -- Македонија в) Жени --
Социолошки истражувања -- Македонија

COBISS.MK-ID 52806661

СОДРЖИНА

1.	ВОВЕД	7
2.	МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАП	11
2.1	Истражувачки техники.....	11
2.2	Дизајн на истражувачки примерок и собирање на податоци	11
2.3	Анализа на податоците	11
2.4	Опис на примерокот	12
3.	ВРЕДНОСТИ, ДОВЕРБА И РЕЛИГИЈА	15
3.1	Родова рамноправност и родова еднаквост наспроти родово базирани стереотипи, родови базирани општествени улоги и вредностите на жените	15
3.2	Задоволство/незадоволство кај жените.....	21
3.3	Доверба.....	21
3.4	Значење и практикување на религијата	22
3.5	Заклучоци.....	22
3.6	Препораки.....	23
4.	СЕМЕЕН И СОЦИЈАЛЕН ЖИВОТ	25
4.1	Национален контекст	25
4.2	Животен стил на жените/користење на слободното време.....	25
4.3	Организирање на домаќинството и рамноправност помеѓу сопружниците/партнерите.....	28
4.4	Наоѓање на партнер(ка) за емотивна врска/браќ	35
4.5	Жените за време на Ковид 19 кризата	35
4.6	Заклучоци.....	38
4.7	Препораки.....	39
5.	ОБРАЗОВАНИЕ И ВРАБОТУВАЊЕ	43
5.1	Ставови кон организацијата.....	43
5.2	Дискриминација на работно место.....	44
5.3	Напредување на менаџерски позиции.....	46
5.4	Жените и личниот однос кон кариерата	48
5.5	Невработени и барање работа.....	49
5.6	Самовработување.....	53
5.7	Состојба во образованието	55

5.8	Ставови кон образованието.....	55
5.9	Што подучува образовниот систем за улогата на жената?.....	59
5.10	Заклучоци.....	63
5.11	Препораки.....	63
6.	ПОЛИТИКА И ПАРТИЦИПАЦИЈА.....	67
6.1	Перцепција на актуелните состојби со женската рамноправност.....	67
6.2	Интерес за политика и политичка партиципација.....	71
6.3	Демократија, идеологија и вредности.....	77
6.4	Идни очекувања.....	79
6.5	Заклучоци.....	79
6.6	Препораки.....	80
7.	БЕЗБЕДНОСТ И СИГУРНОСТ.....	83
7.1	Заклучоци.....	87
7.2	Препораки.....	87
8.	ЗДРАВЈЕТО НА ЖЕНАТА.....	89
8.1	Задоволство од здравствените услуги.....	92
8.2	Физичка безбедност и сигурност.....	93
8.3	Зависности и животни стилови.....	93
8.4	Услови за живот, еколошки фактори и благостојба.....	96
8.5	Ковид-19 и жената.....	96
8.6	Заклучоци.....	97
8.7	Препораки.....	97
	БИБЛИОГРАФИЈА.....	99

1

ВОВЕД

Родовата еднаквост, несомнено, е битен фактор за развојот на едно општество. Ја подобрува продуктивноста и економскиот раст, позитивно влијае на добростојбата на различни социјални групи и, на тој начин, придонесува во развојот на општеството и идните генерации, како и ефикасноста на институциите.

Од тие причини, Фондацијата „Фридрих Еберт“ во 2020 година одлучи да ја постави и спроведе Студијата за жените во Република Северна Македонија, со цел: да ја измери, опише и објасни позиционираноста на женската популација во однос на: општеството, семејството, вредностите, образованието, вработувањето, политиката, безбедноста и грижата за здравјето.

Студијата е направена по примерот на спроведените студии за млади во 2014 и 2019 година коишто наидоа на широк интерес во земјата и во регионот и во изминатите години беа користени како основа во креирање на одредени предлог-политики и проекти.

Со спроведувањето на истражувањето се добиени голем број податоци коишто не можат да бидат претставени во целост во оваа публикација, но ќе бидат достапни на барање. Сепак, Студијата дава еден сеопфатен преглед и анализа на најбитните податоци. Студијата за жени претставува интердисциплинарна студија чијашто примарна цел е да понуди основа за натамошни толкувања и анализи. Искрено се надеваме дека во следните години овие податоци добиени со истражувањето ќе бидат искористени за креирање на политики коишто ќе придонесат за подобрување на родовата еднаквост во македонското општество, како и за научни цели и предлог-проекти.

Според резултатите од истражувањето, жените во Република Северна Македонија (на когнитивно ниво) се стремат кон родова еднаквост. Може да се забележи дека сите го перципираат македонското општество како патријархално, во коешто традицијата е битна и општоприфатена вредност, но секоја жена (независно од демографскиот бекграунд)

на свој начин се труди да се избори за своите права и рамноправност во своето (новоформирано) семејство и опкружувањето.

За жал, со нашите резултати уште еднаш се потврдува дека жените во голема мера ја прифаќаат традиционалната/патријархална родова поделба на улогите во македонското општество. Поголемиот дел од слободното време го поминуваат во семејството, одговорни се за најголемиот дел од домашните обврски и ваквата поделба ја сметаат за праведна и фер. Финансиската состојба на жената е поврзана со нејзината положба во домот и рамноправноста со сопругот/партнерот.

Истражувањето потврди дека, во однос на мажите, неповолната позиција и дискриминацијата на пазарот на трудот врз основа на полот, од страна на жените не се препознати. Поголемиот дел од жените заработуваат помалку од мажите за истата работна позиција. Се случува често да бидат оценети како помалку компетентни заради тоа што се жени, а не заради нивната способност и често добиваат помала поддршка од страна на менаџерите, за разлика од колегите мажи кои се на иста работна позиција. Сето тоа резултира со постоењето на феноменот на „стаклен плафон“, заради што жените се демотивирани да напредуваат.

Иако жените покажуваат висок степен на искористување на своето гласачко право, постои ниско ниво на политичка партиципација, генерална незаинтересираност, незапознаеност и неинформираност за политика и со „женските прашања и рамноправност“.

Студијата укажува на низа постоечки предизвици со коишто треба да се справат сите чинители во општеството, со цел да се подобри индивидуалната и општествената добросостојба: од креаторите на политиките, носителите на одлуки, како и сите граѓани, жени и мажи во нашето општество.

На крајот, сакаме да изразиме голема благодарност до истражувачкиот тим кој и во услови на пандемија: професионално, детално и одговорно

го спроведе истражувањето. Тимот беше соочен со предизвикот за реализација на теренското истражување, со национален репрезентативен примерок од 1066 испитаници, со обемен прашалник којшто од страна на испитаниците бараше: време, концентрација и истрајност.

Фондацијата „Фридрих Еберт“ ќе ги промовира резултатите од истражувањето во натамошните активности и ќе спроведе слични студии во останатите

земји од Југоисточна Европа. Студијата на ФЕС Скопје како пилот-проект поставува клучна основа за добри практики.

Нита Старова,
координаторка на програми во Фондацијата
„Фридрих Еберт“, Скопје, и член на истражувачкиот тим

Ева Елерајт,
директорка на Фондацијата „Фридрих Еберт“
за Северна Македонија

2

МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАП

2.1. ИСТРАЖУВАЧКИ ТЕХНИКИ

Студијата се базира врз комбинација од квантитативни и квалитативни истражувачки методи и техники, со анализа на примарни, но и на секундарни податоци. Поконкретно, употребени се следните истражувачки техники за собирање на податоците:

- Преглед на литература
- Анализа на документација
- Лице в лице СAPI анкета, на репрезентативен/национален примерок
- Полуструктурирани е-интервјуа

Анкетниот прашалник е составен од следните тематски целини:

- ДЕМОГРАФСКИ ПРАШАЊА
- ВРЕДНОСТИ, ДОВЕРБА И РЕЛИГИЈА
- СЕМЕЕН И СОЦИЈАЛЕН ЖИВОТ
- ОБРАЗОВАНИЕ И ВРАБОТУВАЊЕ
- ПОЛИТИКА И ПАРТИЦИПАЦИЈА
- БЕЗБЕДНОСТ И СИГУРНОСТ
- ЗДРАВЈЕТО НА ЖЕНИТЕ

Интервјуто е составено од 10 отворени прашања (со потпрашања) за истите тематски поглавја како во прашалникот, со дел посветен на демографските податоци.

2.2. ДИЗАЈН НА ИСТРАЖУВАЧКИ ПРИМЕРОК И СОБИРАЊЕ ПОДАТОЦИ

За потребите на анкетното истражување е дизајниран стратифициран-квотен примерок. За оваа цел се користени официјални податоци за проценките¹ на населението, објавени на веб страницата на Државниот завод за статистика на Република Северна Македонија. Женската популација (на возраст од 18 до 67 години),

прво беше сегментирана во меѓусебно ексклузивни субгрупи, според осумте статистички региони во земјата и општините и возрастната група. Потоа, случаите во секој сегмент/стратум беа калкулирани и селектирани врз основа на специфичниот сооднос на квотите според: етницитет и место на живеење (урбано/рурално). Големината на примерокот е пресметана според формула (при што маргиналната грешка е 3 %, а нивото на доверба 95 %). Големината на истражувачката целна популација – вкупен број на девојки/жени на возраст од 18 до 67 години во земјата е 710.287², па оттаму и големината на предвидениот истражувачки примерок е N=1066.

Во рамките на теренското анкетно СAPI (Computer-assisted personal interviewing) истражување се собрани комплетно и валидно пополнети прашалници од вкупно N=1064 испитанички, во временскиот период од 19 октомври, до 10 ноември 2020 година. За оваа цел, креирана е двојазична верзија (на македонски и албански јазик) од прашалникот, во офлајн Андроид апликација. Анкетата лице в лице ја спроведоа вкупно 18 анкетари/ки, со користење на Lenovo Tab3 7 таблети, на целата територија на Република Северна Македонија. Просечното времетраење на една анкета изнесуваше 35 минути.

За интервјуто, пак, примерокот е составен од 12 испитанички, претставнички на женскиот пол, селектирани по принципот на максимум варијации, односно хетерогени според демографските карактеристики (како возраст, етницитет, степен на образование, место на живеење, работен и брачен статус). Успешно се спроведени 12 длабински полуструктурирани е-интервјуа, во истиот временски период.

2.3. АНАЛИЗА НА ПОДАТОЦИТЕ

Податоците се анализирани на квантитативно и квалитативно ниво, при што истражувањето ги има следните димензии:

- Експлоративна;

1 Во земјата не е спроведен попис од 2002 година.

2 МАКстат податоци, Државен Завод за статистика, 2020

- Дескриптивна;
- Компаративна;
- Експланаторна.

Квантитативните податоци добиени од анкетното истражување се анализирани на униваријантно, биваријантно и мултиваријантно ниво, со примена на соодветни статистички (дескриптивни и инференцијални) постапки во SPSS, кои се текстуално интерпретирани и визуелно претставени преку: слики, табели, графикони и дијаграми.

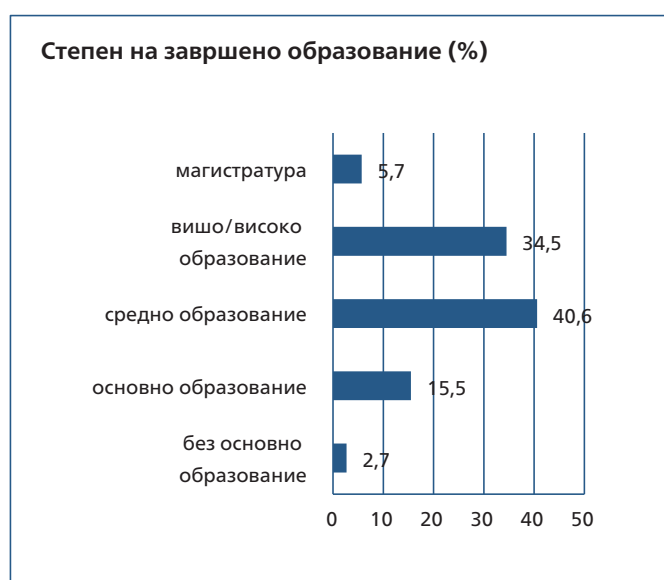
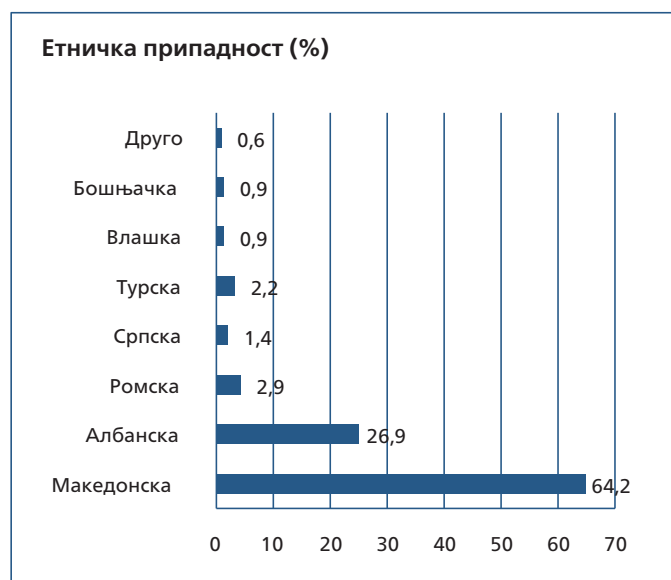
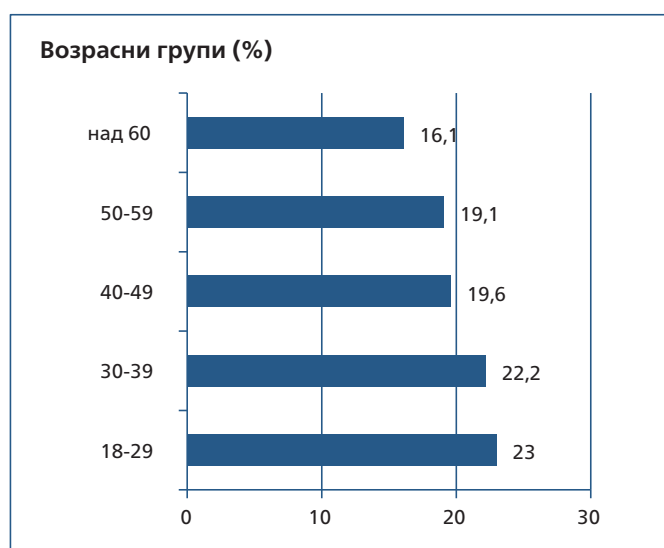
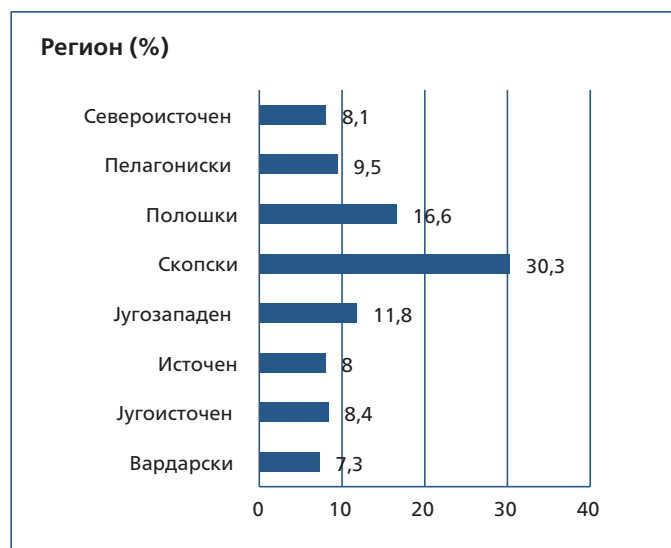
Легенда на ознаки:

- N = број (на испитаници, честота на одговори)
- p value (probability value) = вредност на пробабилитет/веројатност
- $p < 0.01$ = постоење на статистичка значајна разлика/асоцијација (ниво на доверба 99 %)

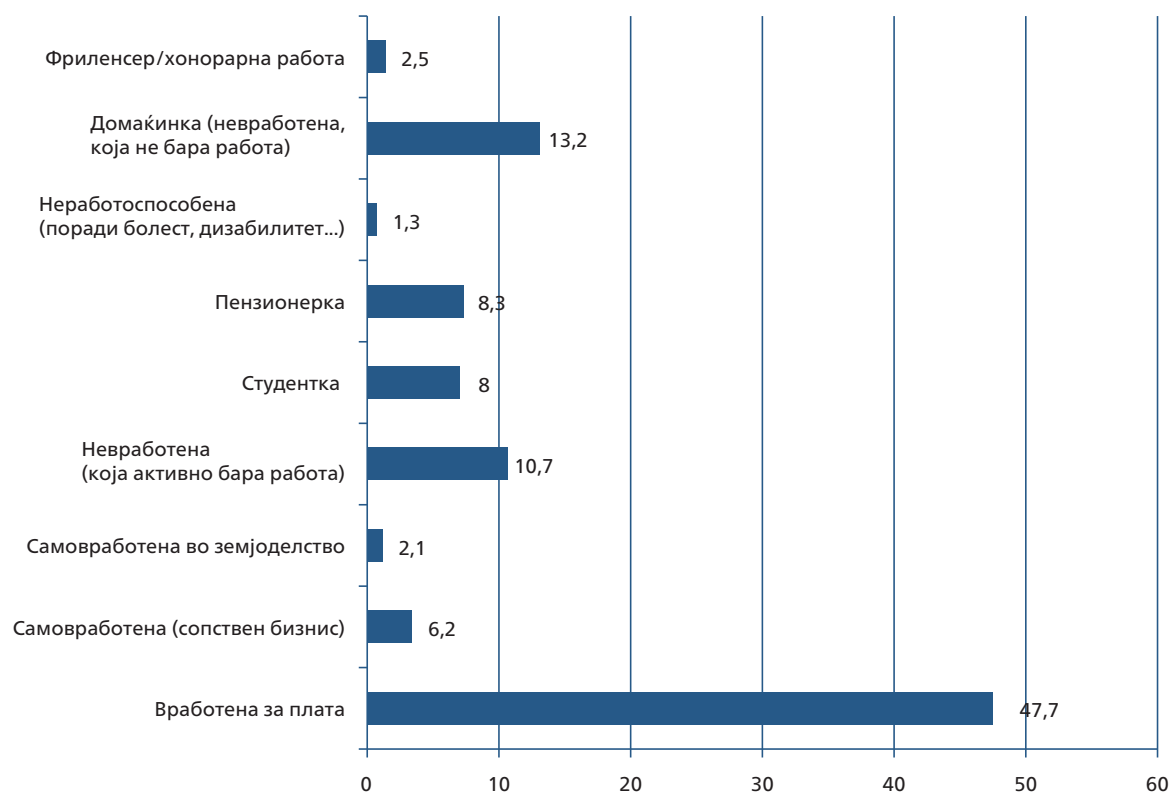
- $p < 0.05$ = постоење на статистичка значајна разлика/асоцијација (ниво на доверба 95 %)
- $p > 0.01$ = непостоење на статистичка значајна разлика/асоцијација (ниво на доверба 99 %)
- $p > 0.05$ = непостоење на статистичка значајна разлика/асоцијација (ниво на доверба 95 %)
- m = аритметичка средина (средна вредност, сумата на сите добиени податоци поделена со бројот на елементи во дистрибуцијата)
- χ^2 = хи квадрат (тест за тоа дали некоја добиена фреквенција – при кростабулација, отстапува од фреквенцијата која ја очекуваме, докажува статистички значајна асоцијација)
- r = Пирсонов коефициент на биваријантна корелација (поврзаност меѓу две варијабли)

Квалитативните податоци од спроведените интервјуа се анонимизирани, наративно анализирани и претставени во форма на анегдоти и цитати.

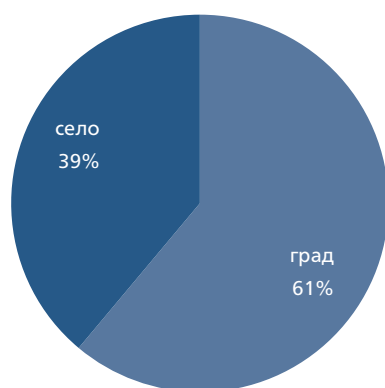
2.4. ОПИС НА ПРИМЕРОКОТ

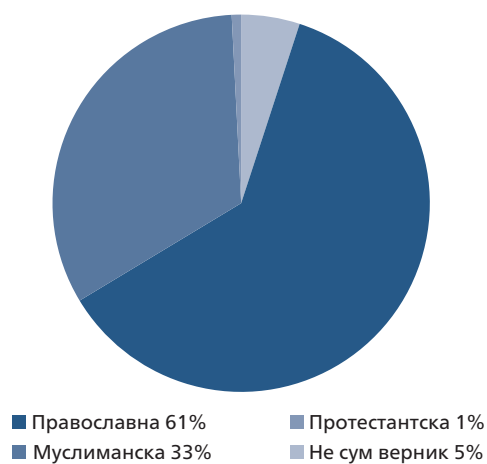
Работен статус (%)

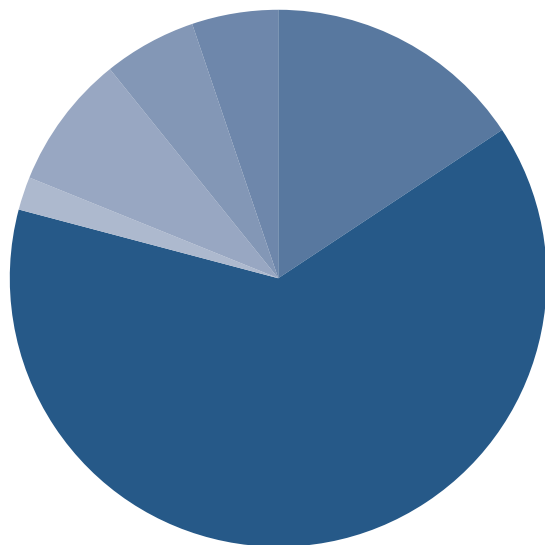
Место на живеење

Религиска припадност

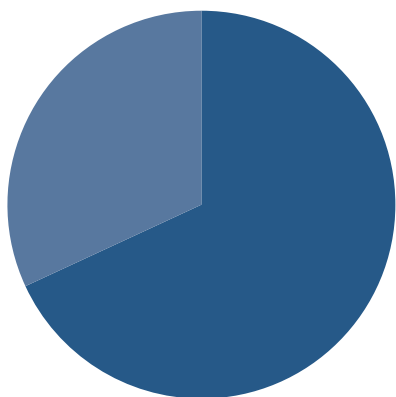

Брачен статус

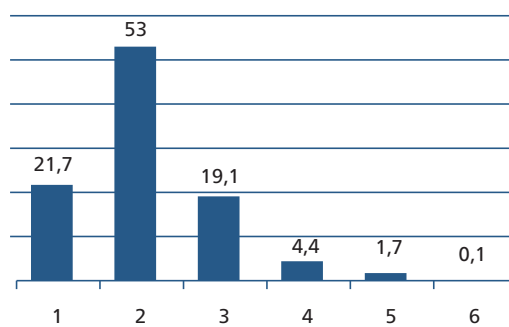
- Мажена 63%
- Самица/сингл 16%
- Вдовица 5%
- Разведена 6%
- Во врска, но не живееме заедно 8%
- Живеам во заедница со партнер(ка), немажена 2%

Деца

- да 68%
- не 32%

Број на деца (%)

3

ВРЕДНОСТИ, ДОВЕРБА И РЕЛИГИЈА

3.1. РОДОВА РАМНОПРАВНОСТ И РОДОВА ЕДНАКВОСТ НАСПРОТИ РОДОВО-БАЗИРАНИ СТЕРЕОТИПИ, РОДОВО-БАЗИРАНИ ОПШТЕСТВЕНИ УЛОГИ И ВРЕДНОСТИТЕ НА ЖЕНИТЕ

Родовите стереотипи се однапред предодредени социјални и културни модели или идеи со кои на жените и на мажите им се доделуваат карактеристики и улоги утврдени и ограничени според нивниот род. Родовите стереотипи претставуваат сериозна пречка за постигнување вистинска родова еднаквост и доведуваат до родова дискриминација. Ваквите стереотипи можат да го ограничат развојот на природните таленти и способности на: девојчињата и момчињата, жените и мажите, нивните образовни и професионални преференции и искуства, како и општо – животните можности. Родовите стереотипи се резултат и, истовремено, причина на/за длабоко врежани: ставови, вредности, норми и предрасуди (Council de Europe, 2018).

Стереотипот за тоа кои особини се „машки“, опфаќа карактеристики и вредности како што се, на пример: компетитивноста, храброста, строгоста, агресивноста, активноста, додека како „женски“ црти, вообичаено, се третираат: кооперативноста, плашливоста, попустливоста, пасивноста и нежноста (Koenig, 2011). Два вида родови стереотипи се истакнати како загрижувачки согласно судската пракса на Европскиот суд за човекови права во случаите на дискриминација (Попоска, 2015). Првата група на стереотипи и предрасуди се засноваат на идејата на супериорност на мажите и инфериорност на жените, која доведува до широко распространета практика на присила и насилство, посебно изразено во форма на домашно насилство, како форма на контрола врз жената.

Додека, втората група се однесува на определените стереотипизирани социјални улоги кои двете групи ги имаат во општеството, т.е. мајката како фигура која обезбедува грижа и нега за децата и постарите членови на семејството, а таткото како лице кое заработува и финансиски го обезбедува семејството. Стереотипизирањето на мажите и жените во најголема мера ги поставува во традиционалните родови улоги, што резултира со недостаток на поддршка за оние кои не го отелотворуваат во целост односниот стереотип, односно традиционалните родови улоги.

Патријархалната матрица и традиционалните социјални норми и поделбата на машко-женски улоги преовладуваат во Република Северна Македонија, лоцирајќи ги одговорностите на жените, пред сè, во домот. Според студијата на УСАИД од 2019 година, културните норми и верувања не се разликуваат многу според географскиот регион, но тие се разликуваат според етничката припадност и се поизразени во руралните области. Околу една третина од жените веруваат дека нивната основна улога е да раѓаат и да се грижат за домот и семејството, наместо да работат на формалниот пазар на труд. Според истата студија, традиционалните културни норми и верувања се посилено врежани кај ромското и албанското население и во руралните области, како и кај економски неактивните жени (USAID, 2019). Ваквите досегашни истражувачки сознанија и секундарни податоци беа повод за прашањата во продолжение.

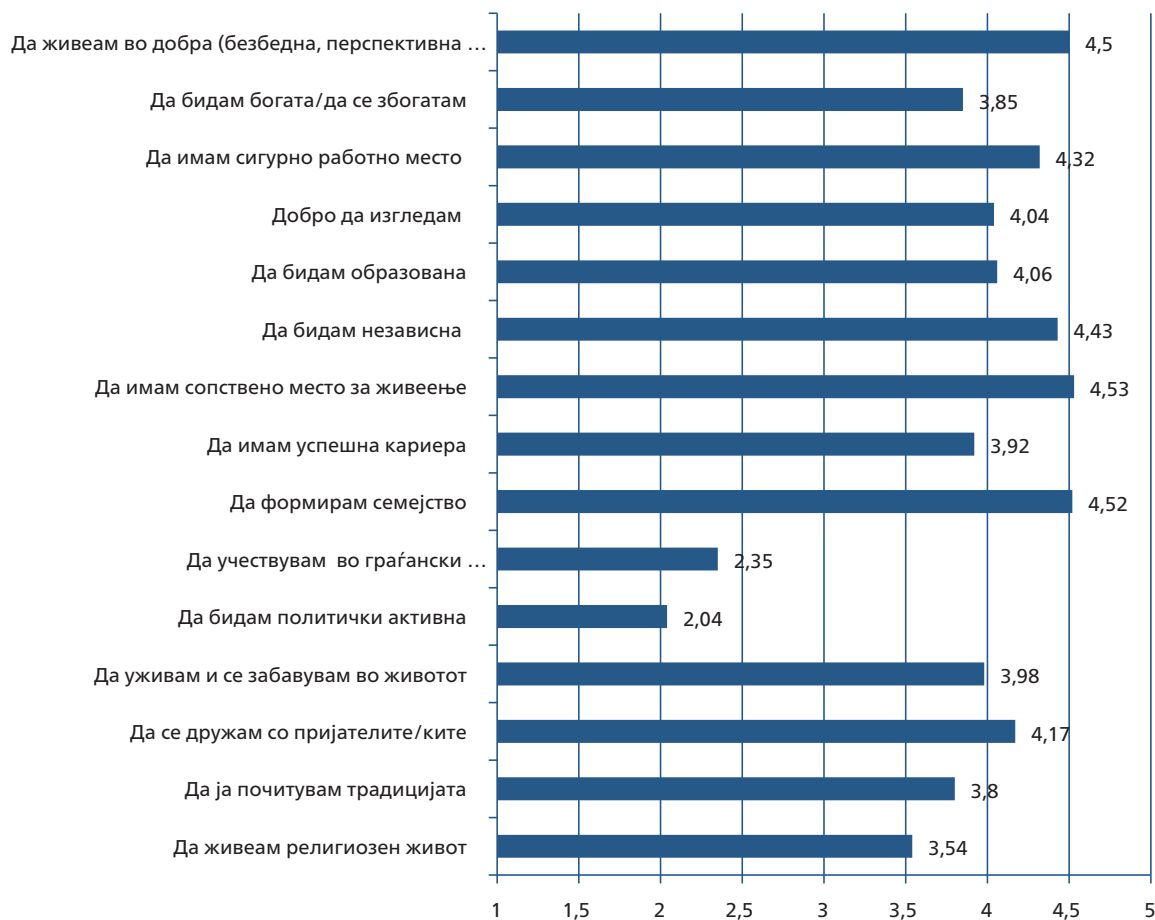
Според анализата на добиените податоци на **скалата за вредностите**, од Студијата за жени 2020, на жените им е најбитно: да имаат сопствено место за живеење (m=4,53); да формираат семејство (m=4,52); да живеат во безбедна и перспективна земја (m=4,5); да бидат независни (m=4,43); да имаат сигурно работно

место ($m=4,32$); да се дружат со пријателите ($m=4,17$); да бидат образовани ($m=4,06$); добро да изгледаат ($m=4,04$). Понатаму, (со средна вредност помала од 4) им е битно: да уживаат и се забавуваат во животот ($m=3,98$); да имаат успешна кариера ($m=3,92$); да бидат богати/да се збогатат ($m=3,85$); да ја почитуваат традицијата ($m=3,8$) и да живеат религиозен живот ($m=3,54$); а најмалку битно или небитно (со средна вредност под 3, во негативниот интервал на оска-

та) им е да учествуваат во граѓански иницијативи ($m=2,35$) и да бидат политички активни ($m=2,04$). Според истражувањата на Shwartz и Rubel (2005), на мажите им се побитни вредностите поврзани со: моќ, стимулација, хедонизам, постигнување и самонасочување, додека, пак, на жените им се позначајни вредностите поврзани со: бенеvolentност, универзализам, сигурност и традиција. Податоците во голема мера се надоврзуваат на ваквата поделба.

Колку ЗА ВАС ЛИЧНО се важни следните вредности во животот?

на скала од 1 - воопшто не ми е битно; до 5 - многу ми е битно

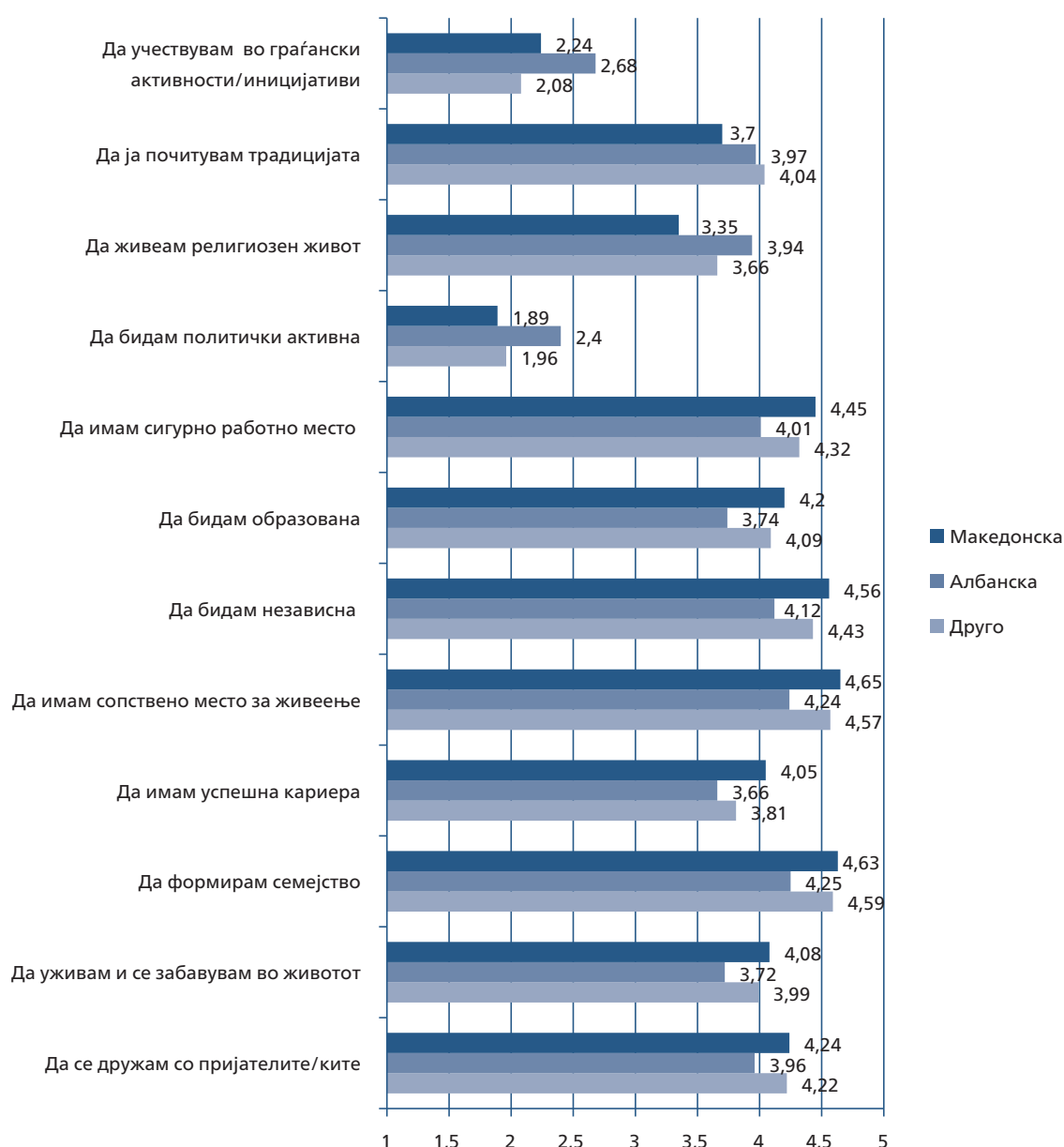
Според анализата со непараметриски тестови, се потврдија статистички значајни разлики ($p<0,05$) според етничка припадност, кои важат за целата таргет популација во земјата, за следните вредности:

- На жените Македонки им е побитно: да се дружат со пријателите/ките; да уживаат и се забавуваат во животот; да формираат семејство; да имаат успешна кариера; да имаат сопствено место за живеење; да бидат независни; да бидат образовани; да имаат сигурно работно место;

- На жените Албанки им е побитно: да живеат религиозен живот; да ја почитуваат традицијата; да бидат политички активни; да учествуваат во граѓански активности/иницијативи.

Може да се заклучи дека за испитаничките од македонска етничка припадност се позначајни вредностите поврзани со: независноста и сигурноста; социјалниот живот; кариерниот развој/самореализацијата и хедонизмот, за разлика од испитаничките од албанската етничка припадност, кај кои поистакнати се вредностите поврзани со: религијата и традицијата, како и со политичката активност и граѓанскиот активизам.

Животни вредности: според етницитет

Биваријантната корелација меѓу возраста и вредностите на жените, детектираше статистички значајна поврзаност за следните варијабли (иако корелациите не се многу силни според јачината):

- Религиозниот живот како вредност е пропорционален со возраста ($r=,181$, $p<0,01$);
- Почитувањето на традицијата како вредност расте пропорционално со возраста ($r=,259$, $p<0,01$);
- Формирањето на семејство како вредност е пропорционално со возраста ($r=,064$, $p<0,05$);
- Дружењето со пријателите/ките како вредност е обратнопропорционално со возраста ($r=-,174$, $p<0,01$);
- Уживањето и забавувањето во животот како вредност

е обратнопропорционално со возраста ($r=-,266$, $p<0,01$);

- Учество во граѓански иницијативи/активности како вредност е обратнопропорционално со возраста ($r=-,080$, $p<0,01$);
- Успешната кариера како вредност е обратнопропорционална со возраста ($r=-,277$, $p<0,01$);
- Независноста како вредност е обратнопропорционална со возраста ($r=-,141$, $p<0,01$);
- Да се биде образована како вредност е обратнопропорционална со возраста ($r=-,271$, $p<0,01$);
- Добриот изглед како вредност е обратнопропорционален со возраста ($r=-,332$, $p<0,01$);

- Сигурното работно место како вредност е обратно-пропорционално со возраста ($r=-,236$, $p<0,01$);
- Материјалното богатство како вредност е обратно-пропорционално со возраста ($r=-,197$, $p<0,01$).

Одговорите на **скалата за родова еднаквост** (1 – воопшто не се согласувам, а 4 – целосно се согласувам) укажуваат на тоа дека жените во Република Северна Македонија, барем на когнитивно ниво, се стремат кон родова еднаквост. Средните вредности се во негативниот интервал на оската (одразувајќи негативни ставови) за тврдењата: „родовата еднаквост претставува закана за традиционалното семејство“ ($m=1,82$) и „родовата еднаквост е невозможна, бидејќи жените и мажите многу се разликуваат едни од други“ ($m=1,78$). За тврдењето дека „родовата еднаквост во земјата е постигната на задоволително ниво“ резултатот означува неутрален став, на средина на оската ($m=2,51$), што значи дека жените ниту се задоволни, ниту незадоволни од степенот на родова еднаквост во македонското општество. Останува нејасно (како истражувачка лимитација на Студијата), како и во колкава мера го разбираат жените овој концепт.

Според националната документација, односно Стратегијата за родова еднаквост 2013-2020: „родовата рамноправност значи праведност при постапувањето со мажите и со жените, во согласност со нивните лични потреби, праведност особено во врска со правата, придобивките, обврските и можностите. Родовата рамноправност е засегната со унапредување на: личната, социјалната, културната, политичката и економската рамноправност за сите. Родовата еднаквост значи дека различните: однесувања, аспирации, потреби на жените и мажите се почитувани, земени предвид, вреднувани и поеднакво потпомогнати. Тоа значи дека нивните: права, одговорности и можности нема да зависат од тоа дали тие се родени како маж или како жена. Таа е заснована на принципите на човековите права и социјалната правда...“ (Влада на РМ, 2013).

Во колкава мера се согласувате со следните тврдења?

(на скала од 1 -воопшто не се согласувам;
до 4 -целосно се согласувам)

На скратената и прилагодена **скала за родова перцепција на општествените улоги** (Baber&Tucker, 2006) (1 - воопшто не се согласувам; 5 - сосема се согласувам), доминира како позитивен ставот дека „треба да престанеме да размислуваме за тоа дали луѓето се мажи или жени, туку да се фокусираме на нивните лични карактеристики“ ($m=4,21$). Средна вредност од $m=3,57$ (во позитивниот интервал) е добиена и за ставот дека „обврските во домот не треба да бидат распоредени според полот“. За тврдењето дека „некои видови на работа едноставно не се соодветни да ги извршуваат жени“ е регистриран неутрален став $m=3,3$ (средина на оската). За останатите тврдења од скалата се добиени негативни ставови:

- „За повеќето важни работни места, посоодветно е да се изберат мажи, отколку жени“ ($m=2,44$)
- „Жените би требало да работат само ако тоа е неопходно“ ($m=2,25$)
- „Жените би требало да ги носат главните одлуки за тоа како ќе се израснат децата“ ($m=2,83$)
- „Главната обврска на таткото е финансиски да го обезбеди своето семејство“ ($m=2,86$).

Во која мера се согласувате со следните тврдења?

Биваријантната анализа според возраста како варијабла, за ова прашање, потврди статистички значајна (иако слаба по интензитет) корелација за следните ајтеми:

- Мислењето дека главната обврска на таткото е финансиски да го обезбеди своето семејство расте пропорционално со возраста ($r=,090$, $p<0,01$);
- Мислењето дека жените би требало да работат само ако тоа е неопходно расте пропорционално со возраста ($r=,067$, $p<0,05$).

Според анализата со непараметриски тестови ($p<0.05$) според етничката припадност, регистрирани се следните статистички значајни разлики:

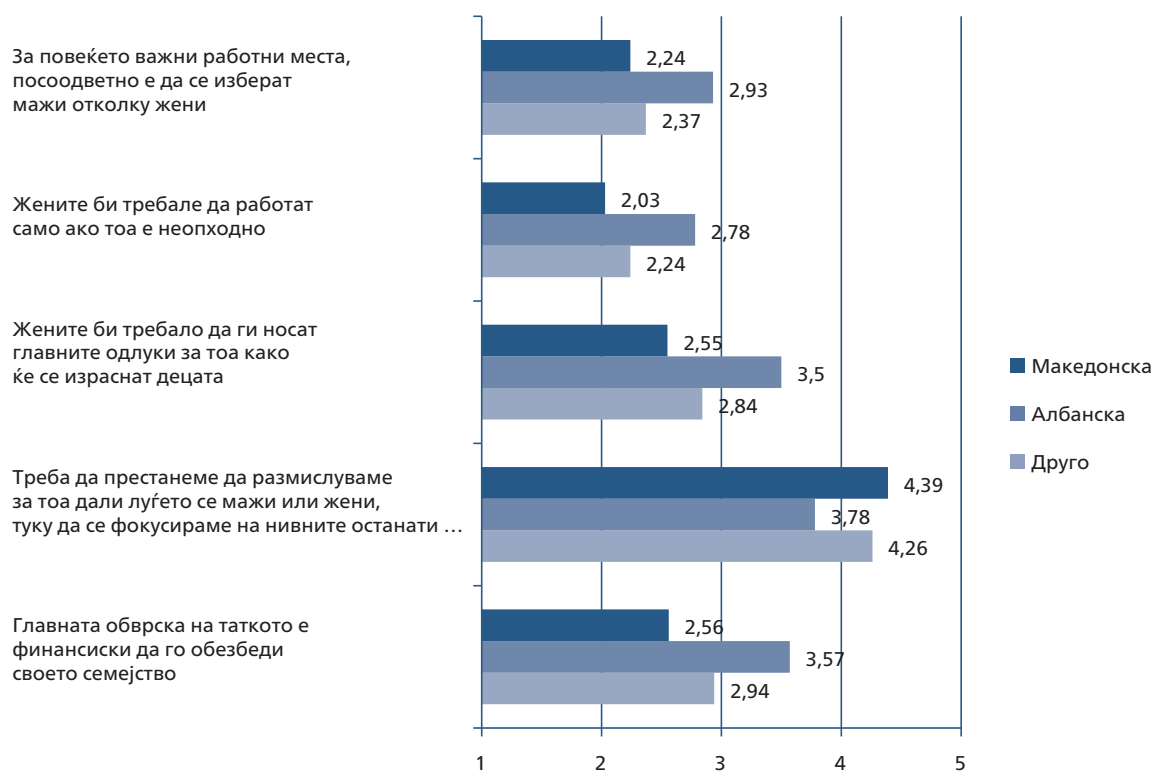
- Македонките во поголема мера веруваат дека треба да престанеме да размислуваме за тоа дали

луѓето се мажи или жени, туку да се фокусираме на нивните останати карактеристики;

- Албанките во поголема мера веруваат дека: главната обврска на таткото е финансиски да го обезбеди своето семејство; жените би требало да ги носат главните одлуки за тоа како ќе се израснат децата; жените би требало да работат само ако тоа е неопходно; за повеќето важни работни места посоодветно е да се избераат мажи отколку жени.

Овие податоци, повторно како и кај анализата на вредностите, укажуваат дека кај жените Албанки е во поголема мера прифатена традиционалната (патријархална) поделба на родовите улоги, со што се потврдуваат веќе постојните сознанија од анализата на секундарни податоци.

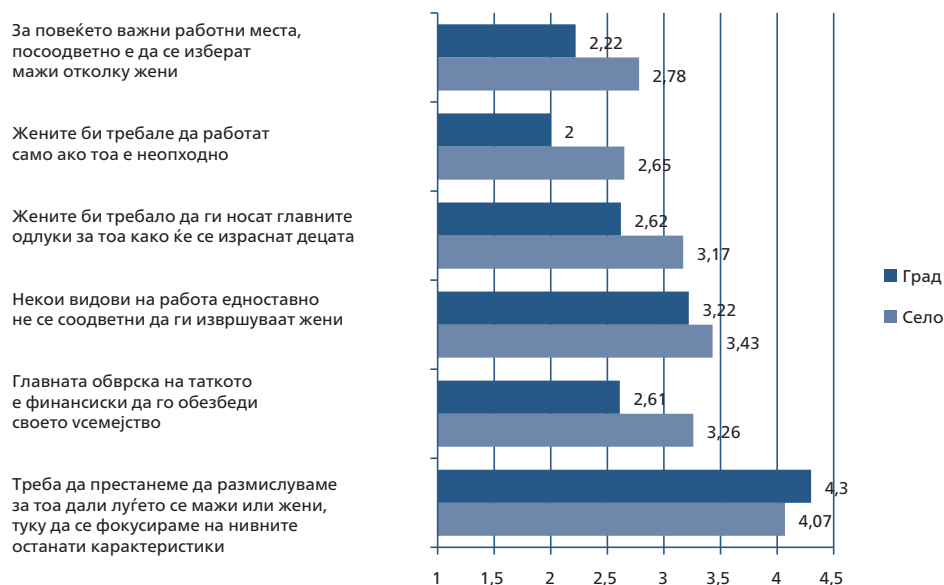
Ставови кон родовите/општествени улоги: разлики според етницитет

Според анализата со непараметриски тестови ($p<0.05$) евидентирани се статистички значајни разлики и според местото на живеење (град/село), за сите тврдења, освен за тврдењето „обврските во домот не треба да бидат распределени според

полот“, при што податоците потврдуваат дека жените од руралните средини во поголема мера ја прифаќаат традиционалната (патријархална) поделба на родовите улоги, за разлика од жените во урбаните средини.

Ставови кон родовите/општествени улоги: разлики според местото на живеење

„Според моите лични вредности не постојат машки и женски поделби на нештата. Мојот сопруг размислува како мене и дава поддршка на сè она што значи унапредување на целото семејство. Во истиот дух ги воспитувам и моите ќерки.“ (Б.С., 43, Скопје, Македонка)

„За жал, во нашето општество има поделби на традиционалните родови улоги. Тоа не влијаеше на мојот живот многу благодарение на фактот дека имав здраво семејство, еманципирани и образовани родители, кои иако имаат 5 деца (4 ќерки и 1 син) не правеа разлики заради полот, секој од нас е образован/а и сме магистрирале таму каде што сме сакале...“ (Р.Ц., 35, с. Чегране/Гостивар, Албанка)
 „Среќа што сум опкружена со луѓе кои не ги делат работите на типично машки и типично женски, барем оние со кои делам некаков однос и улога. Така што, можам да констатирам дека живеам во согласност со моите убедувања, кои не подразбираат поделба на традиционални родови улоги.“ (Г.Т., 44, Охрид, Македонка)

„И во нашата традиција има поделба на машки и женски улоги, меѓутоа во изминатите 10-тина години, со зголемување на нивото на образование кај ромската млада популација, овие бариери полека се уриваат, бавно, но се гледа некој прогрес на ова поле.“ (Т.В., 26, Скопје, Ромка)

„Колку и да ми пречи таа поделба сфатив дека мора да најдам свое место и барем на личен план да го намалам влијанието врз мојот живот во однос на избор на партнер, пријатели и работа. Можеби заради тоа и моите деца не развиле такви стереотипи што можеби е некогаш пречка заради опкружувањето. Тешко е да се промени менталниот склоп на заедницата, но сепак, може да се влијае врз својот живот.“ (Л.О., 56, Скопје, Србинка)

„Сè уште нашето општество е заробено во традиционалното воспитување. Мажите се воспитани во духот на препуштање на поголем дел од одговорностите врз жената и дека таа треба после работното време да биде дома стриктно предадена на семејството.“ (М.И., 36, Скопје, Албанка)

„За жал, сè уште таа традиција во нашето гратче се чувствува и влијае на многу работи, меѓутоа, едно ме радува, помладите генерации тоа го искоренуваат.“ (И.Ј., 53, Делчево, Македонка)

„Во мојот семеен живот општата поделба на традиционални родови улоги е надмината и функционираме рамноправно. Но, во работниот и социјалниот дел од животот, како жена наидувам на оваа поделба особено од машкиот род и највидливо е при: изнесување ставови, давање мислења и предлози. Особено ако станува збор за мнозинство на машката популација, женското излагање на одредена тема се случува да не е прифатено од прва причина што сум жена, и се сведува на т.н. негирање или игнорирање на ставот или комплетно неприфаќање.“ (А.Т., 45, Кавадарци, Македонка)

„Традиционалната поделба на родовите улоги е во директна спротивност со моите феминистички уверувања и делувања. Сведоци сме дека мизогинијата, патријархатот и сексизмот се премногу застапени во нашето општество и, за жал, во духот на истите се воспитуваат нашите деца низ сите степени на формалното образование, почнувајќи од градинка. Традиционалните родови улоги како 'role models' се промовираат низ сите учебници и повеќето детски телевизиски емисии, оставајќи чувство на нелагодност и неприпаѓање на сите оние деца коишто не потекнуваат од т.н. традиционални семејства... Членовите на моето семејство се воспитуваат во духот на родовата рамноправност, почитување на различностите и залагање за целосна еднаквост помеѓу луѓето...“ (Д.В., 37, Скопје, Србинка)

3.2. ЗАДОВОЛСТВО/НЕЗАДОВОЛСТВО КАЈ ЖЕНИТЕ

На *скалата за задоволство* (од повеќе животни аспекти), испитаничките изразиле најголемо задоволство од семејниот живот ($m=4,33$), потоа со вредност помеѓу 3 и 4: задоволство од љубовниот живот ($m=3,88$), од социјалниот живот ($m=3,76$), од животот во целост ($m=3,75$), задоволство од работниот живот ($m=3,35$), задоволство од финансиската состојба ($m=3,26$), при што жените Македонки, од урбана средина, се позадоволни од финансиската состојба и работниот живот ($p<0,05$).

Жените се незадоволни од земјата во којашто живеат, со средна вредност лоцирана во негативниот интервал на оската ($m=2,89$), при што помладите жени се понезадоволни од повозрасните ($r=,098$, $p<0,01$), Албанките ($m=3,15$) се позадоволни од Македонките ($m=2,79$), со статистичка значајност од $p<0,01$.

Колку сте задоволни (Се мисли генерално, без влијанието на Ковид -19)

на скала од 1 - многу незадоволна; 5 - многу задоволна

3.3. ДОВЕРБА

Според анализата на податоците добиени на *скалата за мерење на доверба* (очекувано и согласно на претходно добиениот податок дека се најзадоволни од семејниот живот), жените најголема доверба искажале кон членовите на потесното семејство ($m=4,75$). Понатаму (со средна вредност помеѓу 3 и 4), имаат доверба во членовите на поширокото семејство/роднините ($m=3,77$) и пријателите ($m=3,52$).

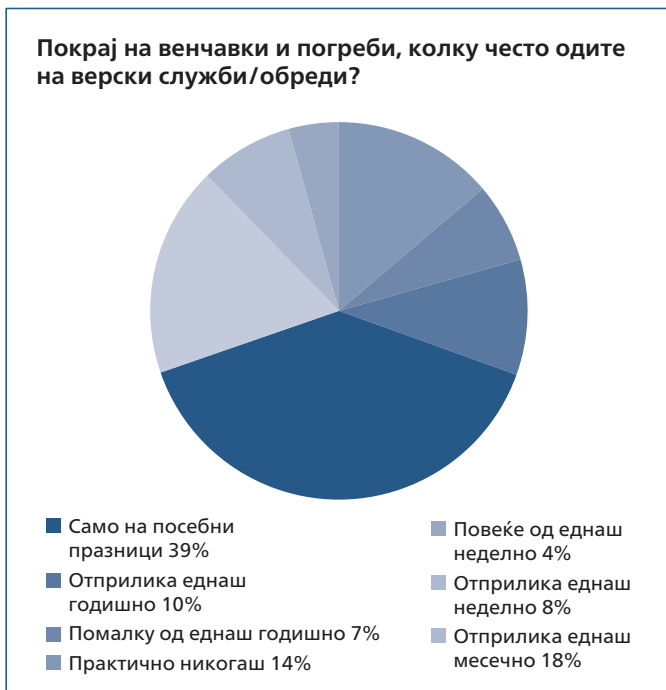
Жените немаат доверба кон сите останати наведени субјекти во прашалникот: луѓе со поинаква религиска вероисповед ($m=2,65$), меѓународни организации ($m=2,44$), невладини организации ($m=2,54$), медиуми ($m=2,37$), државни органи и институции ($m=2,33$), верски лидери ($m=2,55$), луѓе со различни политички убедувања ($m=2,3$), а најголема недоверба имаат во политичките партии ($m=1,84$) и политичките лидери ($m=1,81$).

Колку им верувате на следните субјекти?

3.4. ЗНАЧЕЊЕ И ПРАКТИКУВАЊЕ НА РЕЛИГИЈАТА

Најголем процент од жените (39 %) практикуваат/посетуваат верски служби/обреди само на посебни празници, повеќе од еднаш неделно – 4 %, еднаш неделно – 8 %, еднаш месечно – 18 %, еднаш годишно – 10 %, помалку од еднаш годишно – 7 %, практично никогаш – 14 %.

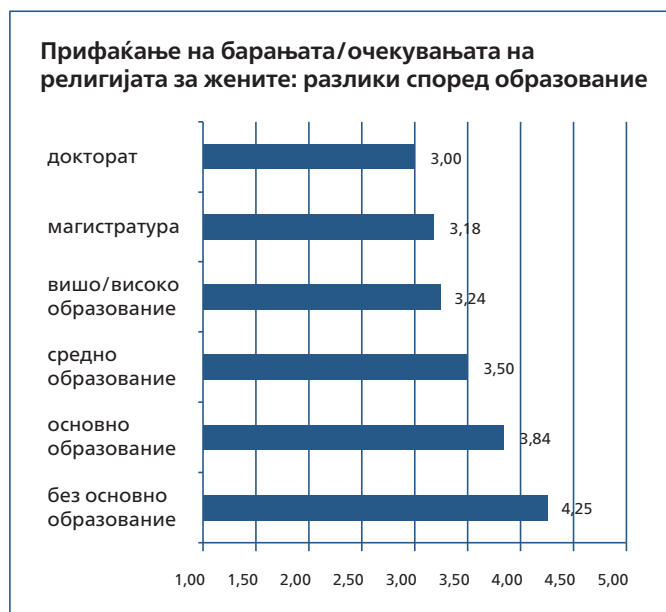

Иако одговорите на претходното прашање укажуваат на умерена религиозност кај женската популација, и покрај ниската вредност ($m=1,72$) за прашањето дали се почувствувале дискриминирано во македонското општество заради религиската припадност, жените со средна вредност од $m=3,47$ одговориле дека настојуваат да ги прифатат барањата/очекувањата коишто од нив како жени ги бара религијата, на скала од 1 (воопшто не) до 5 (во многу голема мера).

Прифаќањето на овие барања/очекувања од религијата расте пропорционално со возраста ($r=,071$, $p<0,05$). Жените од руралните места ($m=3,79$) во поголема мера ($p<0,01$) ги прифаќаат овие барања/очекувања, за разлика од жените во урбаните места ($m=3,24$).

Непараметриските тестови не покажаа статистички значајни разлики според етницитет за ова прашање. Постојат статистички значајни разлики ($p<0,01$), според степенот на образование, при што тие со пониско образование во поголема мера ги прифаќаат барањата/очекувањата за жените од религијата, и спротивно.

3.5. ЗАКЛУЧОЦИ

- На жените им е најбитно: да имаат сопствено место за живеење ($m=4,53$); да формираат семејство ($m=4,52$); да живеат во безбедна и перспективна земја ($m=4,5$); да бидат независни ($m=4,43$); да имаат сигурно работно место ($m=4,32$); да се дружат со пријателите ($m=4,17$); да бидат образовани ($m=4,06$); добро да изгледаат ($m=4,04$), при што на испитаничките од македонска етничка припадност им се позначајни вредностите поврзани со: независноста и сигурноста; социјалниот живот; кариерниот развој/самореализацијата и хедонизмот, за разлика од испитаничките од албанска етничка припадност кај кои поистакнати се вредностите поврзани со; религијата и традицијата, како и со политичката активност и граѓанскиот активизам;
- Жените во Република Северна Македонија (на когнитивно ниво) се стремат кон родова еднаквост. Средните вредности се во негативниот интервал на оската (одразувајќи негативни ставови) за тврдењата: „родовата еднаквост претставува закана за традиционалното семејство“ ($m=1,82$) и „родовата еднаквост е невоможна, бидејќи жените и мажите многу се разликуваат едни од други“ ($m=1,78$). За тврдењето дека „родовата еднаквост во земјата е постигната на задоволително ниво“, резултатот означува неутрален став, на средина на оската ($m=2,51$), што значи дека же-

ните ниту се задоволни, ниту незадоволни од степе-
нот на родова еднаквост во македонското општество;

- На скратената и прилагодена скала за родова пер-
цепција на општествените улоги, како позитивен
доминира ставот дека „треба да престанеме да раз-
мислуваме за тоа дали луѓето се мажи или жени,
туку да се фокусираме на нивните лични карактери-
стики“ ($m=4,21$). Средна вредност од $m=3,57$ (во по-
зитивниот интервал) е добиена и за ставот дека „об-
врските во домот не треба да бидат распределени
според полот“. За тврдењето дека „некои видови на
работа едноставно не се соодветни да ги извршува-
ат жени“ е регистриран неутрален став $m=3,3$ (сре-
дина на оската). За оваа скала резултатите се разли-
куваат според: возраст, етницитет и место на
живеење. Како и кај анализата на вредностите, по-
датоците повторно укажуваат дека кај жените Ал-
банки е во поголема мера прифатена традиционал-
ната (патријархална) поделба на родовите улоги;
- На скалата за задоволство (од повеќе животни аспек-
ти), испитаничките изразиле најголемо задоволство
од семејниот живот ($m=4,33$), а најголемо незадовол-
ство од земјата во којашто живеат, со средна вред-
ност лоцирана во негативниот интервал на оската
($m=2,89$), при што помладите жени се понезадоволни
од повозрасните, и Албанките ($m=3,15$) се позадовол-
ни од Македонките ($m=2,79$);
- Жените најголема доверба искажале кон членовите
на потесното семејство ($m=4,75$). Понатаму, имаат до-
верба во членовите на поширокото семејство/родни-
ните ($m=3,77$) и пријателите ($m=3,52$). Немаат доверба
кон сите останати наведени субјекти во прашалникот;
- Жените со (висока) средна вредност од $m=3,47$ одго-
вориле дека настојуваат да ги прифатат барањата/
очекувањата коишто од нив како жени ги бара рели-
гијата, при што тоа е позастапено кај жените со пони-
зок степен на образование и од руралните средини;
- Квалитативните податоци од интервјуата ги потвр-
дуваат добиените квантитативни податоци, при што
може да се забележи дека сите го перцепираат маке-
донското општество како патријархално, во кое тра-
дицијата е битна и општоприфатена вредност, но
секоја жена (независно од демографскиот бекграунд)

на свој начин се труди да се избори за своите права и
рамноправност во своето (новоформирано) семеј-
ство и опкружувањето. Промена на подобро и про-
гресивност се очекува од помладите генерации. Нај-
битна улога има семејството во кое растат жените,
независно од етницитетот и местото на живеење.

3.6. ПРЕПОРАКИ

- Да се поттикнуваат и охрабруваат девојчињата/де-
војките/жените (не само во рамки на семејството,
туку и на институционално ниво – во училиштата,
универзитетите и религиозните заедници, и од нај-
мала возраст) да ги следат: своите лични вредности,
уверувања, очекувања, желби и аспирации во живо-
тот, со што посредно ќе се зголеми и довербата кај
жените во институциите;
- Да се ревидираат наставните курикулуми за основно
и средно образование и од нив да се отстранат родо-
вите стереотипи и предрасуди, а да се воведат содр-
жини коишто ќе ја промовираат родовата еднаквост
и родовата рамноправност;
- Медиумите да ја промовираат родовата еднаквост и
родовата рамноправност, и да се посветат на разоб-
личување на стереотипите коишто важат за жените и
нивните улоги, меѓу општата јавност;
- Министерството за култура да предвиди посебни
фондови за поддршка на културолошки проекти и
програми кои промовираат родова еднаквост,
како и да ги земе предвид аспектите на родовата
еднаквост како критериум во процесот на селек-
ција за поддршка и грантови на останати проекти
и активности;
- Агенцијата за млади и спорт да предвиди посебни
фондови за поддршка на младински проекти кои
промовираат родова еднаквост и да ги земе пред-
вид родовите аспекти како битен критериум во про-
цесот на соработка со младинските организации;
- Меѓународните организации и донор-организаци-
ите да наменат повеќе средства за: проекти, кампањи
и активности кои промовираат родова еднаквост,
како и за поддршка на женските организации во нив-
ната работа.

4

СЕМЕЕН И СОЦИЈАЛЕН ЖИВОТ

4.1. НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ

Просечната возраст на жените при склучување на прв брак во Република Северна Македонија е 26,6 години (за споредба, кај мажите е 29,3) (Завод за статистика, 2019). Кога станува збор за рано склучување на брак, најранливи се девојчињата Ромки, 12 % од нив склучуваат брак и пред да наполнат 15 години (USAID, 2019).

Според анализата на секундарни податоци: „ако ја гледаме традицијата како традиционална поделба на родови улоги, најчест вид на домаќинство во Македонија е она во кое сопругот работи, а сопругата не“ (Реактор – Истражување во акција, Скопје, 2012): 40,1 % од сите учесници изјавиле дека живеат во „традиционални“ домаќинства (наспроти 32,4 % од учесниците кои изјавиле дека и двата сопружници не работат и 27,5 % од домаќинствата во кои и двата сопружници работат). Исто така, во секоја можна варијанта (и двата сопружници работат, и двата не работат, или еден сопружник работи), жените имаат значително поголема обврска околу домаќинството (чистење, готвење, грижење за децата, итн.) дури и ако тие се единствените вработени во семејството (Реактор – Истражување во акција, Скопје, 2012). Според истото истражување: „од учесниците кои живеат во домаќинства во кои и двата брачни партнери се вработени, 74,7 % од испитаничките изјавиле дека поголемиот дел, или сите домашни работи се нивна обврска, споредено со 67 % од машките испитаници кои изјавиле дека само мал дел од домашните работи се нивна обврска, или воопшто не се нивна обврска, 42,3 % од учесниците се согласиле со изјавата дека доколку во семејството има деца или, пак, стари лица на кои им е потребна грижа, не е исплатливо мајката да работи“.

Според Ивановска и Димитровска (2015), жените од

руралните средини во земјата се во многу понезавидна ситуација од жените од урбаните средини, заради тоа што во многу рурални средини недостигаат сервиси за грижа на децата и старите/болни лица, па жените се приморани да бидат дома и да се грижат за домаќинството, станувајќи комплетно економски зависни од сопругот.

Според анализата на постојните истражувачки сознанија, жените во руралните места, за разлика од жените во урбаните места, имаат многу мали можности за социјален живот бидејќи најчесто кафените или кафетериите претставуваат „забрането место“ за жените, а други објекти за забава и не постојат. Оддалеченоста од поголемите градови, како и непостоењето на добро организиран јавен превоз, се дополнителна пречка за нивна меѓусебна социјализација на јавен простор и, како резултат на тоа, единствената опција што им преостанува се меѓусебните посети во нивните домови (Хелсиншки комитет за човекови права на Република Македонија, 2018).

Според анализата на податоци од *Студијата за жени 2020*, за блокот прашања поврзани со семејниот и социјалниот живот, се добиени интересни, но на одредени места и загрижувачки резултати.

4.2. ЖИВОТЕН СТИЛ НА ЖЕНИТЕ/ КОРИСТЕЊЕ НА СЛОБОДНОТО ВРЕМЕ

Жените слободното време најчесто го поминуваат: со семејството (м=4,24), потоа (со средни вредности меѓу 3 и 4) гледаат филмови или серии на ТВ или интернет (м=3,82); користат социјални мрежи, како: Viber, Facebook, Twitter, Instagram (м=3,58); се дружат со пријателите/ките (м=3,57); слушаат музика (м=3,44); не прават ништо посебно/се релаксираат (м=3,28); пребаруваат/сурфаат на интернет (м=3,27).

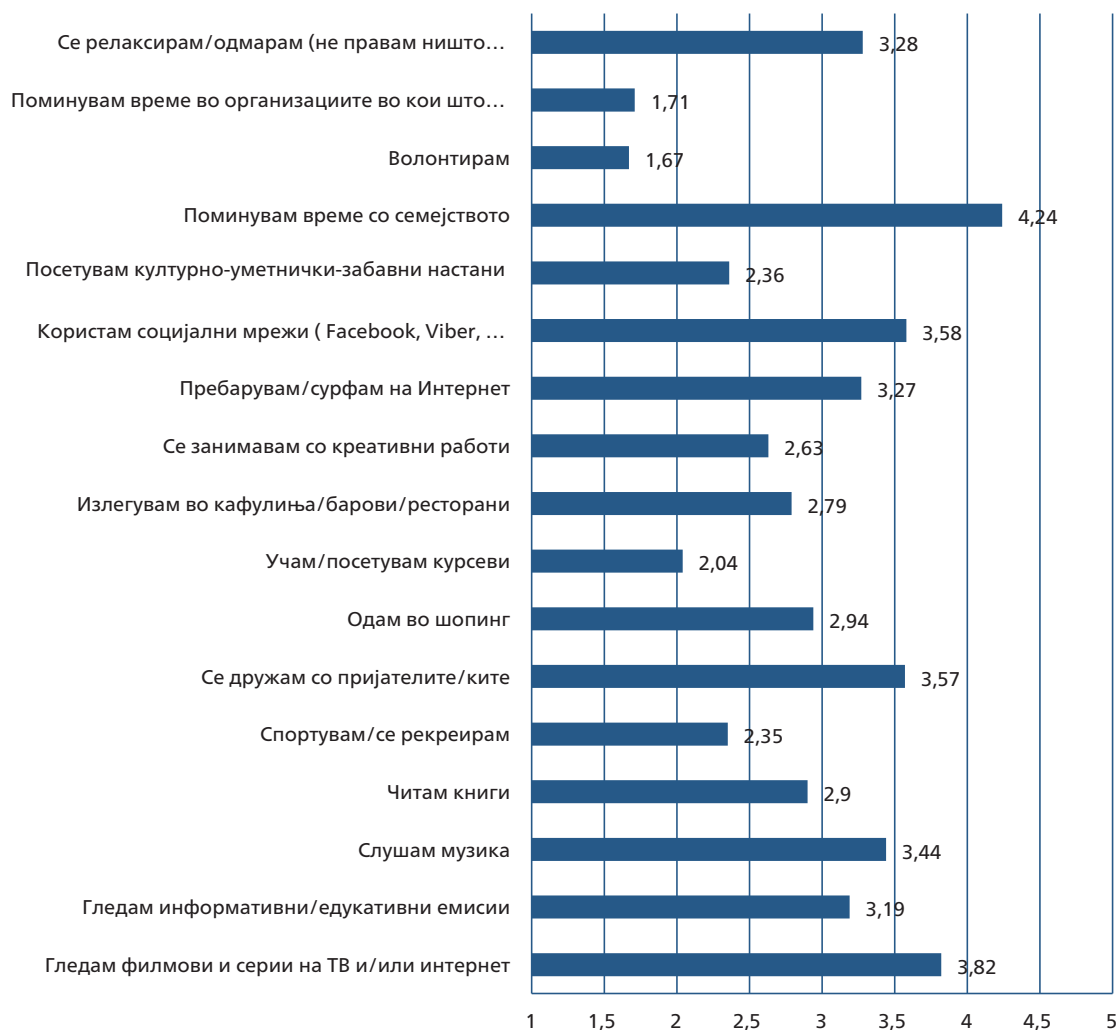
Активностите поврзани со: стекнување знаење и вештини, волонтерство, креативна работа, спортување, посета на културно-забавни активности, се лоцирани во негативниот интервал на оската (под 3), како активности што поретко се практикуваат.

Според биваријантната корелациска анализа со возраста како независна варијабла, се добиени следните резултати: слушањето музика е обратно-пропорционално со возраста ($r = -.428$, $p < 0.01$); исто така и читањето книги ($r = -.257$, $p < 0.01$); спортувањето/рекреирањето ($r = -.339$, $p < 0.01$); дружењето со пријателите/ките ($r = -.304$, $p < 0.01$); шопингот ($r = -.298$, $p < 0.01$); учењето/посетувањето курсеви ($r =$

$.361$, $p < 0.01$); излегувањето во кафулиња/барови, ресторани ($r = -.486$, $p < 0.01$); правењето креативни работи ($r = -.169$, $p < 0.01$); пребарувањето/сурфањето на интернет ($r = -.437$, $p < 0.01$); користењето на социјалните мрежи ($r = -.460$, $p < 0.01$); посетувањето на културно-забавни настани ($r = -.231$, $p < 0.01$); членување во организации ($r = -.120$, $p < 0.01$); волонтирањето ($r = -.144$, $p < 0.01$); релаксирањето/одмарањето ($r = -.096$, $p < 0.01$).

Не е регистрирана варијабла којашто расте право-пропорционално со возраста, што значи дека слободното време на помладите жени им е посполнето со разновидни активности, отколку на повозрасните.

Животен стил на жените (користење на слободното време)

Непараметриските тестови покажаа дека за сите активности има статистички значајни разлики ($p < 0,001$) во однос на тоа дали испитаничките имаат или немаат деца, при што жените кои немаат деца покажуваат поголема активност за сите алтернативи, а жените кои имаат деца, во поголема мера поминуваат време со семејството.

Може да се заклучи дека мајчинството во голема мера влијае врз обликувањето на животниот стил на жените.

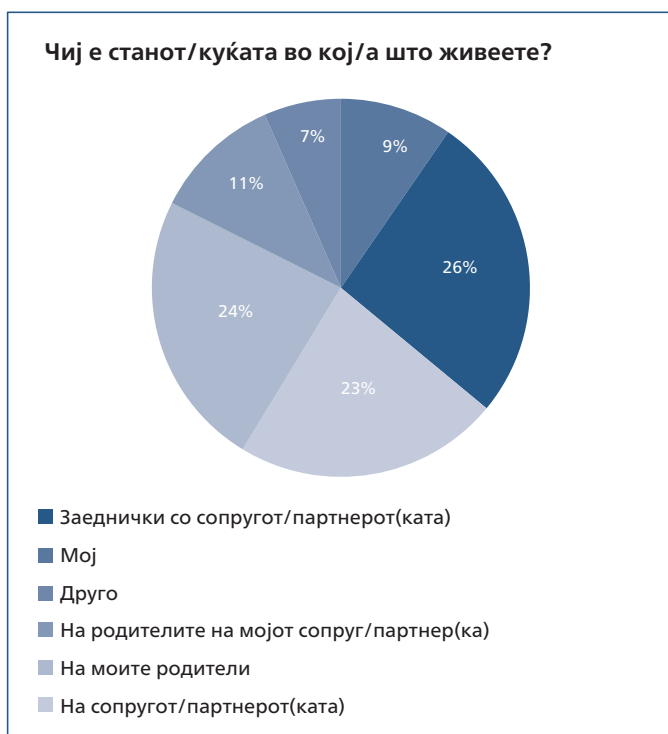
Непараметриските тестови регистрираа статистички значајни разлики ($p < 0,05$) во животниот стил и според местото на живеење. Жените кои живеат во урбани средини покажуваат за нијанса поголема активност за сите алтернативи, додека, пак, жените од руралните средини во поголема мера го поминуваат времето гледајќи филмови и серии на ТВ/интернет.

Овој податок се надоврзува на анализата на секундарните податоци и најверојатно се должи на поголемите можности коишто постојат во градовите, за разлика од селата.

4.3. ОРГАНИЗИРАЊЕ НА ДОМАЌИНСТВОТО И РАМНОПРАВНОСТ МЕЃУ СОПРУЖНИЦИТЕ/ПАРТНЕРИТЕ

Иако најбитните вредности на жените, според оваа Студија, се поврзани со осамостојувањето/независноста/сигурноста, главно преку поседувањето на сопствено место за живеење, само една четвртина од жените изјавиле дека станот го купиле заеднички со сопругот/партнерот, кај втората четвртина од испитаничките станот е во сопственост на сопругот/партнерот, третата четвртина одговориле дека станот е на родителите на жената, 11 % живеат во стан на родителите на сопругот, само 9 % од жените одговориле дека станот е во нивна лична сопственост, 5 % одговориле – нешто друго.

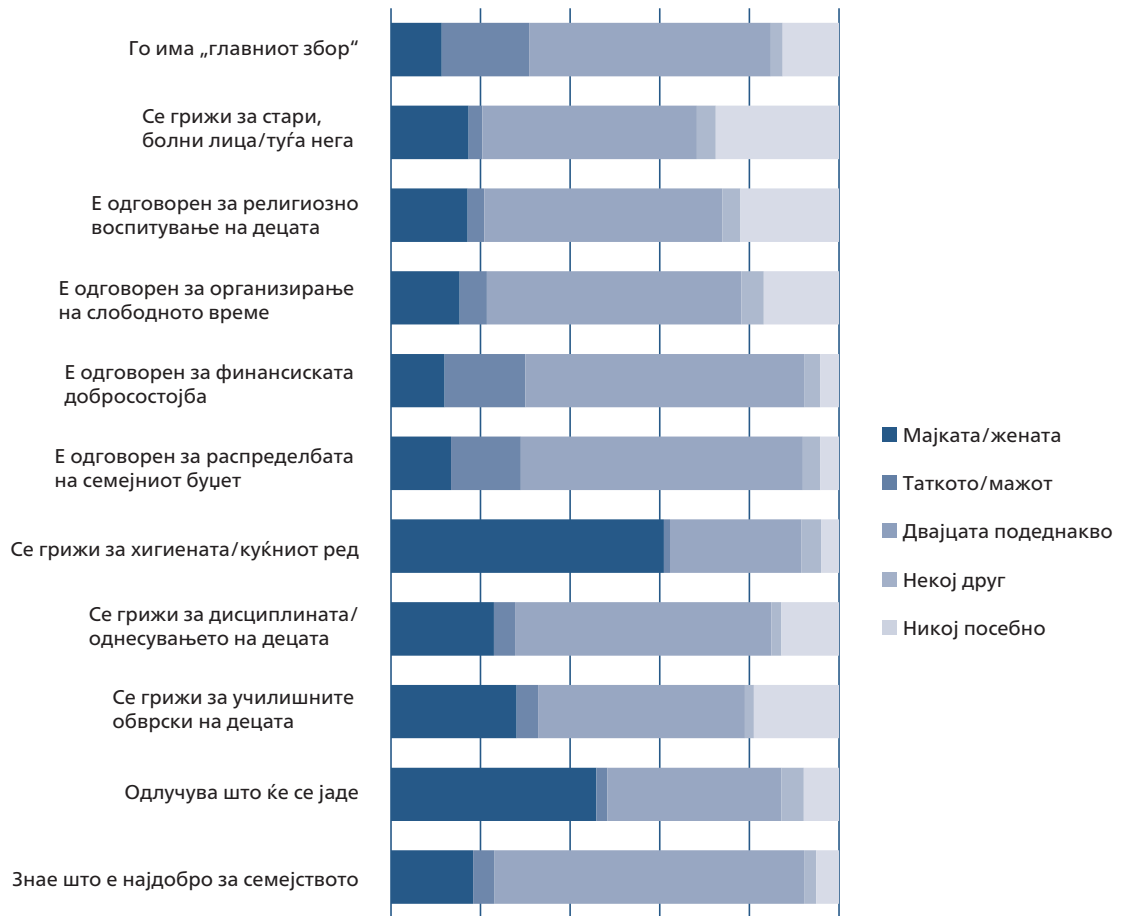

Следното прашање беше општо и им беше поставено на сите испитанички, независно од нивниот брачен статус и мајчинството. Тие можеа да одговараат за семејството во кое израснале, или, пак, за семејството што го формирале, односно за домаќинството во коешто моментално живеат. Најголемиот дел, или 69 % од испитаничките одговориле дека двајцата родители подеднакво знаат што е најдобро за семејството. За 18 % од случаите мајката/жената е таа што знае што е најдобро, за 5 % тоа е таткото/мажот, за 3 % – некој друг, за 5 % – никој посебно. Скоро половина од испитаничките (46 %) одговориле дека мајката/жената е таа којашто одлучува што ќе се јаде во домот,

кај 39 % двајцата родители/мажот и жената подеднакво одлучуваат за тоа, само 2 % одговориле дека таткото/мажот единствено е одговорен за јадењето, 8 % одговориле – никој посебно и 5 % – некој друг. За училишните обврски на децата (домашни задачи, родителски средби) во најголем процент се одговорни двајцата родители (46 %), потоа мајката/жената, со 28 %, таткото/мажот е единствен одговорен само во 5 %, 19 % одговориле – никој посебно, а 2 % – некој друг. За дисциплината и однесувањето на децата подеднакво се грижат двајцата родители во 57 %, но повторно, мајката е единствената којашто е одговорна за 23 % од случаите, а само таткото за 5 %, 13 % одговориле – никој посебно, а 2 % – некој друг. Повеќе од половина, или дури 61 % од испитаничките одговориле дека жената е таа во нивното домаќинство којашто е целосно одговорна за хигиената и куќниот ред, а таткото/мажот само 1 %, двајцата се подеднакво одговорни во 29 % од случаите, никој посебно – 4 % и некој друг – 5 %. За распределба на семејниот буџет подеднакво се одговорни двајцата родители, односно мажот и жената во 63 %, таткото/мажот е единствен одговорен во 16 %, а само мајката/жената во 13 %, кај 4 % никој посебно не е одговорен, а за 4 % – некој друг. Скоро една петтина од испитаничките (18 %) одговориле дека мажот е тој којшто е одговорен за финансиската добросостојба во домаќинството, двајцата (мажот и жената) подеднакво се одговорни во 62 %, а единствено жената е одговорна во 12 %, дека некој друг е одговорен за финансиската добросостојба одговориле 4 %. За религиозното воспитување на децата во половина од случаите (53 %) подеднакво се одговорни двајцата родители/мажот и жената, мајката е одговорна во 17 %, таткото/мажот во 4 %, никој посебно за 22 %, некој друг за 4 %. Двајцата родители/мажот и жената се подеднакво одговорни кога е потребна грижа за стари, изнемоштени и/или болни лица, кои бараат туѓа нега, во 17 % од случаите тоа го прави единствено жената/мајката, таткото/мажот сам во 3 %, никој посебно во 28 %, некој друг – 4 %. Една петтина од испитаничките (19 %) одговориле дека мажот го има „главниот збор“ во нивното домаќинство, додека за половината, или 54 %, тоа важи подеднакво за двајцата партнери, во 11 % „главниот збор“ го има мајката/жената, кај 13 % – никој посебно, кај 3 % – некој друг.

Според одговорите на испитаничките, за повеќето одговорности/грижи во домот процентуално е најзастапен одговорот „двајцата родители/партнери подеднакво“, врз жената е најголемиот товар за одржување на хигиената и куќниот ред во домот, како и одлучувањето што ќе се јаде, додека мажот во поголема мера го има „главниот збор“ за разлика од жената, и во поголема мера е одговорен за финансиската добросостојба.

Кој во вашето домаќинство:

Кростабулацијата на варијаблите покажа дека мажот/таткото почесто го има „главниот збор“ кога жената е во потешка/незавидна финансиска состојба.

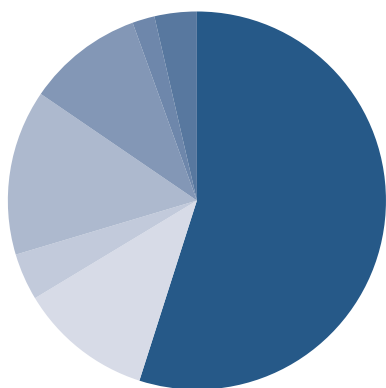
Кростабулација за финансиската состојба на жените и случаите кога „главниот збор“ го има мажот /таткото (%)

Прашањата во продолжение ги одговараа само оние испитанички (N=639) коишто се во брак или живеат заедно со партнер(ка).

На половината, или на 55 % од испитаничките, сопругот/партнерот им е вработен (работи за плата), додека 14 % од испитаничките имаат сопруг/партнер кој е невработен, кај 11 % сопругот/партнерот е самовработен (има сопствен бизнис), 10 % имаат сопруг/партнер кој е пензионер, 4 % имаат сопруг/партнер кој е самовработен во земјоделство, 4 % имаат сопруг/партнер кој е фриленсер (работи хонорарно, со договор за дело) и 2 % имаат сопруг/партнер кој е неработоспособен (заради болест/дизабилитет).

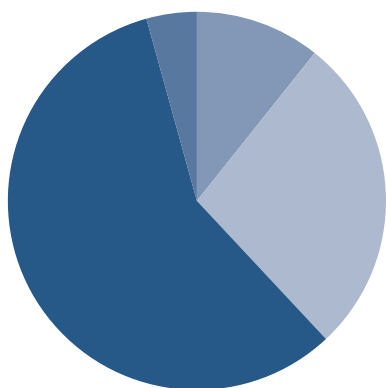
Кој од следните одговори најдобро го опишува работниот статус на вашиот сопруг/партнер(ка)?

- Вработен/а за плата 55%
- Фриленсер/хонорарен работник/договор на дело 4%
- Неработоспособен/а (поради болест, дизабилитет...) 2%
- Пензионер/ка 10%
- Невработен/а 14%
- Самовработен/а во земјоделство 4%
- Самовработен/а (сопствен бизнис) 11%

Кај повеќе од половина, или 58 % од испитаничките – сопругот заработува повеќе од нив, слично, или исто, заработуваат и двајцата во 27 %, кај 11 % од случаите жените се тие коишто заработуваат повеќе, а 4 % одговориле со „не знам“.

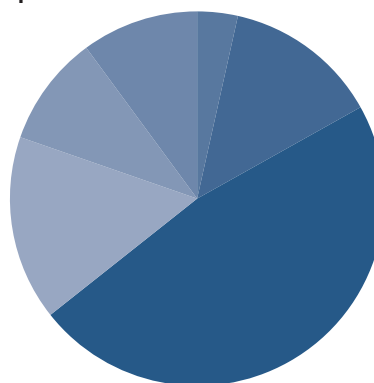
Дали вашиот/та сопруг/партнер(ка) заработува исто, повеќе или помалку од вас?

- Повеќе од мене 58%
- Не знам 4%
- Помалку од мене 11%
- Слично/исто како и мене 27%

Брачните/емотивните партнери меѓусебно ги организираат месечните примања на следниот начин: скоро половината, 47 %, ги собираат сите пари „на купче“ и си земаат по потреба; 16 % еден дел од парите ги чуваат во заедничко „купче“, со другиот дел секој засебно располага; 13 % одговориле „мојот сопруг/партнер(ка) располага со парите и ми го дава мојот дел“; кај 10 % секој располага со своите пари; 4 % одговориле „јас располагам со сите пари и му давам дел на мојот(та) сопруг/партнер(ка)“; а 10 % одговориле – „нешто друго“.

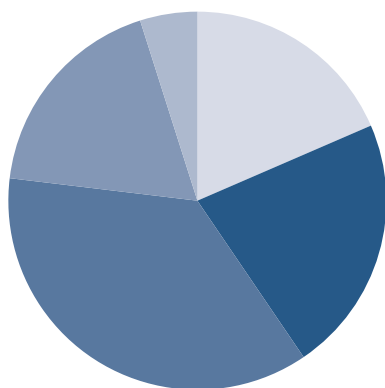
Како вие и вашиот сопруг/партнер(ка) вообичаено ги организирате заедничките месечни примања?

- Ги собираме/чуваме парите на купче и секој зема за што му/й треба 47%
- Мојот сопруг/партнер(ка) располага со парите и ми го дава мојот дел 13%
- Јас располагам со сите пари и му давам дел на мојот(та) сопруг/партнер(ка) 4%
- Нешто друго 10%
- Секој располага со своите пари засебно 10%
- Еден дел од парите ги чуваме во заедничко купче, со другиот дел се... 16%

Во однос на финансиската состојба, мнозинството од жените (36 %) одговориле дека можат да си дозволат сè што им е потребно, но само ако трошат економично; 22 % одговориле дека можат да си дозволат сè што им е потребно, но да не им остане ништо; 20 % можат да си дозволат сè што им е потребно, плус да им остане заштеда; 18 % од жените тешко можат да си ги дозволат потребните работи и често остануваат без пари; 5 % не можат да си ги дозволат/платат најосновните работи.

Како би ја опишале вашата финансиска состојба?

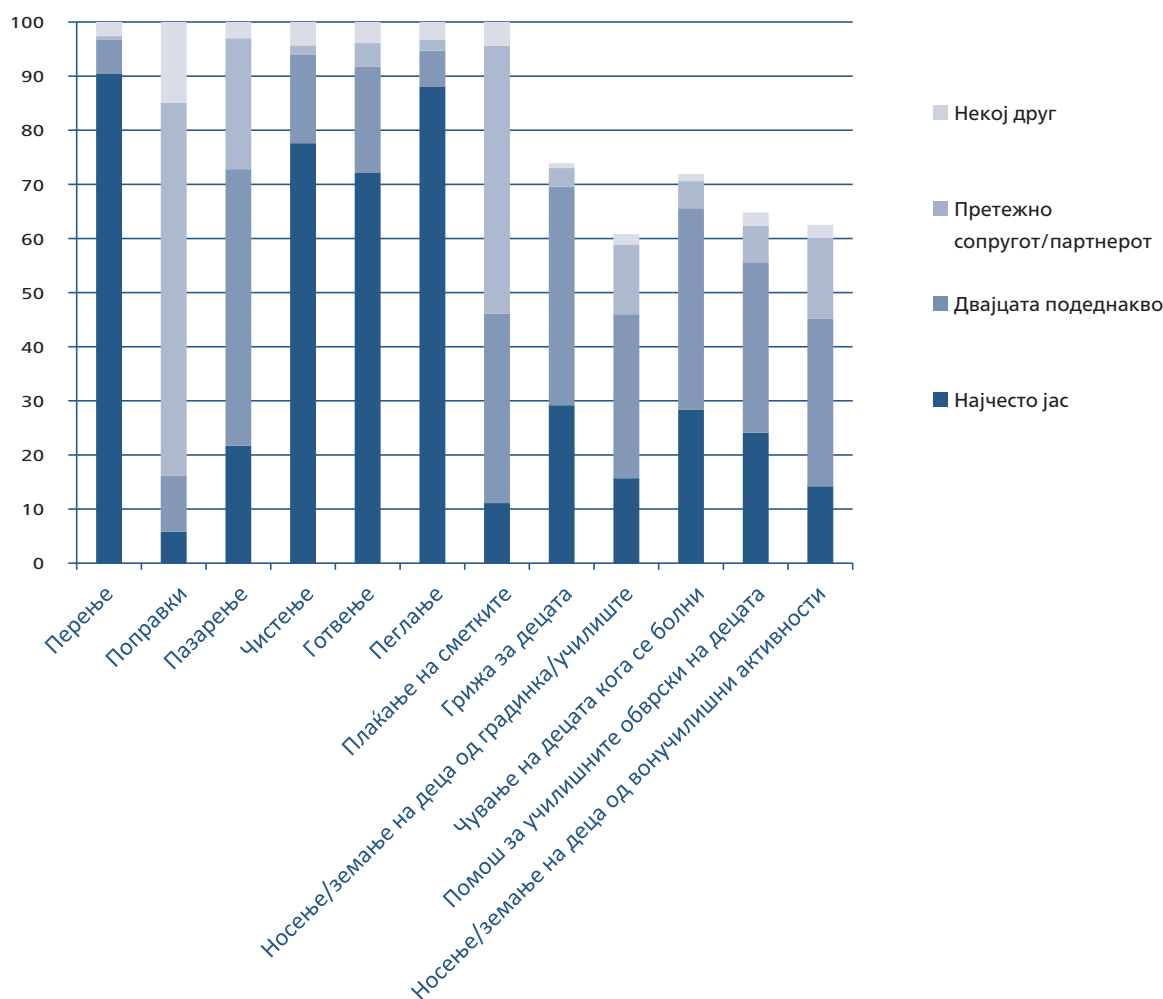

- Можам да си дозволам сè што ми е потребно, но без да ми остане нешто 22%
- Можам да си дозволам сè што ми е потребно, но само ако трошам економично 36%
- Тешко можам да си ги дозволам/платам потребните работи, и често останувам без пари 18%
- Не можам да си ги дозволам/платам најосновните работи 5%
- Можам да си дозволам сè што ми е потребно, плус да ми остане заштеда 20%

Според анализата, жените коишто се во брак, или живеат заедно со партнерот, во најголема мера се одговорни за домашните обврски, како: перење (90%), чистење (77,6%), готвење (72,1%), пеглање (88,1%). Сопругот/партнерот во најголема мера (68,9%) е одговорен за поправки во домот и плаќање на сметките (49,5%). Двајцата подеднакво се одговорни за пазарење (51,1%). За обврските околу децата најчесто или е одговорна жената/мајката или двајцата подеднакво.

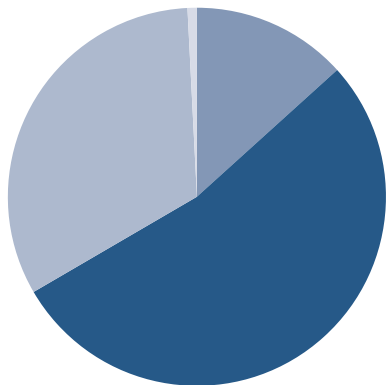
Според податоците од Анкетата за користење на времето, од Државниот завод за статистика (State Statistical Office of Republic of North Macedonia, 2015), може да се забележи дека вработените жени (кои живеат во пар, со дете), споредено со мажите, користат значително повеќе просечно време (и до 3 часа повеќе) во текот на еден работен ден за извршување на домашните активности, а помалку време за слободни активности, при што ситуацијата е слична и за време на викендот.

Кој во вашето домаќинство ги извршува/е одговорен за следните работи

Дури половина од испитаничките (53 %) одговориле дека потребите на работата на нивниот сопруг/партнер делумно го ограничува времето коешто тој го поминува со семејството и пријателите. Кај 13 % од жените, сопругот/партнерот е целосно окупиран со работата и нема време за семејството и пријателите. Само кај една третина, или 35 % од жените, работата на сопругот/партнерот воопшто не го ограничува неговото време за семејството/пријателите.

Дали потребите на работата на вашиот сопруг/партнер(ка) понекогаш го ограничува времето коешто го поминува со семејството и пријателите?

■ Да, делумно 53% ■ Да, целосно 13%
 ■ Не, воопшто 33% ■ Неприменливо 1%

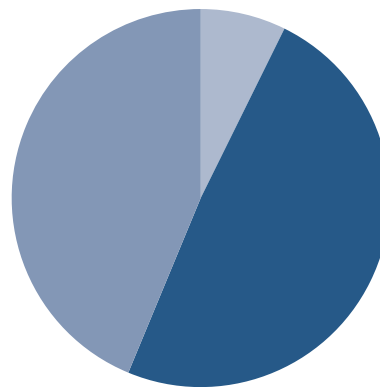
За прашањето: „Колку време имате (вие и партнерот) за самите себе?“ анализата покажа дека жените (коишто се во брак или живеат со партнерот) имаат значително помалку време за самите себе (за развој на лични интереси, социјализација и/или релаксација), за разлика од сопругот/партнерот. Најголеми разлики постојат за алтернативите од скалата за честота: „скоро секој ден“, при што само 28,2 % од жените го избрале овој одговор, додека за сопругот/партнерот одговориле со 41,2 % и за „еднаш, до двапати месечно“ каде жените за себе одговориле со 16,3 %, за разлика од одговорите за нивните сопрузи/партнери (26,9 %). Идентичен е процентот за жените и мажите за модалитетот „еднаш, до двапати неделно“ (38 %), што, воедно, е и најчест одговор на жените за времето што го имаат за самите себе.

Време за себе си (развој на лични интереси, социјализација, релаксација) (%)

Скоро сите испитанички (93 %) сметаат дека поделбата на обврските во домот (бракот/врската) е фер/праведна, при што 44 % одговориле „сосема фер“, а 49 % „прилично фер“. Само 7 % одговориле „не, воопшто“.

Дали мислите дека поделбата на обврските во домот во вашата врска/брак е фер (праведна)?

■ Прилично фер 49% ■ Сосема фер 44%
 ■ Не, воопшто 7%

Слично како и на претходното прашање, на скала од 1 – многу низок, до 5 – многу висок, испитаничките го оцениле степенот на родова еднаквост во бракот/врската со средна вредност блиску до 4 („добар“), односно $m=3,98$, што значи дека тие во голема мера ја прифаќаат и ја сметаат за праведна моменталната поделба на обврските и одговорностите во домот (описани низ горенаведените истражувачки сознанија). Уште еднаш се потврдува дека жените во одредена мера ја прифаќаат традиционалната/патријархална родова поделба на улогите во македонското општество како нормална.

Не се регистрирани статистички значајни корелации за ова прашање со варијаблите: возраст и степен на образование.

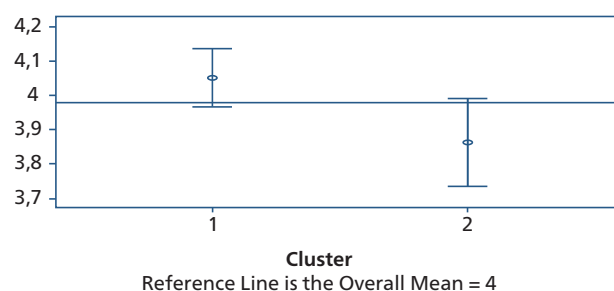
Со цел да се добијат дополнителни информации/објаснувања, направена е кластер анализа за ова прашање, според демографските податоци (степен на образование, етничка припадност, место на живеење, групирана возраст), при што испитаничките се поделија во два различни кластери (1 и 2). Профилот на испитаничките (од кластер 1) коишто изразиле поголем степен на родова еднаквост во бракот/врската, е следниот:

- Македонки;
- од урбана средина;
- од возрасните групи 30-39 и 40-49 години;
- главно со завршено средно образование.

Додека профилот на испитаничките (од кластер 2) коишто изразиле помал степен на родова еднаквост во бракот/врската, е следниот:

- Албанки;
- од рурална средина;
- од возрасните групи 30-39 и 50-59 години;
- главно со завршено основно образование.

Како би го опишале степенот на родова еднаквост во вашиот брак/врска?

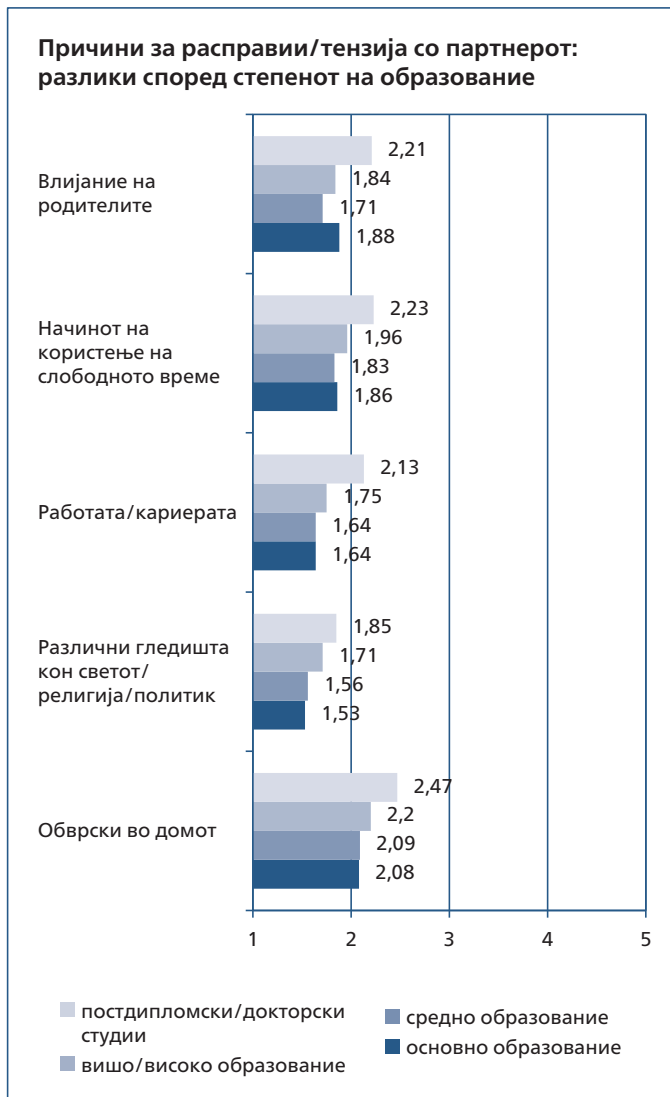
Главните теми коишто се предмет за тензија/расправа меѓу сопружниците/партнерите се: парите ($m=2,34$) и обврските во домот ($m=2,15$), иако сите вредности се лоцирани во негативниот интервал на оската, под 3 на скалата за честота, со стандардната девијација околу 1, што значи дека тие не се застапени во голема мера, во рамки на целата женска популација.

Кои се главните теми околу кои имате тензија или расправа со вашиот сопруг/партнер?

(на скала од 1 - никогаш; 5 - секогаш)

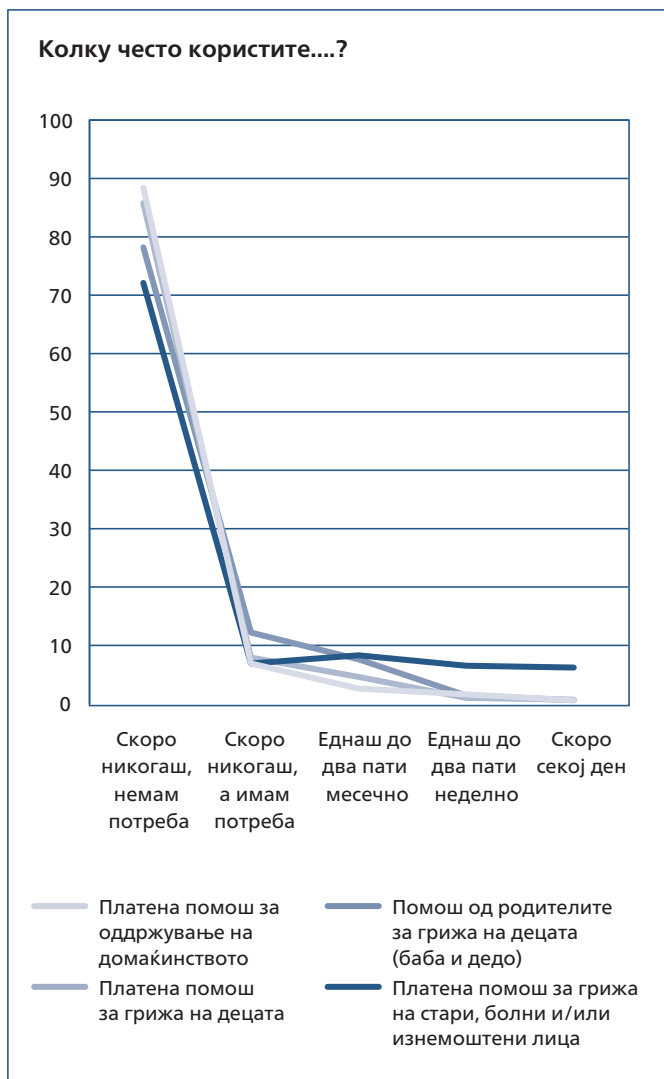

Евидентирани се статистички значајни разлики ($p < 0,05$) според степенот на образование на жените, за ајтемите: обврски во домот; различни гледишта кон светот/религијата/политиката; работата/кариерата; начинот на користење на слободното време; влијание на родителите, при што жените со повисоко образование одговориле со повисока вредност на скалата на честота за секоја од причините за расправа.

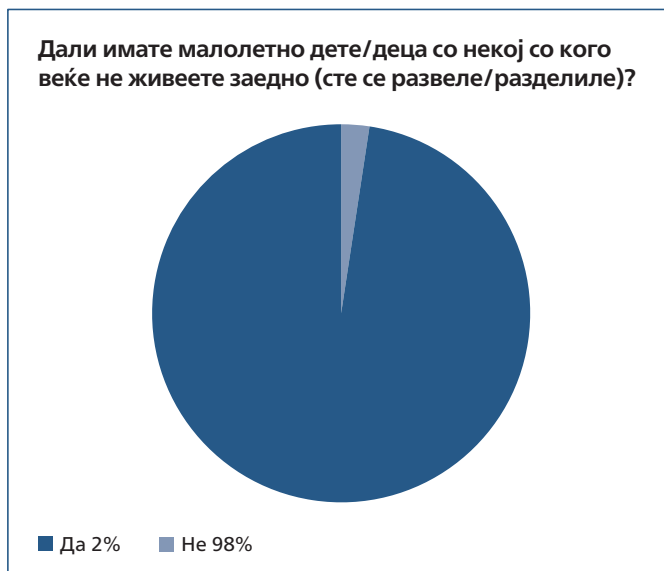

Жените коишто се во брак и/или живеат со партнерот, ретко користат платена или туѓа помош за одржување на домаќинството, грижа за децата, грижа за стари/болни лица. Во најголем дел испитаничките го избрале одговорот „скоро никогаш, немам потреба“. Само 6 % имаат секојдневна помош од родителите (баба, дедо) за грижа на децата, 6 % тој вид на помош ја имаат еднаш, до двапати неделно, а 8 % еднаш, до двапати месечно (кумулативно 20 %). Само 7,6 % имаат платена помош за одржување на домаќинството еднаш, или двапати месечно.

Дополнително е направена анализа со селекција на случаите коишто живеат со малолетни деца, и не се евидентирани значајни разлики во податоците.

Само 2 % од испитаничките имаат малолетно дете/ деца со некој со кого веќе не живеат заедно (се разделиле/развеле). Заради исклучително малиот процент на случаи (како истражувачка лимитација на примерокот), прашањата од анкетата во продолжение (кој го има старателството, кои се предизвиците/проблемите, плаќање на алиментација, итн.), не се анализирани дополнително.

4.4. НАОЃАЊЕ НА ПАРТНЕР(КА) ЗА ЕМОТИВНА ВРСКА/БРАК

Испитаничките веруваат дека на самохраните мајки им е најтешко да најдат стабилен/сериозен партнер за емотивна врска ($m=2,43$), потоа на разведените жени ($m=2,19$), што укажува на постоење предрасуди во македонското општество при изборот на партнерка/сопруга, додека за слободните жени средната вредност е во другиот интервал на оската, но, блиску под 2 ($m=1,99$), што би значело „ни лесно, ни тешко“. Скалата е тристепена, при што 1 – многу лесно, 2 – ни лесно, ни тешко, 3 – многу тешко. Според анализата со биваријантна корелација, ваквата перцепција не е поврзана со возраста на испитаничките.

4.5. ЖЕНИТЕ ЗА ВРЕМЕ НА КОВИД-19 КРИЗАТА

Податоците покажуваат дека состојбата со обемот на неплатена работа што ја извршуваат жените во домот, уште пред пандемијата криза била алармантна. Имено, во Република Северна Македонија, соодносот меѓу жените и мажите за извршување на неплатена работа во домот, поврзана со грижа за семејството и домаќинството, пред пандемијата изнесувал 72,5:27,5 (Charmes, 2019).

За време на актуелната глобална здравствена (и во едно економска, социјална, политичка) криза предизвикана од Ковид-19, вработените жени кои не можеле да ја ползуваат Владината мерка за отсуство од работа заради грижа за дете/деца до 10 годишна возраст (дали заради сопствена одлука, притисок или, пак, страв за губење на работното место), се

соочија со исклучителен предизвик на комбинирање на работните обврски, домашната работа (готвење, перење, чистење, дезинфекција, пазарување, итн.), грижа за децата и другите членови на семејството, помош во школувањето/едукацијата за децата и уште многу дополнителни активности (Реактор – Истражување во акција, 2020).

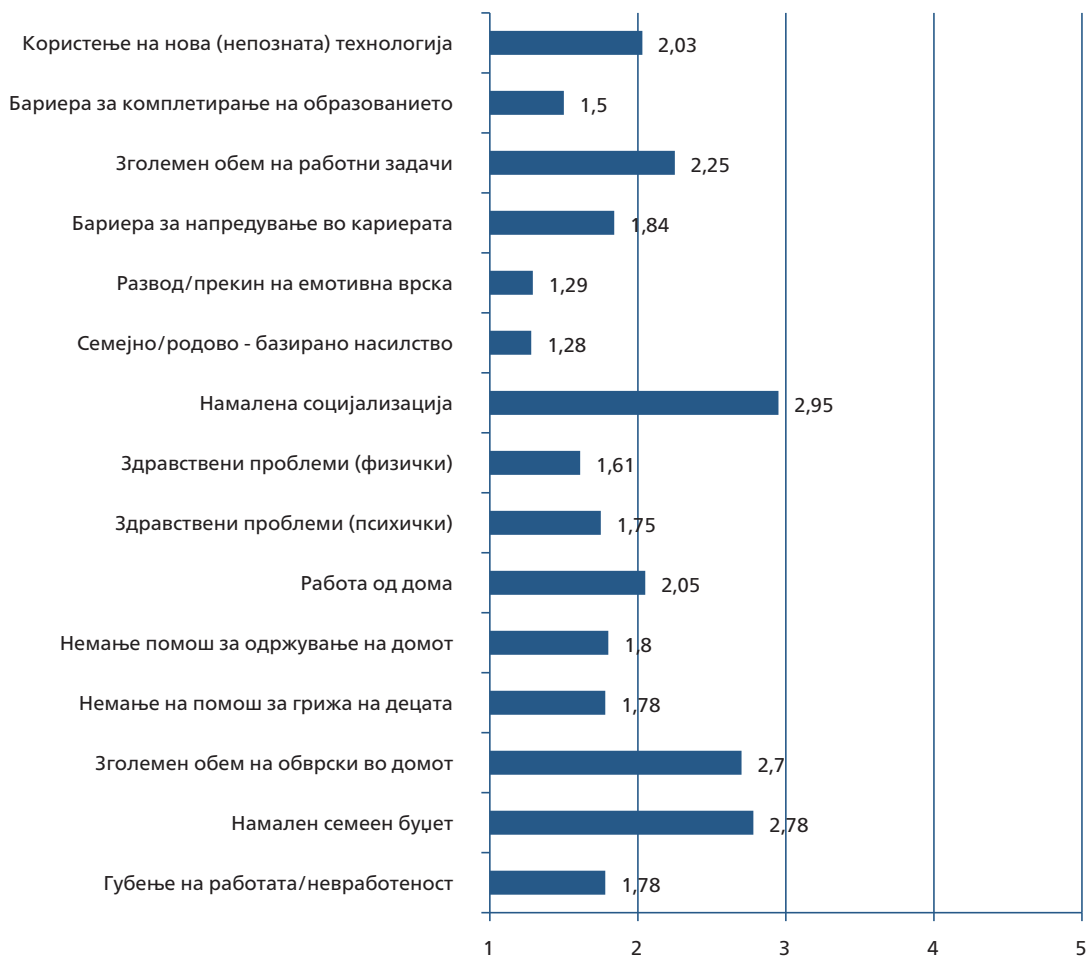
Но, претпоставуваме дека ситуацијата е отежната и кај жените коишто ја користеле Владината мерка, а сега, по завршувањето на вонредната состојба, работат од дома, користејќи ги онлајн платформите и алатките, без неопходните работни услови/работна атмосфера, но, секако, и кај оние жени/мајки на деца кои одат на работното место со физичко присуство, додека во училиштата во голема мера се спроведува онлајн настава (за учениците од четврто одделение, па нагоре, не постои можност за настава со физичко присуство, односно згрижување на деца).

Според извештаите на ILO (2020), жените, генерално, се една од најранливите категории во текот на пандемијата. Од аспект на вработувањето, се очекува директно да се изложени на негативни ефекти, оние жени коишто се позастапени во погодените сектори (како што се услужните дејности, во кои претежно работат жени) или во занимања што се на челната линија за справување со пандемијата (на пример, медицински сестри). Жените, исто така, имаат помалку пристап до социјална заштита и ќе сносат непропорционален товар за грижа на други лица, во случај на затворање на: училиштата, градинките и центрите за грижа. Состојбата со родовата нееднаквост во светот на трудот, и воопшто, е во опасност да се уназади и да се врати со децении наназад (ILO, 2020).

За прашањето: „Во која мера лично се соочивте со следните проблеми/предизвици/ризици како директна последица од кризата заради Ковид-19?“ анализата покажува дека средните вредности за сите аспекти/ајтеми, на скала од 1 – не, воопшто, до 5 – во многу голема мера, се лоцирани во негативниот интервал на оската, односно под 3 (а стандардната девијација се движи околу 1), што значи дека влијанието, сепак, не е перципирано како големо, на ниво на цела таргет популација, а теренското истражување беше спроведено на почетокот од вториот бран на пандемијата.

Највисоки се вредностите за ајтемите: намалена социјализација со контакти вон домаќинството ($m=2,95$); намален семеен буџет ($m=2,78$); зголемен обем на домашни обврски ($m=2,7$).

Во која мера лично се соочивте со следните проблеми/предизвици/ризичи како директна последица од кризата поради ковид 19?

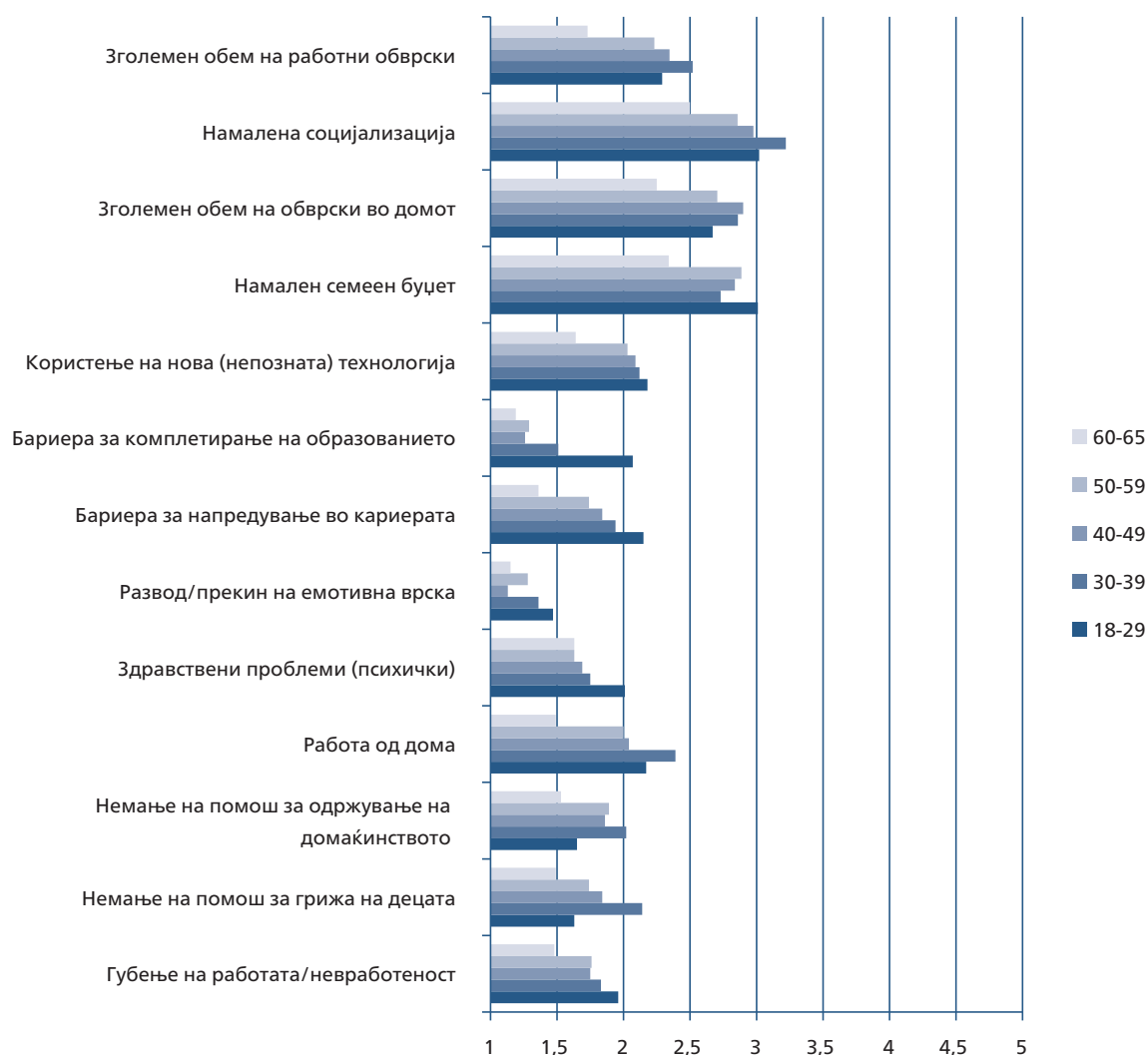

Од анализата со биваријантна корелација се утврди дека скоро сите негативни влијанија се обратно-пропорционално поврзани со возраста, што значи дека како што се намалува возраста, овие негативни аспекти се зголемуваат, освен за ајтемите: физички здравствени проблеми; немање помош за грижа за децата; домашно/родово-базирано насилство, немање помош за одржување на домаќинството, за кои нема корелација/поврзаност.

Заради тоа е направена проверка со непараметрички тестови, при што за сите алтернативи е утврдена статистички значајна разлика ($p < 0,01$), освен за алтернативите (здравствени/физички проблеми, домашно/родово-базирано насилство).

Во продолжение е претставена споредбата на средните вредности според возрастна група. Најнегативна перцепција за влијанијата од Ковид-19 се забележува кај возрастните групи: 18-29 (поврзана со невработеноста и намалениот семеен буџет, бариери за кариерно напредување, бариери за комплетирање на образованието, прекин на емотивна врска/развод, психички проблеми, совладување на технологијата за работа од дома), 30-39 (немање помош за грижа на децата, последователно работа од дома и намалена социјализација со контакти вон домаќинството, немање помош за одржување на домаќинството).

Влијание на Ковид - 19: разлики според возрасна група

„До сега ја црпев резервата на енергија што ја имав насобрано од претходниот период. За целиот период одев на работа со физичко присуство и верувам дека и тоа ме истошти. Дел од лицата кои ми се колеги заболуваат од Ковид-19 и се стеснува кругот. Секако дека сум исплашена за здравјето на семејството, на мајка ми и сето тоа ми влева и страв кој некогаш знае и да ме блокира. Од време, на време, со свои другарки, со кои и работам, пијам кафе на отворено во природа и сето тоа ми помага...“ (Б.С., 43, Скопје, Македонка)

„Како мајка и како жена, оваа криза со Ковид-19 негативно влијаеше на нас, психички нè исцрпи со тоа што не сме слободни да се забавуваме со излегување со децата, стресот е поголем додека купуваме храна, тогаш хигиената и чистотата нè изморија повеќе. Оваа состојба имаше влијание врз работата, со затворањето на училиштата и почетокот на онлајн учењето, имаме многу одложувања во развојот на учењето, бидејќи учениците сметаа дека оваа состојба е неподготвена и државата и учениците, учениците не се поврзуваат на онлајн, бидејќи ги немаат потребните алатки, но ова е неуспешно затоа што еден ден тие се приклучуваат на лекцијата, два дена не.“ (Р.Ц., 35, с. Чегране/Гостивар, Албанка)

„Колку подолго трае кризава, толку полошо се одразува врз мене и како девојка, и како вработена, и за секоја друга улога што ја имам. На почетокот имав трпение и разбирање, наоѓав начини за работа на себе и пополнување на времето, преку промена на дневната рутина. Сега веќе на оваа ситуација гледам како едно големо ограничување, нарушување на плановите и губење време во чекањето кризава да заврши. Се обидувам да го зачувам физичкото и менталното здравје, ама стресот е голем и се плашам каква ќе сум, и какви ќе сме после пандемијата. Голема промена на полошо, незадоволство и страв кој расте.“ (Г.Т., 44, Охрид, Македонка)

„Кризата од Ковид-19 предизвика многу промени кај мене. На пример, не можам да се гледам со моите блиски роднини, со моите најверни пријателки. Дури и видувањата со дечко ми се намалени бидејќи и двајцата имаме постари и помлади членови во семејството на коишто мора да внимаваме. Потоа, како активистка за правата на жените и девојките Ромки, не можам да спроведувам активности, не можам да се гледам со активистките, едноставно слободата на движење и делување ми е сосема нарушена.“ (Т.В., 26, Скопје, Ромка)

„На мене лично не се одрази многу бидејќи долги години работам од дома, но се одразува на децата: работа, училиште, друштво, средбите со пријатели кои се на минимум, и слично. Недостигаат патувања, кафе-муабети, но светот веќе се соочувал со пандемија и преживеал.“ (Л.О., 56, Скопје, Србинка)

„Тешко, бидејќи покрај епитетите: сопруга, домаќинка, кариеристка, за првпат стекнав и титула – мајка. Во истиот период мојот сопруг работеше со намалена плата, па ја изгуби својата работа, додека јас 3 месеци го чекав надоместокот од социјалното осигурување.“ (А.М., 30, Скопје, Македонка)

„Психозата која настана во којашто постојано сме претрупани со информации за заразени и починати, предизвика во сите нас чувство на негој. Приоритет, секако, е заштитата на децата, обезбедувањето на солидно образование, за да станат личности кои ќе се носат со сите неприлики. Преживувајќи ја оваа пандемија, тоа е тешка мисија...“ (М.И., 36, Скопје, Албанка)

„Тешко, многу тешко, едно се плашиш за здравјето, а финансиски многу тешко – без работа.“ (И.Ј., 53, Делчево, Македонка)

„Ковид-19 кризата се одразува врз секојдневниот начин на живеење, се ограничува со одредени рестрикции. Предизвикува страв и немир кај населението, генерално.“ (Е.С., 26, Штип, Македонка)

„Лично, состојбата со Ковид-19 од почетокот не ми смени многу во начинот на живеење како жена на која земјоделството ѝ е примарна дејност. Но, во социјален контекст, како одминува времето и ситуацијата осцилира, се одразува преку намалената можност за отворена комуникација со другите. Состојбата со Ковид-19 ја прифатив како нов наметнат начин на живот во кој е потребно и физичко, и ментално приспособување. Во секој случај, настаните наведуваат на: отуѓување, асоцијалност, интровертност кај населението.“ (А.Т., 45, Кавадарци, Македонка)

„Како вработена мајка на две деца од училишна возраст (прво и шесто одделение) морам да кажам дека оваа криза се одрази доста сериозно на моето ментално здравје заради потребата истовремено да „играм“ повеќе улоги како: мајка, воспитувачка, наставничка, работничка, сопруга... . Се тешам дека, сепак, се наоѓам во привилегирана положба затоа што работодавачот ми овозможува да работам од дома, со флексибилно работно време и да ги прилагодам работните часови кон останатите обврски и потреби. Свесна сум дека многу жени ја немаат оваа привилегија, но истовремено, истата за многу кратко време доведува до „прегорување...“ (Д.В., 37, Скопје, Србинка)

„Оваа криза не само на мене како девојка и вработена, туку генерално, кај целото население предизвика страв за моето и здравјето на моите најблиски, како и пошироко. Страв од нашиот здравствен систем, страв од економски загуби...“ (К.Ш., 26, Штип, Македонка)

4.6. ЗАКЛУЧОЦИ

– Жените, слободното време најчесто го поминуваат со семејството (м=4,24); потоа гледаат филмови или серии на ТВ или интернет (м=3,82); користат социјални мрежи, како: Viber, Facebook, Twitter, Instagram (м=3,58); се дружат со пријателите/ките (м=3,57); слушаат музика (м=3,44); не прават ништо посебно/се релаксираат (м=3,28); пребаруваат/сурфаат на интернет (м=3,27). За жал, активностите поврзани со: стекнување знаење и вештини; волонтерство; креативна работа; спортување; посета на културно-забавни активности, се лоцирани во негативниот интервал на оската, како активности што поретко се практикуваат. Помладите

жени, како и тие од урбаните средини, практикуваат поразновидни активности, а мајчинството, како варијабла, во голема мера го обликува животниот стил на жените, кој е поврзан со домот и семејството;

– Според анализата, жените коишто се во брак или живеат заедно со партнерот, во најголема мера се одговорни за домашните обврски, како: перење (90 %); чистење (77,6 %); готвење (72,1 %); пеглање (88,1 %). Сопругот/партнерот во најголема мера (68,9 %) е одговорен за поправки во домот и плаќање на сметките (49,5 %). Двајцата подеднакво се одговорни за пазарење (51,1 %). За обврските околу децата најчесто или е одговорна жената/мајката, или двајцата подеднакво;

- За прашањето: „Колку време имате (вие и партнерот) за самите себе?“ анализата покажа дека жените (коишто се во брак или живеат со партнерот) имаат значително помалку време за самите себе (за развој на лични интереси, социјализација и/или релаксација) за разлика од сопругот;
- Скоро сите испитанички (93 %) сметаат дека поделбата на обврските во домот (бракот/врската) е фер/праведна, при што 44 % одговориле „сосема фер“, а 49 % „прилично фер“. Само 7 % одговориле „не, воопшто“. Испитаничките го оцениле степенот на родова еднаквост во бракот/врската со средна вредност блиску до 4 („добар“), што значи дека тие во голема мера ја прифаќаат и ја сметаат за праведна моменталната поделба на обврските и одговорностите во домот. Уште еднаш се потврдува дека жените во одредена мера ја прифаќаат традиционалната/патријархална родова поделба на улогите во македонското општество. Профилот на испитаничките коишто изразиле поголем степен на родова еднаквост во бракот/врската е следниот: Македонки, од урбана средина, од возрастната група 40-49 години, со завршено средно образование;
- Главните теми коишто се предмет за тензија/расправа меѓу сопругниците/партнерите се: парите ($m=2,34$) и обврските во домот ($m=2,15$), иако сите вредности се лоцирани во негативниот интервал на оската, под 3 на скалата за честота, со стандардната девијација околу 1, што значи дека тие не се застапени во голема мера, во рамки на целата женска популација;
- Финансиската состојба на жената е поврзана со нејзината положба во домот и рамноправноста со сопругот/партнерот;
- Жените коишто се во брак и/или живеат со партнерот, ретко користат платена или туѓа помош за одржување на домаќинството, грижа за децата, грижа за стари/болни лица;
- Испитаничките веруваат дека на самохраните мајки им е најтешко да најдат стабилен/сериозен партнер за емотивна врска, потоа на разведените жени, додека за слободните жени средната вредност е во другиот интервал на оската, но, блиску под 2, што би значело „ни лесно ни тешко“. Возрас-та не е поврзана со ваквата перцепција;
- Најнегативна перцепција за влијанијата од Ковид-19 се забележува кај возрастните групи: 18-29 (поврзана со невработеноста и намалениот семеен буџет, бариери за кариерно напредување, бариери за комплетирање на образованието, прекин на емотивна врска/развод, психички проблеми, совладување на технологијата за работа од дома), 30-39 (немање помош за грижа за децата, последователно работа од дома и намалена социјализација со контакти вон домаќинството, немање помош за одржување на домаќинството);
- Според квалитативните податоци од интервјуата, состојбата предизвикана од Ковид-19 негативно се одразува врз сите, предизвикувајќи страв и загриженост (најмногу за здравјето и финансиите), намалена социјализација, невозможност за планирање на иднината, но, можеби, потешко им паѓа на помладите девојки/жени (за прашања поврзани со образованието и вработувањето, дружењето и емотивните релации), како и навработените жени-мајки на деца коишто следат онлајн настава, при што се појавува конфликт на улогите (жена, сопруга, мајка, вработена, одговорна за домаќинството, ќерка на своите родители...).

4.7. ПРЕПОРАКИ

Директно да се влијае врз семејниот и социјалниот живот на жените не е возможно, но секако, може да им се обезбеди индиректна поддршка преку:

- Имплементирање на механизми коишто на жената ќе ѝ обезбедат поголемо социјално осигурување/заштита и сигурност на работното место, преку соодветно спроведување и почитување на веќе постојните законски одредби (од Законот за работните односи) и обезбедување непречен пристап до социјалните услуги и мерки, како и воведување на отсуство за таткото во подолг период и родителско отсуство – коешто можат да го делат родителите меѓусебно, заштитата на мајките е фундаментално право на жените-работнички коешто е предвидено во клучните универзални договори за правата на човекот;
- Зајакнување на постојните капацитети и отварање на нови центри за: советување, дружење, култура, грижа за деца и стари/болни лица, во сите градови и села во земјата, според проценка на потребите – на локално и национално ниво;
- Да се работи на подигнување на свеста за неплатената работа за грижа, којашто ја работат мнозинството од жените во општеството;
- Воведување пакети за бенефиции за вработени мајки од страна на организациите во коишто работат, како и можности за флексибилни работни распореди (што не мора да биде регулирано исклучително со закон, туку и на иницијатива на самите организации), со посебно внимание на самохраните вработени мајки, како и на вработените мајки на деца со здравствени проблеми или пречки во развојот, на кои им е потребна поголема поддршка за грижа на децата;
- Обезбедување на повеќе и подолгорочни фондови од: државата, локалната самоуправа и меѓународните организации за локалните женски организации коишто најблиску ја познаваат: состојбата, проблемите и приоритетите на различните категории на жени (според видот и степенот на ранливост), што ќе овозможи нивно општествено активирање и подобрување на нивната лична и семејна добросостојба;

- Преку разобличување на стереотипите за жените и нивната ексклузивна улога во домот, како и споделување на успешни приказни и примери (од страна на образовните и научните институции, професионалните здруженија, компаниите), да се промовира улогата на жената како: образована, вработена, финансиски независна, успешна, влијателна во општеството, на управувачки функции, што би делувало мотивирачки и врз останатите девојки/жени;
- Укажување помош на жените за справување со последиците од Ковид-19 пандемијата, за време на кризата, и потоа, од страна на сите засегнати страни, при што помошта мора да биде специфицирана за различните категории на жени, коишто се соочуваат со различни проблеми, предизвици и последици од Ковид, односно да се дизајнираат различни пакети направени по мерка – со претходно утврдување на потребите;
- Да се размисли за намалување на даноците на имот за жени коишто за првпат купуваат сопствен станбен простор.

5

ОБРАЗОВАНИЕ И ВРАБОТУВАЊЕ

5.1. СТАВОВИ КОН ОРГАНИЗАЦИЈАТА ВО КОЈА РАБОТАТ

За положбата на жената во работната организација нема доволно податоци и истражувања коишто се однесуваат на оваа област како во приватниот, така и во јавниот сектор.

Затоа, овој дел од истражувањето се однесуваше за ставовите на испитаничките кон организацијата во која работат. Истите, генерално, имаат позитивни ставови за: меѓусебната доверба и почит; односот кон жените; соодветноста на работата и образованието; напредување во кариерата; односите мажи-жени.

Повеќе од половина имаат позитивни ставови (60,8 %) за тврдењето: „Во организацијата во која работам владее меѓусебна доверба и почит“. Неутрално се изјасниле 27,2 %.

Повеќе од половина испитанички се согласни (56,2%) дека: „Непристојното однесување кон жените во мојата организација е недозволено и строго се казнува“. Неутрални се 22,5 %, а не се согласуваат 21,3 %. Половина од испитаничките се согласни (47,4 %) со тврдењето: „Напредувањето во кариерата во мојата организација се остварува врз основа на фер и

објективни критериуми“. Неутрални се 34,9 %. Со оваа изјава не се согласуваат (17,8 %).

Во однос на слободата за користење слободни денови, 16,8 % се согласни дека се плашат да побараат слободни денови за да не им замерат претпоставените. Нешто повеќе од половина (57,4 %) не се согласуваат со оваа изјава и не се чувствуваат исплашени да побараат слободни денови. Неутрални се 25,8 %. Во однос на работното место на кое работат, дека е соодветно на нивното образование и способности, согласни се 60 % од испитаничките. Неутрални се 21,3 %. Не се согласуваат со оваа изјава 19,7 %.

Во однос на тоа дека: „Работата на жените се мери по строго отколку на мажите“, половина од испитаничките не се согласни со оваа изјава. Неутрални се 30,6 %. Дека е така, согласни се 20 % од испитаничките.

Една четвртина (26,4 %) сметаат дека за да напредуваат треба да работат повеќе од мажите. Неутрални се 26,4 %. Со оваа изјава не се согласуваат 47,2 %.

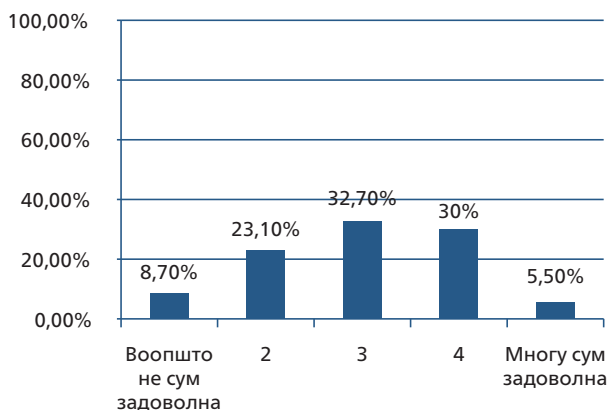
Во однос на тврдењето: „Во организацијата во којашто работам преовладува мислењето дека за менаџерска позиција мажите се посоодветни од жените“, 57,6 % не се согласни. Неутрални се 27,8 %. Согласни се околу 15 %.

Ставови кон организацијата

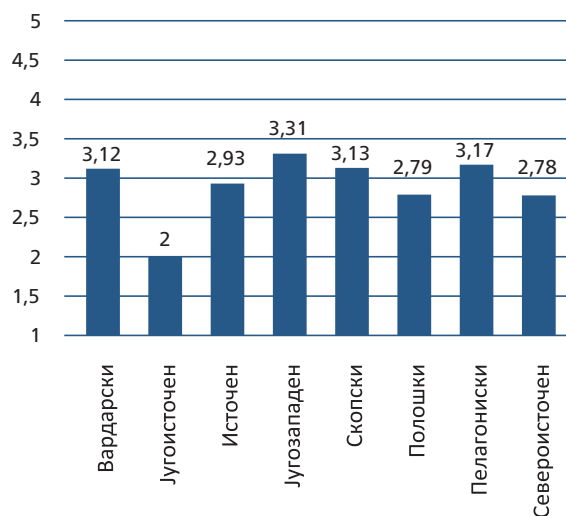
Во однос на платата, од вработените жени средно задоволни се 32,7 %, задоволни се 30 %, а многу задоволни само 5,5 %. Незадоволни се 23,1 %, а сосема незадоволни 8,7 %. Позадоволни се жените кои живеат во град (3,09 %), отколку во руралните населби (2,81 %).

Колку сте задоволни од платата?

Најзадоволни се во регионите: Југозападен (3,31), Пелагониски (3,17), Скопски (3,13) и Вардарски (3,12), а најнезадоволни во: Југоисточен (2), потоа следат Североисточен (2,78), Полошки (2,79) и Источен (2,93). Нема разлика според етницитет и степен на образование.

Колку сте задоволни од платата?

5.2. ДИСКРИМИНАЦИЈА НА РАБОТНОТО МЕСТО

Дел од горенаведените податоци покажуваат, безмалку, идеална атмосфера во работните организации. Но, сепак, не треба да се занемарат наодите од претходни истражувања коишто укажуваат на феноменот на препознавање на нееднаквоста и дискриминацијата. Во повеќе истражувања се провлекува заклучокот дека во земјата дискриминацијата врз основа на полот е препознаена од околината, како и од самата жртва на дискриминација (ОСЦЕ, 2013; Перцепциите за родова еднаквост: жените во македонската економија, 2011).

Истиот заклучок дека жените не ја препознаваат

дискриминацијата се наметнува според податоците добиени од ова истражување. На прашањето: „Дали некогаш сте почувствувале дискриминација на работното место заради тоа што сте жена?“ изненадувачки процент од 88,2 % одговориле дека не почувствувале дискриминација.

Сакајќи подлабински да се истражи родовата еднак-

вост и дискриминацијата на работното место, се поставија низа поконкретни прашања од кои можеме да генерираме заклучоци со поинаква содржина и насока.

Скоро на две третини од вработените жени им се случило да заработат помалку од мажите на иста работна позиција или за иста завршена работа (60,2 %) и, едновременно, да бидат третираны како некомпетентни затоа што се жени (60,4 %).

На половина вработени жени им се случило да добијат помала поддршка од менаџерите, за разлика од колегите мажи кои се на иста работна позиција (55,4 %), исто така биле во ситуација значајните работни задачи да бидат доделени на колегите од спротивниот пол (53 %).

Една третина од вработените жени го доживеале следното искуство:

- Не сум била унапредена затоа што сум жена (39,8 %);
- Заради породилно отсуство (33,7 %).
- Не сум била примена на работа затоа што сум жена (32,5 %);
- Не сум добила можност за обуки/образование затоа што сум жена (30,1 %);
- Сум била отпуштена затоа што сум жена (28,9 %);
- Се чувствувам изолирано на работното место затоа што сум жена (27,7 %).

Една петтина од жените изјавиле дека „доживеале сексуално вознемирување од страна на друг вработен/а“ (19,3 %).

Според образовниот профил, оние со средно и основно доживеале во поголема мера дискриминација на работното место во одредени категории, за разлика од жените со високо образование. Тоа се следните: се случило да заработам помалку од вработен од спротивен пол (основно 77,8 %, средно, 68,4 %, високо 47,2 %); се случило да бидам отпуштена затоа што сум жена (основно 66,7 %, средно 26 %, високо 22 %); не сум била примена на работа затоа што сум жена (основно 44,4 %, средно 34,2 %, високо 27,8 %); доживеала сексуално вознемирување (основно 33,3 %, средно 15,8 %, високо 19,4 %); заради породилно отсуство (основно 44,4 %, средно 44,7 %, високо 19,4 %).

Оние со високо образование во поголема мерка се чувствуваат изолирани на работа затоа што се жени (високо 36 %, средно 21 %, основно 22 %).

Покрај фактот дека жените не ја препознаваат дискриминацијата како поим, а сведочат за искуства каде биле дискриминирани, интересен е и податокот дека малкумина од нив имаат доверба дека некој ќе им помогне доколку бидат дискриминирани. Во ситуација кога би биле дискриминирани на работното место, сметаат дека најголемата помош и поддршка би ја добиле: од директниот претпоставен (менаџерот) (18 %); од одделот/секторот за човечки ресурси (13 %); од колешка/колега (9 %).

За поддршка или помош од синдикат се определиле 6,7 %, од комисија за спречување на дискриминација 6,9 %, народен правобранител 3,4 %, НВО 3,1 %. За помош од адвокат се определиле 10 %.

Дека никој од наведените не би им ја дал соодветната помош и поддршка сметаат 17,6 %. Опцијата „друго“ ја одбрале 11,2 %.

Во ситуација кога би биле дискриминирани на работното место, од кои долунаведени субјекти сметате дека би добиле најголема помош и поддршка

„Позитивно искуство е кога бев прифатена во банка како редар, без разлика што сум жена, а бев дискриминирана кога во фабриката побарав да бидам портир и одбиена затоа што сум жена.“ (И.З., средно образование, 53 години)

„Неодамна се соочив со пример кога вработена во фирма добива закани и навреди затоа што останува бремена, само затоа што била нововработена во фирмата.“ (Е.С., 29 год, средно образование)

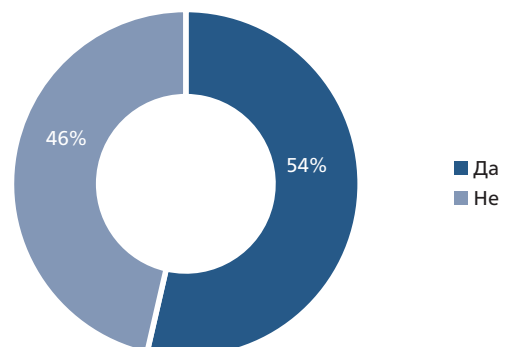
„Многу мајки на мали деца и брени жени често без причина ја губат работата и немаат никаква заштита. Или, пак, работодавачот при самото интервју за работа ја прашува жената дали планира да раѓа.“ (К.Ш., 26)

5.3. НАПРЕДУВАЊЕ НА МЕНАѢРСКИ ПОЗИЦИИ

Напредувањето на работа е една од областите во која се смета дека е изразена „скриена“ дискриминација, а неможноста за напредување на жените популарно се нарекува „стаклен плафон“. Ефектот на „стаклен плафон“ се дефинира како „невидлива бариера во хиерархијата што ги спречува жените или малцинствата да добијат позиции на повисоки нивоа“ (Merriam-Webster, 2019) или „невидлива, но реална бариера низ која може да се види следното ниво на напредување, но не може да се достигне од страна на дел квалификувани и заслужни вработени“ (Businessdictionary, 2019). „Во најголемите компании во земјата, соодносот меѓу жените и мажите е следниот: 30:70 (или вкупно 3 жени се претседателки), 20:80 (или вкупно 12 жени се членови на управни одбори), 26:74 (вкупно 11 жени се извршни директорки) и 10:90 (3 жени се генерални директорки)“ (Европски институт за родова еднаквост, 2018). Застапеноста на жените на управувачки позиции во Република Северна Македонија (Топузовска Латковиќ, 2019) е под европското ниво, кое изнесува 26,7 % (Европски институт за родова еднаквост, 2018),

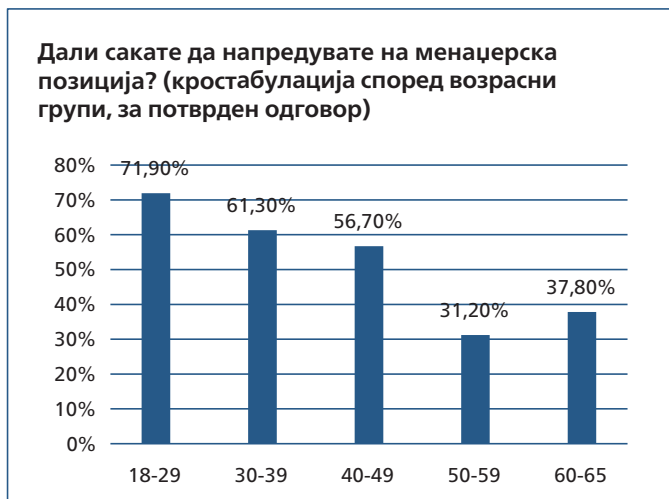
особено ако се има предвид дека во Европската Унија целта е до 2020 година жените да бидат застапени во надзорните и во управните одбори на средните и големите компании со минимум 40 % (European Commission, 2012). Жените менаџери најчесто се присутни во малите и средни компании, додека, пак, во најголемите и највлијателните сфери од индустријата тие потешко доаѓаат до високи менаџерски позиции (MTM, 2018).

Дали сакате да напредувате на менаџерска позиција?

Бројката од само 54 % од жените кои сакаат да напредуваат на менаџерска позиција ја потврдува состојбата на скриена дискриминација.

Жените од градот (59 %) сакаат повеќе да напредуваат на менаџерска позиција наспроти жените од руралните средини (41 %). Младите до 29 години најмногу сакаат да напредуваат на менаџерска позиција (71,9 %), со зголемување на возраста процентот е во благо опаѓање од 30-39 години (61,3 %), од 40-49 години (56,7 %).

Дека феноменот на „стаклен плафон“ е присутен и придружен со скршени скалила за напредување говорат и податоците за тоа зошто жените не сакаат да напредуваат на менаџерска позиција. Од испитаничките беше побарано да ги рангираат причините заради кои не сакаат да напредуваат на менаџерска позиција.

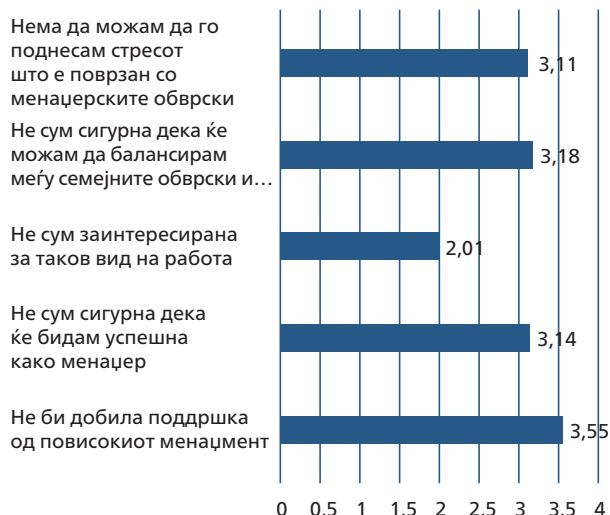
Највисоко рангираната причина што ја издвоиле: „не би добила поддршка од повисокиот менаџмент“ (3,55), говори за тоа дека менаџментот во нашата земја сè уште е машки клуб.

Дека жената е таа која, главно, е одговорна за домот и семејството и целиот товар е на нејзини плеќи, упатува и втората по ранг причина: „не сум сигурна дека ќе балансирам меѓу семејните обврски и работата“ (3,18).

Несигурноста е третата причина: „не сум сигурна дека ќе бидам успешна како менаџер“ (3,14), во насока на несигурност е и четвртата по ранг: „не сум сигурна дека ќе го поднесам стресот поврзан со менаџерските обврски“ (3,11).

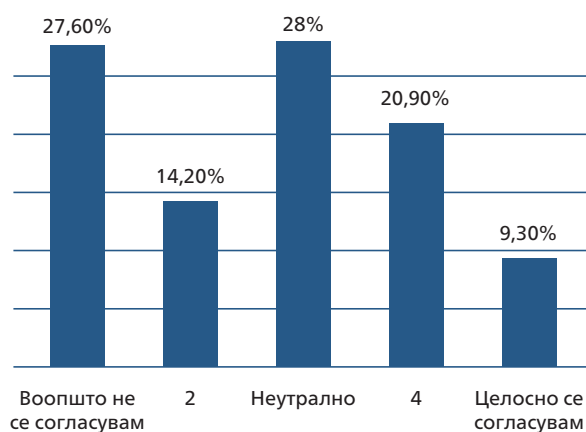
Последната рангирана причина е: „не сум заинтересирана за таков вид работа“ (2,01).

Ранг на причини поради кои не би напредувале на менаџерска позиција

Како посебно прашање беше издвоено дали одењето на трудничко боледување и грижата за децата ја намалува можноста на жените да напредуваат на менаџерските функции. Дека одењето на трудничко боледување и грижата на децата им ја намалува можноста да напредуваат на менаџерски позиции, согласни се 30 %. Со ваквото тврдење не се согласуваат 42 % од испитаничките. Неутрални се 28 %.

Одењето на трудничко боледување и грижата за децата им ја намалува можноста на жените да напредуваат на менаџерски позиции

5.4. ЖЕНИТЕ И ЛИЧНИОТ ОДНОС КОН КАРИЕРАТА

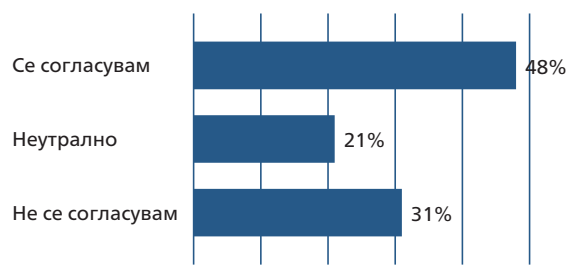
Развојот на кариерата претставува обликувањето на персоналниот идентитет и патот на напредувањето. Започнува многу пред првото вработување, почнувајќи со идеи за тоа што сака да се работи и други цели поврзани со работата. Потоа се протега низ целиот тек на работниот век, вклучително и одењето во пензија и по пензионирањето. Во истражувањето се поаѓа од најшироката и најприфатена дефиниција за кариера како „континуиран доживотен процес на развој на искуството кое е фокусирано на: барањето, обезбедувањето и процесирањето информации за себе, професионалните и едукативните можности, животниот стил и заземањето различни улоги во текот на животот“ (Hansen 1976). Или, со други зборови, кариерата претставува процес преку кој луѓето разбираат во каква релација се со светот на работата и ја осознаваат сопствената улога во истиот. Објективната димензија на кариерата претставува заземање одделни позиции од една личност во текот на животот. Субјективната димензија на кариерата се состои од промена на: вредности, ставови и мотиви кои се случуваат во работниот век на една личност.

Суперовата теорија на кариерниот развој (Super, 1957, 1990) за централен конструкт ја има кариерната зрелост. Кариерната зрелост се однесува на подготвеноста на поединецот да донесува кариерни решенија соодветни на возраста и да управува со развојот на кариерните задачи со кои е соочен. Ефективноста на одлуката за идниот кариерен развој зависи од зрелоста на две димензии: афективна и когнитивна димензија (Crites, 1976). Когнитивната димензија се однесува на вештините за донесување одлуки, а афективната димензија се однесува на оценувањето на ставовите за кариерата и процесот на донесување одлуки. Когнитивната димензија вклучува адекватно знаење за работниот свет и за своите работни вештини и способности. Покрај тоа, Savickas (1996) смета дека когнитивната димензија е важна да се испитува бидејќи когнитивните компетенции се оние кои ја водат личноста кон акција.

Од особена важност е да се биде проактивен во целиот овој процес, што подразбира креирање сопствени цели и визија за развој на кариерата и лично вложување и истрајност за исполнување на истите (Борота Поповска ат ал. 2014). Заради тоа, на испитаничките им беа поставени прашања за личната визија, подготвеност за жртва и желба или подготвеност за учење.

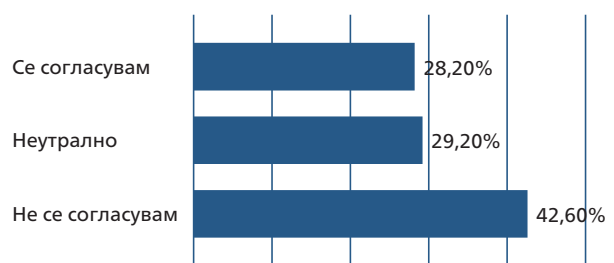
Испитаничките покажаа најголема „подготвеност да се дообразуваат за потребите на работното место“. Половина (48 %) се согласни со оваа изјава, додека 31 % не би се дообразувале, односно не се согласни со изјавата и 21 % се неутрални или немаат изградено мислење за тоа дали би се дообразувале.

Подготвена сум да се дообразувам за потребите на работното место

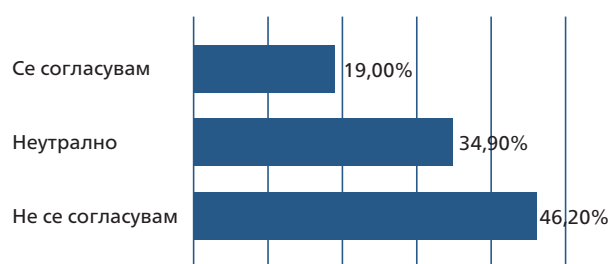
Подготвеност да се жртвуваат за да напредуваат во кариерата изразија 28,2 % од испитаничките. Не би се жртвувале, 42,6 %. Неутрални се 29,2 %.

Подготвена сум да се жртвувам за да напредувам во кариерата

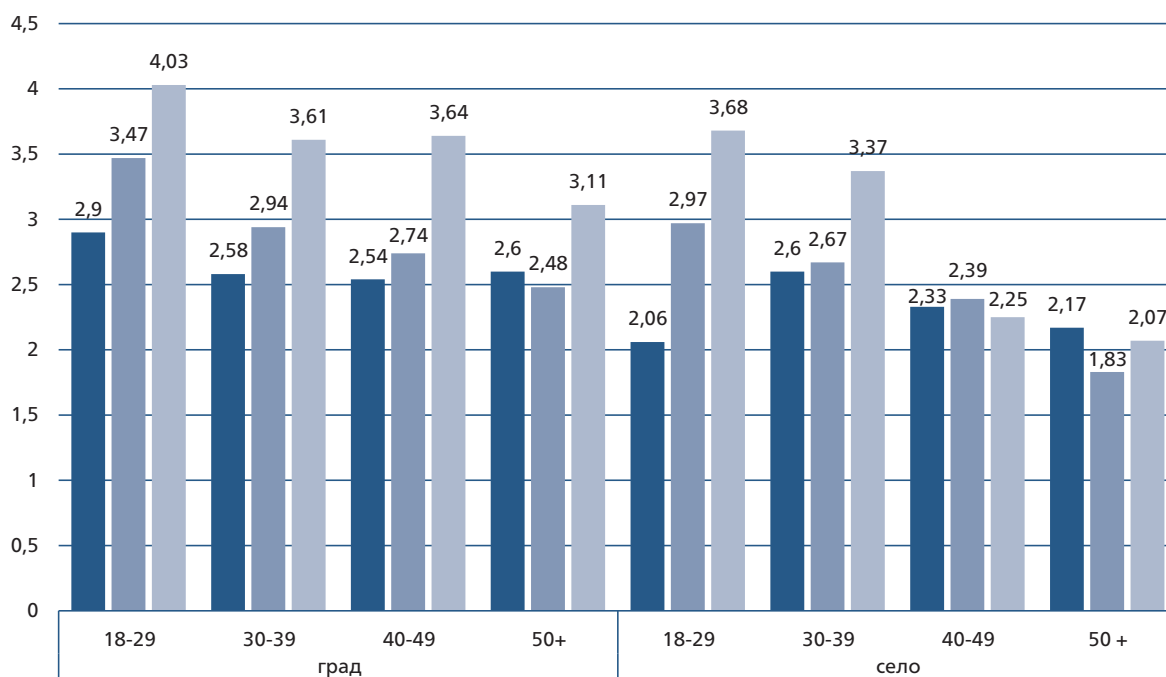
Дека станува збор за ниско ниво на проактивност, говори и податокот дека само 19 % од испитаничките имаат направено план за сопствената кариера во наредните 5 години. Скоро половина (46,2 %) немаат план, а 34,9 % се неутрални во однос на ова прашање.

Имам направено план за мојата кариера за наредните 5 години

Највисоко ниво на проактивност покажуваат испитаничките со високо образование ($m=3,58$) за разлика од оние со средно ($m=2,87$) и основно ($m=2,52$). Жените од град покажуваат повисоко ниво на проактивност, за разлика од жените на село и тоа оние на возраст од 18 до 29 години, за разлика од другите старосни групи.

Однос кон кариерата според место на живеење и возраст

5.5. НЕВРАБОТЕНИ И БАРАЊЕ РАБОТА

Според методологијата на анкетата за работната сила, стапката на активност кај жените е пониска и изнесува 44,3 %, а забележливо е повисока кај мажите и изнесува 69,3 %. Активноста на жените е повисока во урбаните делови на земјата каде 48,4 % од жените се активни, за разлика во руралните делови каде активноста на жените изнесува 38,9 %. (Државен завод за статистика, 2019).

Стапката на неактивност е повисока кај жените, 55,7 %, кај мажите неактивноста е 30,7 %. Причините за неактивност на жените во Македонија кои најчесто се наведуваат, се: традиционалната улога што сè уште жената ја има во домот, степенот на образование, дознаките од странство (Министерство за труд и социјална политика, 2015).

Стапката на невработеност кај жените изнесува 21,8 %, а кај мажите 22,7 %.

Од анализата на документите, истражувањата и студиите поврзани со оваа тема, како причини за невработеност во Македонија можат да се издвојат: тешкиот премин од училиште на работа; недостигот од пракса за работа во реални услови; диспропорцијата меѓу стекнатото образовно искуство и реалните потреби на пазарот на трудот; прифаќањето на непријатна работа (работа на црно), ниско ниво на плати.

Во продолжение ќе бидат преставени добиените резултати од истражувањето поврзани со проактивноста на невработените жени, извори кои ги користат да најдат работа, што сметаат дека е пресудно да се најде работа и ставови кон селекциониот процес.

Проактивно однесување при состојба на невработеност значи преземање одредени активности кои

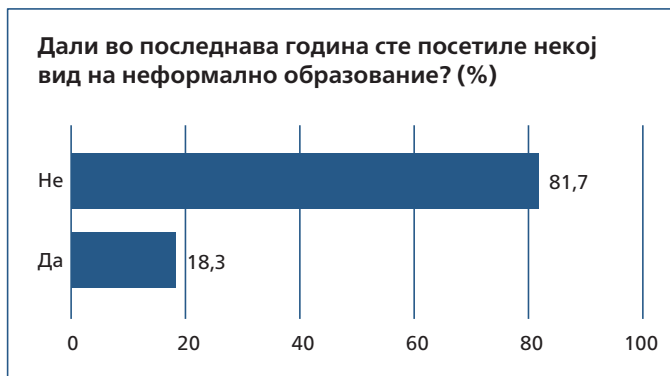
ќе овозможат побрзо наоѓање на работа која е соодветна на образованието и вештините, како и соодветно платена работа. Значајно е да се има механизам за објективна проценка кој се состои од: проценка на сопственото знаење, вештини и способности и познавање на сопствените слаби и силни страни, подготвеност за учење (дообука) и подготвено CV. Од добиените одговори може да се согледа дека невработените жени во најголема мера се согласни дека „поседуваат доволно: знаења, вештини и способности да најдат работа во професијата“ (m=3,81), „знам кои се моите слаби страни“ (m=3,71). Сметаат дека „имаат добро подготвено CV“ (m=3,23).

Проактивност при барање работа

1 - воопшто не се согласува 5 - сосема се согласува

Во однос на тврдењето „одам на курсеви за дообука и дообразование“, согласноста е најниска ($m=2,38$). Имајќи ги предвид наодите дека на пазарот на трудот во Република Северна Македонија егзистира синдромот на „обесхрабени работници“ (Bardak, Rubal Maseda&Rosso, 2015), бидејќи скоро половина-та од невработените лица чекаат за вработување повеќе од 5 години, истото упатува дека невработените се со веќе застарени знаења (Атанасовска-Новески и Трпески, 2015).

Во прилог оди и податокот дека само 18,3 % од испитаничките во последната година посетиле некој вид неформално образование. И само 39,9 % се подготвени да инвестираат дел од своето време и пари во дообразование. Каква е понудата на неформалното образование во земјата, 41,5 % не знаат, 38,2 % сметаат дека има недоволна понуда, а 20,3 % мислат дека понудата е добра.

Исто така, проактивноста сакавме да ја испитаеме низ активностите што ги преземаат невработените жени за да најдат работа, односно кои извори ги користат за да најдат работа. Само 55,3 % користат интернет за да најдат работа; 35,1 % се интересираат за фирми работодавачи релевантни за нивно вработување; 33,3 % разговараат со луѓе кои се веќе успешни во областа која ги интересира; 29,8 % се интересираат кај агенции за вработување за сопствените можности за вработување; 22,8 % праќаат редовно CV во организациите што ги интересираат за вработување.

Во следното прашање беше побарано да ги рангираат факторите за коишто тие мислат дека се значајни за да се најде работа во земјата. Беа понудени 9 ајтеми за коишто требаше да ја определат нивната важност на скала од 1 – воопшто не се важни, до 5 – многу се важни. На прво место се определиле за „врски со луѓе кои се на власт“ (5,83), на второ место „познанства (пријатели, роднини..)“ (5,64), на трето место „стручност“ (5,62), на четврто „ниво на образование“ (5,61), на петто „партиско членство“ (5,53), на шесто место „среќа“ (4,95), на седмо „образование или работно искуство во странска земја“ (4,25), на осмо „добар изглед“ (3,89), и на деветто место „социјално потекло“ (3,69).

Фактори значајни за да се најде работа (Friedman ranks)

За посакуван сектор за вработување, жените се со поделени мислења за јавен (47,4 %) и приватен сектор (40,5 %), иако со нешто поголем процент се определиле за јавен сектор. За невладиниот сектор, како посакуван за вработување, се определиле (12 %). Албанките, за разлика од Македонките,

со поголем процент се определиле за јавен сектор (51,7 % Албанки, наспроти 44,9 % Македонки), како и за невладиниот (18,5 % Албанки, наспроти 8,9 % Македонки). Македонките со 46,2 %, за разлика од Албанките со 29,7 %, се определиле за приватниот сектор.

Според вашето мислење, кој сектор е најсоодветен за вработување на жените?

Во продолжение сакавме да испитаеме општи ставови за работата и вработувањето. Сакавме да видиме на кое ниво е свесноста на жените за тоа што е дозволено, а што не во процесот на селекција. На ставот: „При интервју за прием на работа менаџерите можат слободно да ги прашаат жените кога планираат да забременат“ (2,2) одговорите се во делот од скалата на несогласност, како и одговорите на ставот: „При интервју за прием на работа менаџерите можат слободно да ги прашаат жените колку деца имаат, колкава е нивната возраст и кој се грижи“ (1,75). Овие резултати укажуваат дека кај жените постои свесност дека не треба да бидат прашувани за

теми кои се приватни и навлегуваат во приватноста на жената.

Во однос на вработувањето и односите мажи-жени, ставовите кон: „На организацијата повеќе ѝ се исплати да прими маж, наспроти жена доколку имаат исти квалификации“ (2,17); „Доколку мажот добро заработува, жената не треба да бара работа, бидејќи има доволно работа во домот и грижа за децата“ (2,13); „Во ситуација кога сопругот и сопругата се вработени значајно е сопругот да има поголема плата“ (1,97) се повторно во делот од скалата на несогласност што упатува дека, генерално, жените не се согласуваат со овие ставови.

Опши ставови за вработување и работата

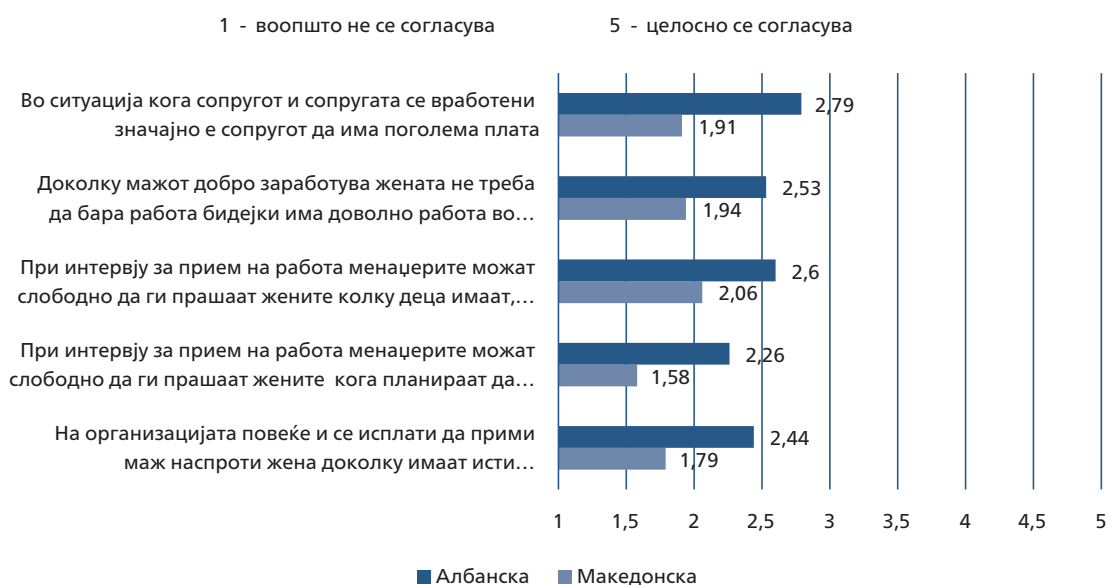

При подлабока статистичка анализа се покажа статистички значајна разлика во одговорите од аспект на образовна структура и етничка припадност. Жените со основно образование покажаа малку поголемо ниво на согласност за сите ставови во табелата, отколку оние со средно и високо образование.

Албанките, за разлика од Македонките, покажаа поголема согласност за сите ставови, особено за оние во кои тврдењата беа поставени на начинот мажи нас-

проти жени: „значајно е сопругот да има поголема плата“ (Албанки 2,79, наспроти Македонки 1,91); „доколку мажот добро заработува, жената не треба да бара работа...“ (Албанки 2,53, наспроти Македонки 1,94); „на организацијата повеќе ѝ се исплати да прими маж наспроти жена“ (Албанки 2,44, наспроти Македонки 1,79). Разликата во согласноста се рефлектира и на ставовите за процесот на селекција, и овде Албанките покажуваат поголемо ниво на согласност од Македонките.

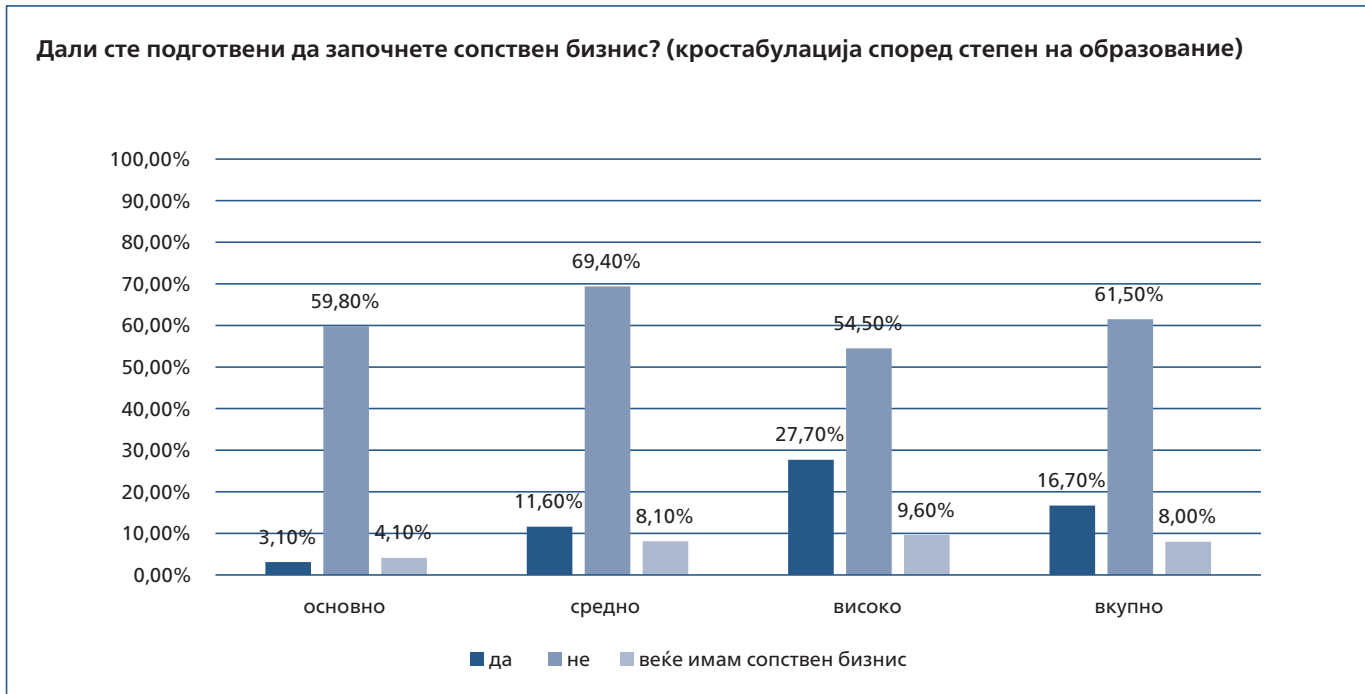
Опши ставови за вработување и работата, Македонки/ Албанки

5.6. САМОВРАБОТУВАЊЕ

Мал е процентот на жени кои се подготвени да започнат сопствен бизнис 16,7 %. Само 8 % од испитаничките имаа сопствен бизнис. Жените со високо образование (27,7 %) се повеќе подготвени да започнат сопствен бизнис за разлика од жените со средно(11,6 %) и основно (3,1 %) образование. Ис-

тите во поголем процент беа застапени со сопствен бизнис (9,6 % високо наспроти 8,1 % средно и 4,1 % основно). Во три возрасни групи се покажа најголем ентузијазам за започнување на сопствен бизнис . Тоа се возрасната група од 19 до 29 години (23,3 %) и возрасната група од 30 до 39 години (23,7 %) и од 40 до 49 години (20 %).

Во продолжение нè интересираа причините заради кои би започнале сопствен бизнис. На испитаничките им беа понудени 5 ајтеми кои требаше да ги подредат според приоритет од 1 – најважна, до 5 – најмалку важна. За најважна причина ја издвоиле „личен предизвик“, за втора по приоритет „да ги искористам: вештините, искуството, идеите кои ги поседувам“, за трета „да имам слобода, независност во мојот пристап во работата“, четвртата „да ја подобрам финансиската состојба“ и петта „да имам финансиска независност“.

Следна тема на интерес беше на кои извори на финансирање би се потпреле за да започнат сопствен бизнис. Во најголем процент се определиле за „програми за микрокредитирање, фондови, агенции и сл.“ (45,20 %), потоа „кредит“ (43,50 %), со приближен процент следи „лични заштеди“ (42,90 %), за „средства од семејството“ (32,20 %) и од „пријатели“ само 1,10 %.

Земајќи го предвид нискиот процент на жени кои би се одлучиле да започнат сопствен бизнис, интересно е да се види кои бариери сметаат дека би се испречиле да започнат бизнис и со колкав интензитет (3 голема, 2 средна, 1 мала бариера). Како најголема бариера ја означиле „немање лично искуство и познавања за пазарот и пазарните прилики“, следи

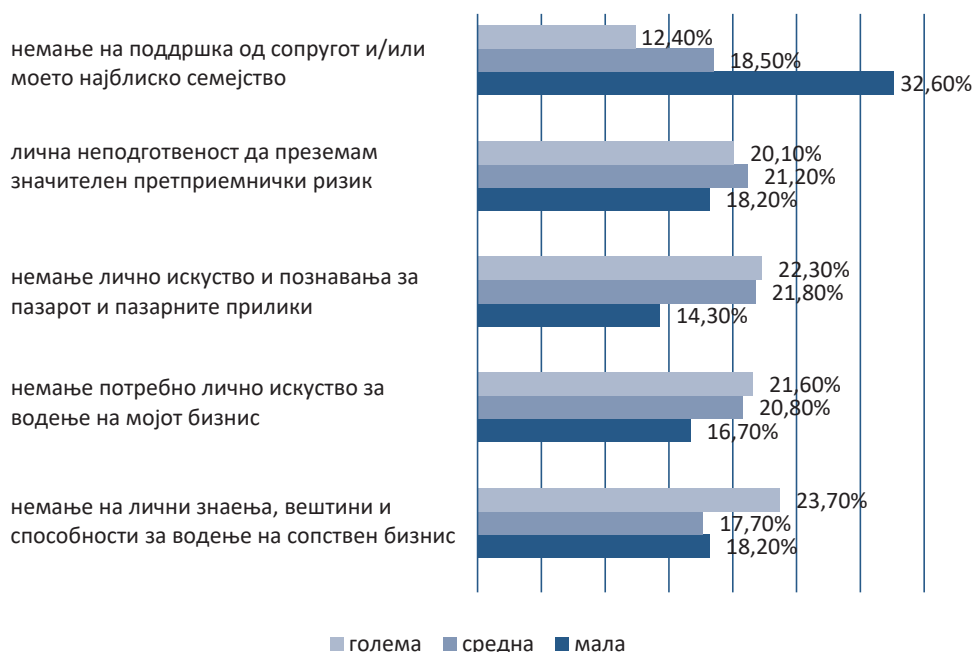
на второ место „немање лични: знаења, вештини и способности за водење сопствен бизнис“, на трето место е „немање потребно лично искуство за водење на мојот бизнис“, на четврто „лична неподготвеност да преземам значителен претприемнички ризик“ и како најмала бариера е „немање поддршка од сопругот и/или моето најблиско семејство“.

Ранг на бариери за започнување сопствен бизнис

1 - мала бариера, 2 - средна бариера, 3 - голема бариера
Friedman Mean Rank

Бариери за започнување бизнис

„Еве, на пример, при една работилница на којашто говорев за значењето и потребата од примена на органското производство во лозарството, еден сопственик на винарија ми се обрати: ‘Наместо да се дотераш ко жена во сукња и да се смешкаш, ти овде почна да ни делиш ум што треба да правиме’.

- Вие очекувате да ве забавувам?
- Да, ми одговори убедливо.
- Тогаш не Ви се погодил денот.“
- (А.Т., 45, самовработена/земјоделец)

5.7 СОСТОЈБА ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Во основното и во средното образование, од година во година, се забележува истата половина структура меѓу учениците. Бројот на учениците коишто го прекинале образованието е незначителен (и кај ученичките, и кај учениците) и во основното и во средното образование изнесува 1 %. Во основното и во средното образование преовладуваат наставниците од женски пол. Во високото образование, од година во година, во половата структура се забележува дека на факултетите се запишуваат повеќе жени (Башевска, 2019).

Што се однесува до квалитетот на образованието, исто така има усогласеност во резултатите добиени од студиите. Генерално, квалитетот на образованието се оценува со средна оценка „добар, но со потреба од солидни реформи“ (Студија за млади, 2018/19). Бидејќи образованието во земјата е во континуиран процес на реформи, ваквата состојба на постојани реформи не остава простор за оценка на ефектите на примената

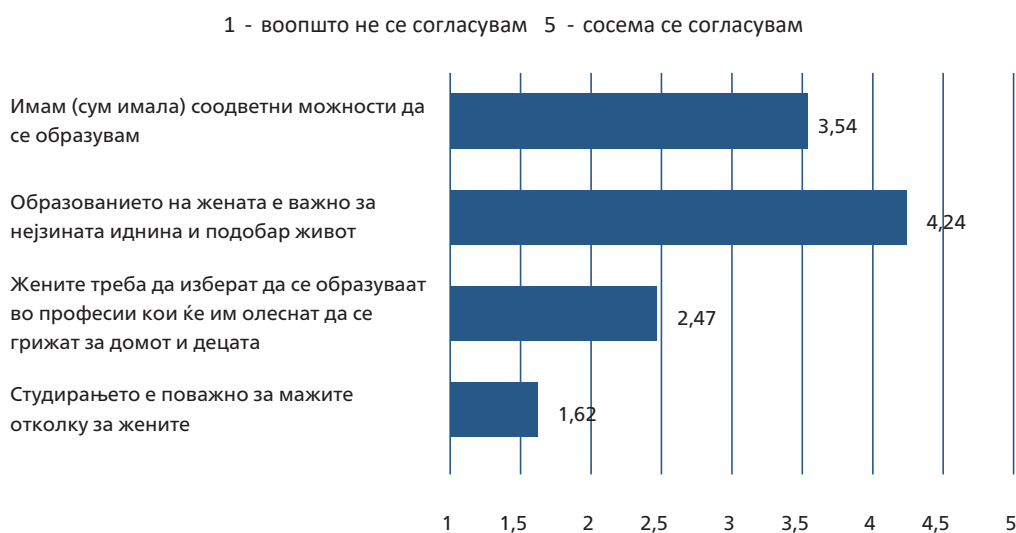
на одредени образовни модели и нивната успешност. Во овој дел беа од интерес општите ставови за образованието и споделување на искуствата за тоа кои се доминантните карактеристики за улогата на жените коишто образовниот систем ги поттикнува и негува во земјата.

5.8. СТАВОВИ КОН ОБРАЗОВАНИЕТО

Во овој сет на прашања од интерес беа општите ставови за образованието каде на скала од 1 – воопшто не се согласувам, до 5 – сосема се согласувам, испитаничките требаше да го определат сопственото ниво на согласност.

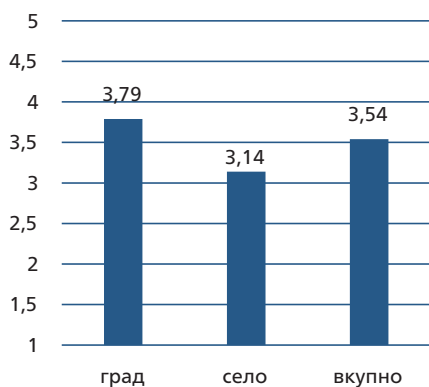
Највисока согласност имаше за ставот „образованието на жената е важно за нејзината иднина и подобар живот“ (4,24). Немаше статистичка разлика во однос на: местото на живеење (село/град), нивото на образование, старосната структура, етничката припадност, материјалната состојба на домаќинствата.

Општи ставови кон образованието

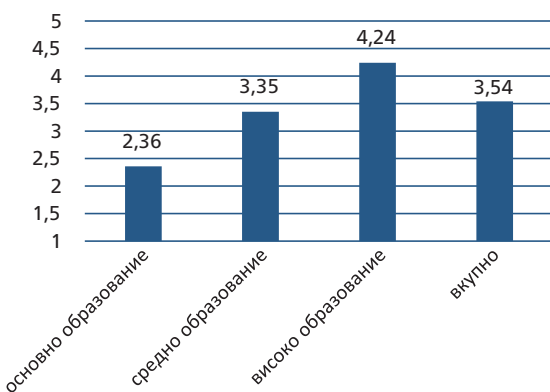

Во однос на ставот „сум имала/имам соодветни можности да се образувам“ (3,54), жените од градот (3,79) се повеќе согласни во однос на жените од село (3,14), односно жените од градот имале повеќе можности да се образуваат. Очекувано, жените со високо образование (4,24) имале посоодветни можности за образование, за разлика од жените со средно (3,35) и основно (2,36) образование. Исто така, жените коишто имаат добра материјална состојба во семејството се изјасниле дека имале соодветни можности за студирање. Како се влошува материјално-финансиската состојба на семејството, така се намалуваат можностите за образување. Позитивно е што најмладата старосна група од 18 до 29 години (3,87), се изјаснила дека имала најголеми можности за образување. Со зголемување на староста, реципрочно се намалува согласноста за можностите за образование што ја имале. Така, дека имале најмалку можности за образование се изјасниле жените од старосната група 60-65 години (3,12). Жените Албанки (3,24) се изјасниле дека имале најмалки можности за образование, за разлика од жените Македонки (3,66) и другите (3,55).

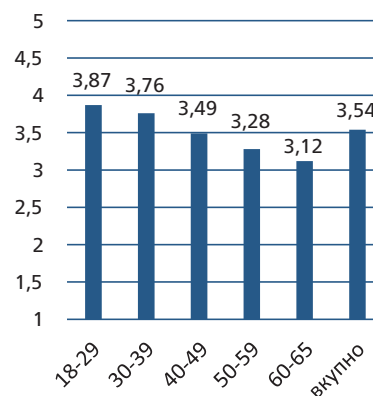
Имам (сум имала) соодветни можности да се образувам

Имам (сум имала) соодветни можности да се образувам

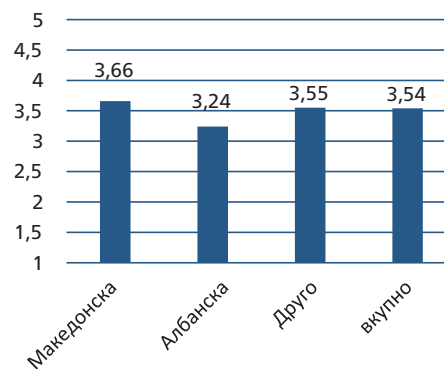
Имам (сум имала) соодветни можности да се образувам

Имам (сум имала) соодветни можности да се образувам

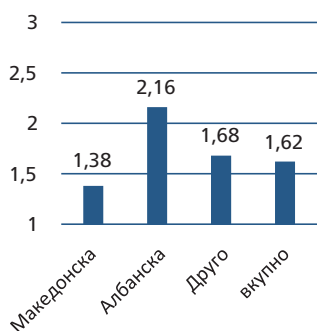
Имам (сум имала) соодветни можности да се образувам

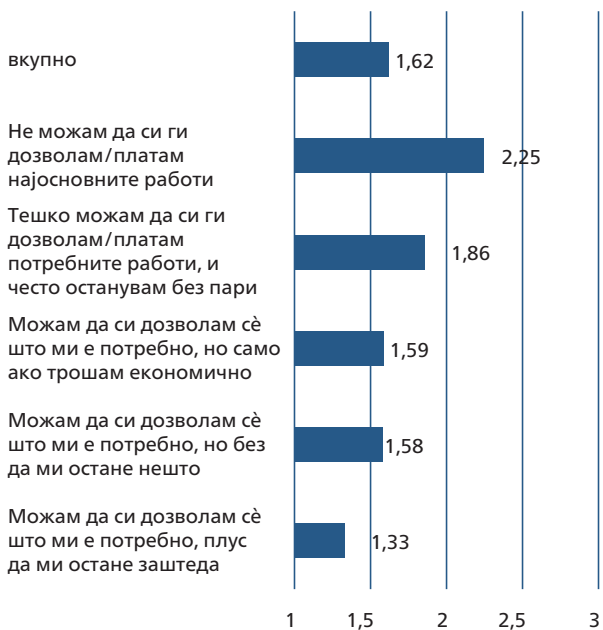
Во однос на ставот: „Студирањето е поважно за мажите отколу за жените“ (m=1,62) одговорите се позиционираат во делот на скалата за несогласност. Сепак, се детектираа одредени статистички разлики и тоа во однос на етничитет: Албанките (m=2,16)

се повеќе согласни со овој став, за разлика од другите (m=1,68) и Македонките (m=1,38). Во однос на местото на живеење, жените од село (m=1,93) повеќе се согласни со овој став, за разлика од жените од градот (m=1,43). Во однос на образовната група, најмалку согласни со овој став се жените со високо образование (m=1,38), како се намалува степенот на образование, се зголемува согласноста со овој став, средно (m=1,58), основно (m=2,25). Како се влошува материјално-финансиската состојба на семејството, така се зголемува согласноста дека студирањето е поважно за мажите отколку жените.

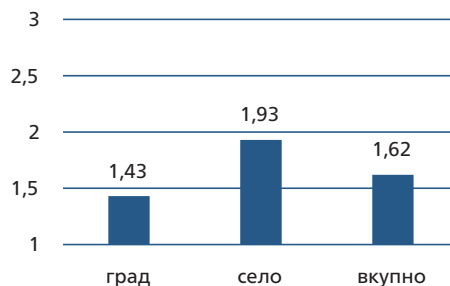
Студирањето е поважно за мажите отколку за жените

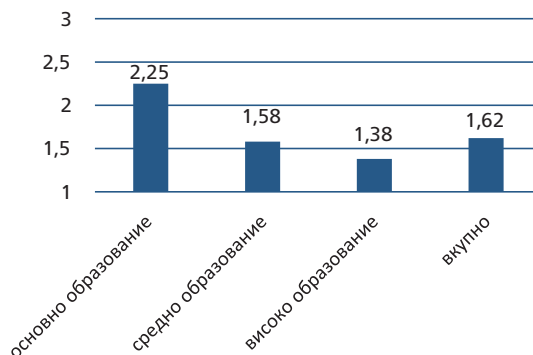
Студирањето е поважно за мажите отколку за жените

Студирањето е поважно за мажите отколку за жените

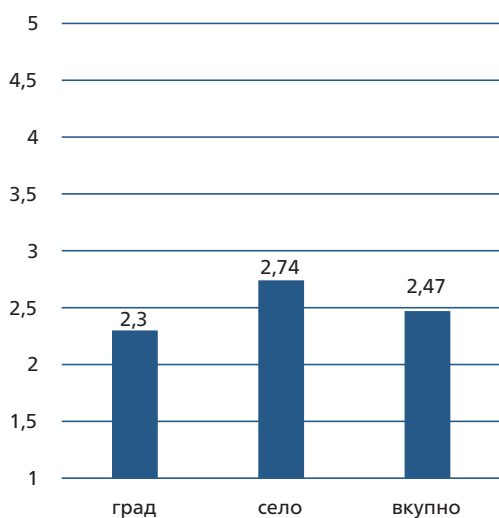
Студирањето е поважно за мажите отколку за жените

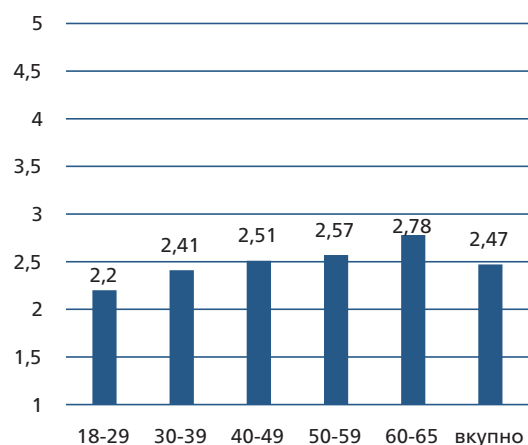
Во однос на ставот „жените треба да изберат да се образуваат во професии коишто ќе им олеснат да се грижат за домот и децата“ ($m=2,47$), одговорите се позиционираат во делот на скалата за несогласност. Се детектираа одредени статистички разлики и тоа во однос на етницитет: Албанките ($m=3,18$) се повеќе согласни со овој став, за разлика од другите ($m=2,61$) и Македонките ($m=2,15$). Во однос на местото на живеење, жените од село ($m=2,74$) се повеќе согласни со овој став,

за разлика од жените од градот ($m=2,30$). Во однос на образовната група, најмалку согласни со овој став се жените со високо образование ($m=2,14$), како се намалува степенот на образование, се зголемува согласноста со овој став, средно ($m=2,49$), основно ($m=3,17$). Како се влошува материјално-финансиската состојба на семејството, така се зголемува согласноста дека жените треба да изберат да се образуваат во професии коишто ќе им олеснат да се грижат за домот и децата.

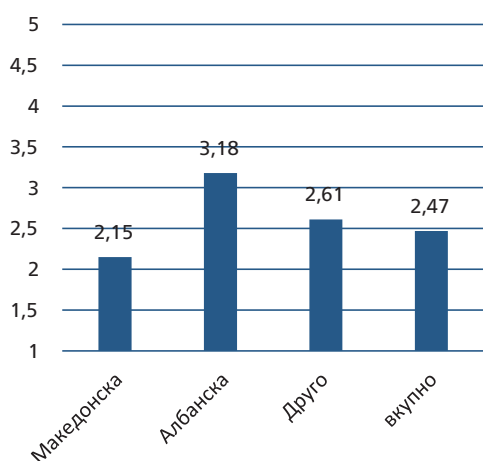
Жените треба да изберат да се образуваат во професии кои ќе им олеснат да се грижат за домот и децата

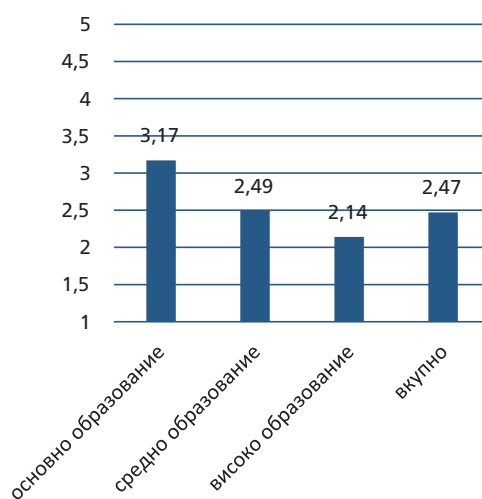
Жените треба да изберат да се образуваат во професии кои ќе им олеснат да се грижат за домот и децата

Жените треба да изберат да се образуваат во професии кои ќе им олеснат да се грижат за домот и децата

Жените треба да изберат да се образуваат во професии кои ќе им олеснат да се грижат за домот и децата

Жените треба да изберат да се образуваат во професии кои ќе им олеснат да се грижат за домот и децата

5.9.ШТО ПОДУЧУВА ОБРАЗОВНИОТ СИСТЕМ ЗА УЛОГАТА НА ЖЕНАТА?

Општество кое негува еднаквост меѓу жените и мажите, ја зголемува вредноста на жените и нивната улога во општеството, го подобрува целосното достигнување како на жените, така и на општеството во целост.

Агендата за образование 2030 на УНЕСКО препознава дека родовата еднаквост бара пристап кој „гарантира дека девојчињата и момчињата, жените и мажите не само што треба да имаат пристап до образовните циклуси, туку и во текот на образованието треба да се поддржува и зајакнува еднаквоста меѓу половите“ (УНЕСКО, Стратегија/образование 2030).

„Во средно училиште имавме семинар токму за родова еднаквост, кој сè уште го помнам бидејќи многу ми се допадна... Штета што ваквите предавања беа малку застапени“. (А.М., град, 26 год.)

„На сите нивоа на моето образование немаше полова дискриминација. Можеби таква ни беше генерацијата, учениците и студентите се ценеа според трудот и способноста. Секој можеше да одбере професија која му одговара.“ (Л.О., град, 56 години, високо обр.)

„Инаку, како пример за тоа колку се цени и валоризира она што една жена го зборува, можам да наведам лично искуство кога при држење на обука за родова рамноправност во град во внатрешноста, со претставници на локални институции како учесници, по завршување на обуката еден од учесниците ми пријде и ми кажа: „сè ова што го зборуваше е точно (зборував и за родовите улоги и нивното настанување во процесот на социјализација), ама да имаше барем еден маж (обучувач) покрај тебе, да потврдеше, посериозно ќе те сфатеа“. (Д.В., 37, високо обр.)

„Има премногу случаи во коишто машките од 'мали нозе' ги учат на некои заостанати традиционални вредности, дека машкото е глава на семејството и тоа влијае на машките деца во училиштата да се однесуваат насилнички и понижувачки кон женските деца.“ (К.Ш., 26 год.)

Токму заради ова беа креирани низа ставови преку кои се настојуваше да се согледа кои се доминантните карактеристики за жените кои образовниот систем во земјата ги негува, или како се воспитуваат учениците/студентите во образовните институции за односот кон жената воопшто.

Испитаничките требаше да се определат за една од трите дадени категории: 1 – воопшто не е доминантно,

2 – средно доминантно, 3 – многу доминантно. Во продолжение ќе бидат преставени сите 11 тврдења според застапеноста во образовниот систем, од најдоминантен, до најмалку доминантен. Таму каде се покажаа статистички значајни разлики, ќе се дообјаснат со вкрстување на варијаблите.

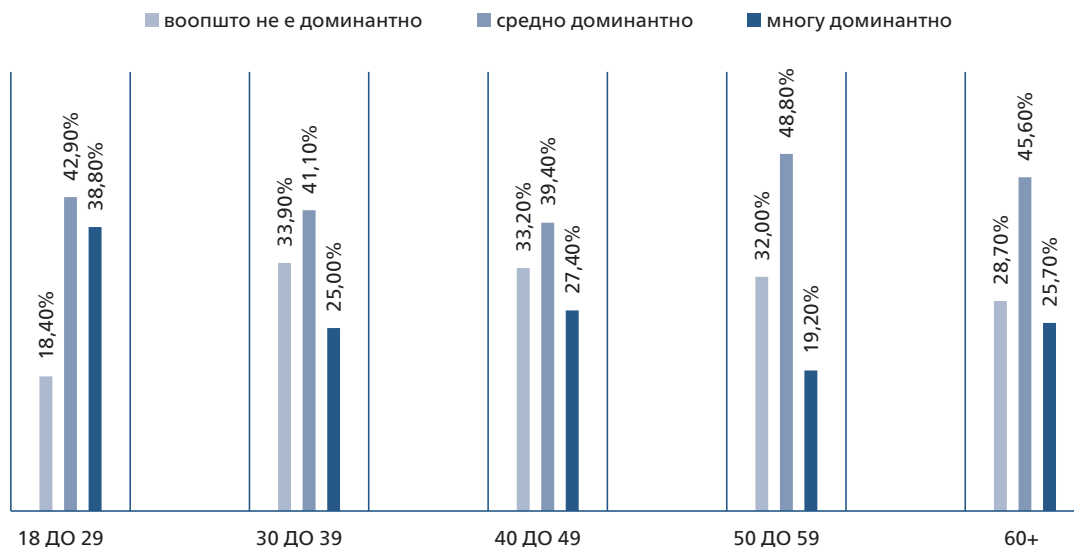
Што подучува образовниот систем за улогата на жената Friedman Mean Rank

- Како најдоминантен став кој се форсира во нашиот образовен систем е: „жената е таа која треба да се грижи за домот и децата“ (29,8 % многу доминантно, 44,1 % средно доминантно).
- На второ место е: „биди убава и атрактивна“ (27,7 % многу доминантно, 43,4 % средно доминантно). Се

покажа значајна разлика во однос на старосните групи ($p < 0,005$). Како најдоминантно дека се форсира овој став во образовниот процес се изјаснила старосната група од 18 до 29 години (38,8 %), а најмалку бил застапен овој став во образованието на жените кои се на возраст од 50 до 59 години (19,2 %).

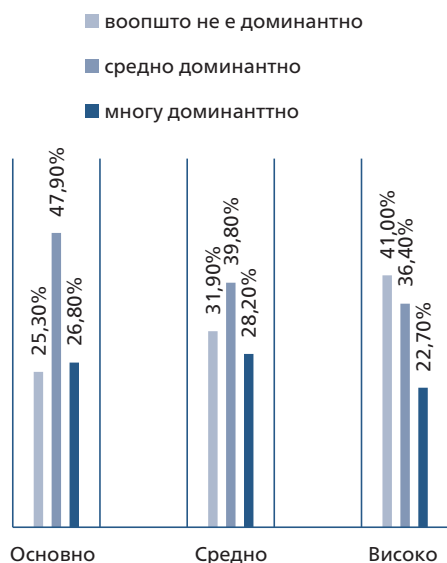
БИДИ УБАВА И АТРАКТИВНА СПОРЕД ВОЗРАСНИ ГРУПИ

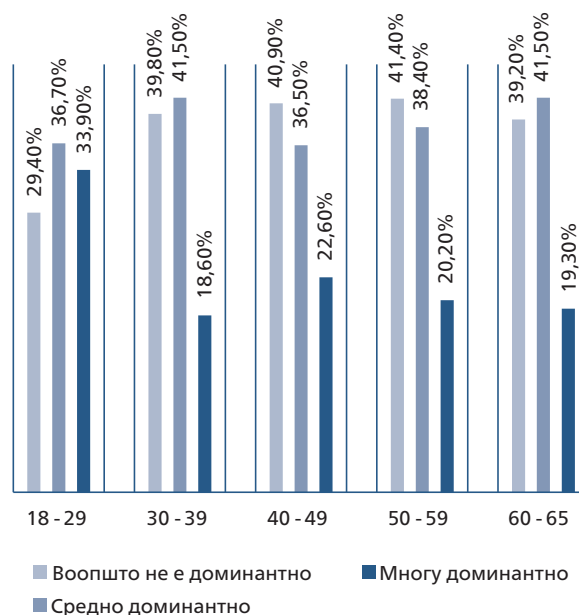
- На трето место е: „не менувај партнери“ (28,3 % многу е доминантно, 38,1 % средно доминантно).
- На четврто место: „омажи се и имај деца наспроти кариера“ (25,7 % многу е доминантно, 39,9 % средно доминантно).
- На петто место според доминантност е: „мажот треба да има/заработува повеќе од жената“ (20 % многу е доминантно, 45,8 % средно доминантно).

Се покажа статистичка разлика ($p < 0,005$) на одговорите во однос на: етницитет и образование. Жените Албанки (25,2 %) се изјасниле дека ваквиот став бил доминантен во нивното образование, повеќе отколку на другите (18,9 %) и жените Македонки (18 %). Образовната група со средно (28,2 %) и основно образование (26,8 %) се изјасниле за поголема застапеност на овој став во однос на оние со високо (22,7 %).

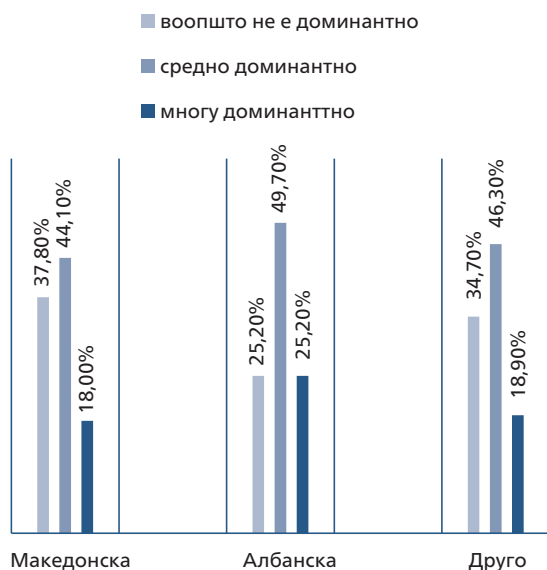
Мажот треба да има/заработува Повеќе од жената со образовни групи

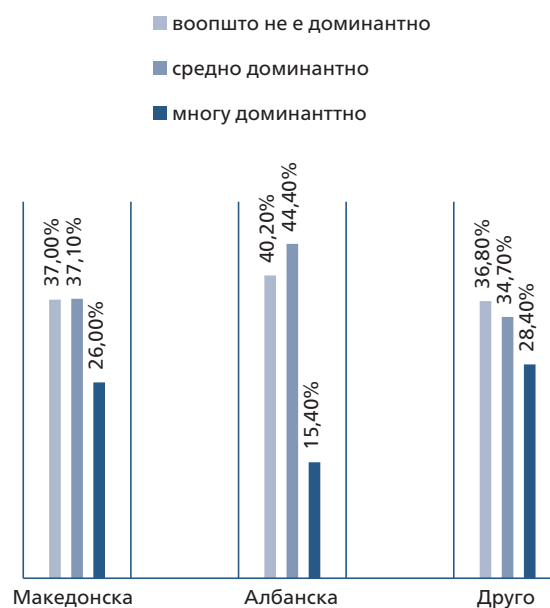
„Не зборувај за секс“: според возрастни групи

Мажот треба да има/заработува Повеќе пари од жената со етничка припадност

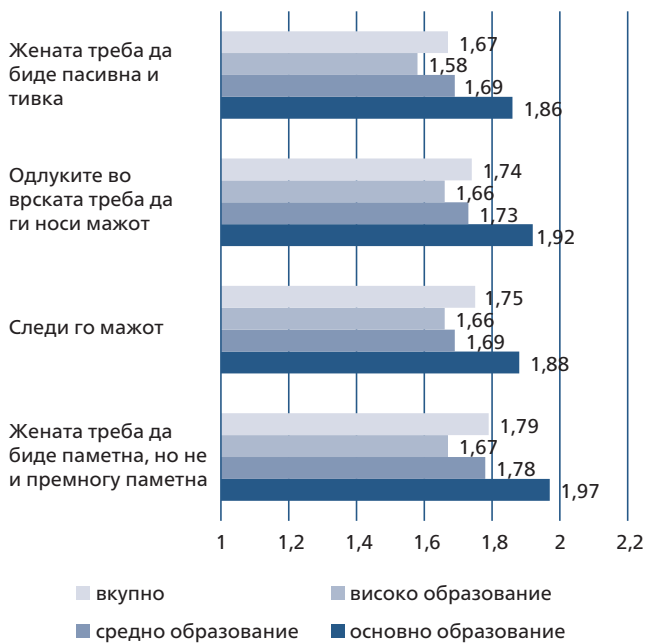

„Не зборувај за секс“: според етницитет

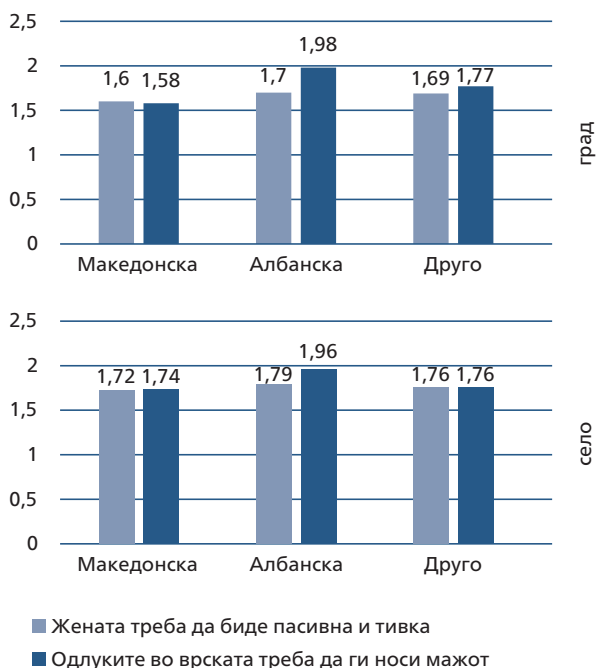
- На шесто место е: „не зборувај за секс“ (23,3 % многу доминантно, 38,9 % средно доминантно). Има разлики во одговорите според возраст и етницитет. Кај припадничките на другите етницитети (28,4 %) и кај Македонките (26 %), бил поддоминантен ставот: „не зборувај за секс“ во нивното образование, отколку кај Албанките (15,4 %). Во возрастната група од 18 до 29 години (33,9 %) е најдоминантно: „не зборувај за секс“ во образовниот процес, за разлика од другите старосни групи каде доминантноста за овој став е околу 20 %.
- На седмо место според доминантност е: „не преземај ризик“ (17,5 % многу доминантно, 46,5 % средно доминантно).
- На осмо место е: „жената треба да биде паметна, но не и премногу паметна“ (18,2 % многу доминантно, 42,55 % средно доминантно). Се појави разлика во однос на образованието, оние со основно (m=1,86) се определиле дека овој став бил поддоминантен за разлика од оние со средно (m=1,69) и високо (m=1,58).

Разлики според образование

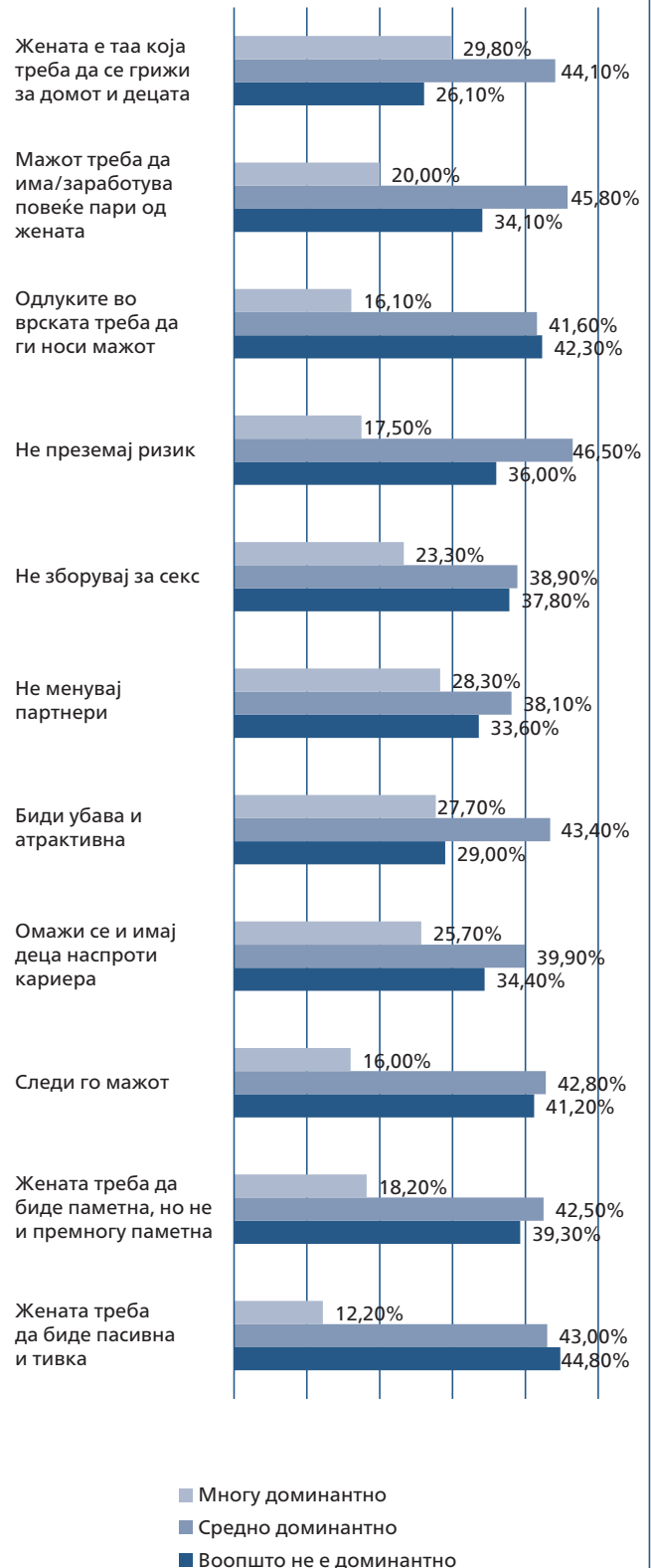
- Деветто: „следи го мажот“ (16 % многу доминантно, 42,8 % средно доминантно). Кај оние со основно е најдоминантна (m=1,88).
- Десетто: „одлуките во врската треба да ги носи мажот“ (16,1 % многу доминантно, 41,6 % средно доминантно). Кај оние со основно е најдоминантна (m=1,92), Албанките се изјасниле дека било подоминантно во нивното образование и тоа повеќе кај оние на село, отколку во град.

„Жената треба да биде пасивна и тивка“ „одлуките во врската треба да ги носи мажот“ според етничка припадност и место на живеење

- Единаесетто: „жената треба да биде пасивна и тивка“ (12,2 % многу доминантно, 43 % средно доминантно). Албанките се изјасниле дека било подоминантно во нивното образование и тоа повеќе кај оние на село, отколку во град.

Што подучува образовниот систем за улогата на жената

5.10. ЗАКЛУЧОЦИ

- Вработените жени пројавуваат генерално позитивни ставови кон организацијата и се средно задоволни од платата. Но, сепак, и во ова истражување се потврди дека неповолната позиција, за разлика од мажот, и дискриминацијата врз основа на полот, е непрепозната од страна на жената. Со поставување на поконкретни прашања се откри дека на скоро две третини на жените им се случило да заработат помалку од мажите и, едновремено, да бидат третирани како некомпетентни затоа што се жени;
- На половина вработени жени им се случило да добијат помала поддршка од менаџерите за разлика од колегите мажи кои се на иста работна позиција, исто така биле во ситуација значајните работни задачи да бидат доделени на колегите од спротивниот пол;
- Третина од вработените жени го доживеале следното искуство: Не сум била унапредена затоа што сум жена; Заради породилно отсуство; Не сум била примена на работа затоа што сум жена; Не сум добила можност за обуки/образование затоа што сум жена; Сум била отпуштена затоа што сум жена; Се чувствувам изолирано на работното место затоа што сум жена. Една петтина од жените изјавиле дека „доживеале сексуално вознемирување од страна на друг вработен/на“. Особено се подложни на дискриминација жените со основно и средно образование од руралните средини и со лош финансиско-материјален статус во семејството;
- Жените покажуваат мала доверба во организацији/институции од кои би можеле да побараат помош во ситуација кога би биле дискриминирани;
- Дека феноменот на „стаклен плафон“ е присутен и придружен со скршени скалила за напредување, говорат и податоците за тоа зошто жените не сакаат да напредуваат на менаџерска позиција. Највисоко рангираната причина што ја издвоиле: „не би добила поддршка од повисокиот менаџмент“, говори за тоа дека менаџментот во нашата земја сè уште е машки клуб. Дека жената е таа која, главно, е одговорна за домот и семејството и целиот товар е на нејзини плеќи, упатува и втората по ранг причина: „не сум сигурна дека ќе балансирам меѓу семејните обврски и работата“. Несигурноста заради страв од неуспех и стрес, понатаму се наведени како причини;
- Во однос на кариерата, испитаничките покажуваат ниско ниво на проактивност. Половина истакна дека се подготвени да се дообразуваат, личен план за развој во кариера во наредните 5 години имаат само 19 %, подготвеност за жртва само 28 %;
- Исто така, забележавме ниско ниво на проактивност во однос на активностите што ги преземаат невработените жени за да најдат работа, односно кои извори ги користат за да најдат работа. Половина користат интернет за да најдат работа; трети-

на се интересираат за фирми работодавачи релевантни за нивно вработување; разговараат со луѓе коишто се веќе успешни во областа која ги интересира; се интересираат кај агенции за вработување за сопствените можности за вработување; само 22,8 % праќаат редовно CV во организациите коишто ги интересираат за вработување;

- Од девет понудени ајтеми, за три се определиле како најважни да се најде работа во земјата. На прво место за „врски со луѓе кои се на власт“, на второ место „познанства (пријатели, роднини..), на трето место „стручност“;
- Земајќи го предвид нискиот процент (16,7 %) на жени кои би се одлучиле да започнат сопствен бизнис, нè интересираше нивното размислување за бариерите. Како најголема бариера ја означиле „немање лично искуство и познавања за пазарот и пазарните прилики“, следи на второ место „немање лични: знаења, вештини и способности за водење на сопствен бизнис“, на трето место е „немање потребно лично искуство за водење на мојот бизнис“;
- Во однос на образованието, жените имаат позитивен став, највисока согласност имаше за ставот „образованието на жената е важно за нејзината иднина и подобар живот“;
- Образовниот систем во однос на улогата на жената во општеството често форсира стереотипи. Ваквото воспитание повеќе е застапено во руралните средини, кај Албанките и во основното и средното образование. Најзастапени се: „жената е таа која треба да се грижи за домот и семејството“, „биди убава и атрактивна“, „не менувај партнери“, „омажи се и имај деца наспроти кариера“, „мажот треба да заработува повеќе од жената“.

5.11. ПРЕПОРАКИ

- Потребно е поттикнување на проактивното однесување на жената во сите сфери: образование, барање работа, самовработување, напредување на работа. Проактивното однесување подразбира самоиницијативно однесување кое се обидува да реши проблем пред истиот да се појави и вклучува дејствување и план, а не само реагирање. Поттикнувањето на проактивното однесување побарува создавање услови во кои ќе се стимулира самоиницијативното однесување од најмала возраст, насочено кон превенирање на проблематични ситуации и навремено соодветно планирање и дејствување;
- Потребни се програми/проекти за информирање и обука како за жените, така и за информирање и обука на засегнатите страни од опкружувањето (работодавачи, стопански комори, синдикати) и тоа за повеќе области: препознавање на дискриминација и иницирање на еднаквост меѓу половите во работните организации, менаџментот на кариерата воопшто и, поконкретно, за поттикнување на жените за заземање менаџерски позиции;

- Резултатите од ова истражување покажаа дека жените не ја препознаваат дискриминацијата во работната средина, а се подложени на истата, особено на удар се вработените жени со основно и средно образование, односно жените на ниските работни позиции, претежно од руралните средини. Истите не знаат кому би се обратиле во случај кога би биле дискриминирани. Заради тоа е потребна едукативна кампања за подигање на свеста за препознавање и спречување на дискриминацијата. Истите кампањи треба да бидат упатени кон широката јавност за сите (не само за жените) и да бидат насочени кон идентификување на различните видови на родовите стереотипи, предраци и дискриминација во работните организации, промовирање на родовата рамноправност во истите, со што би се овозможило заштита на жената од дискриминација и поттикнување на жените за заземање менаџерски позиции и обезбедување родово-сензитивен менаџмент на кариерата;
- Воведување квоти од 30 % за жените во управните одбори со цел да се зголеми учеството на жените во процесите на носење одлуки;
- Информирањето и едукацијата треба да бидат придружени со создавање на механизми за поддршка коишто ќе овозможат навремено советување и бесплатна правна помош. Механизмите за навремено советување, поддршка и бесплатна правна помош треба да се креираат и зајакнуваат во: невладиниот сектор, синдикатите и Комисијата за спречување и заштита од дискриминација;
- Овие механизми за поддршка треба да добијат и потврда во законите, каде прецизно ќе се дефинира и наведе: дека е забранет и казнив прекин на работниот однос за време на бременост, раѓање и родителство без разлика каков е договорот за вработување; воведувањето поголеми казни за работодавачи кои дискриминираат или прекршуваат работнички права; исто така и воведување платено отсуство од работа заради рана грижа за деца за двајцата родители; регулирање на правото на флексибилно работно време, работа од дома или работа со скратено време, заради грижа за мали деца;
- За Министерството за труд и социјална политика горенаведеното треба да биде стратешка определба. Воедно, треба да го промовира значењето на улогата на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација чија работа треба да биде во тесна соработка со синдикатите и невладиниот сектор и инспекторите за труд, образовните институции;
- Бидејќи Комисијата за спречување и заштита од дискриминација е тело коешто се формираше неодамна, приоритетно е да се зајакнат организационите капацитети на истото: опрема/ресурси, луѓе, вештини и знаења, за да можат да се обезбеди организационски успех и одржливост;
- Проактивноста кај жените треба да се поттикнува и во процесот на барање работа и во процесот на смовработување. Првенствено тоа значи соодветно и специјализирано напредно образование, коешто на жените ќе им обезбеди формални и неформални квалификации и експертиза;
- Има потреба од креирање разновидни неформални образовни програми за развој на кариерата што ќе треба да започнат уште од процесот на образование, барањето вработување и во процесот на работата. Овие програми треба да ги земат предвид сите специфики на различни групи на жени, со што би се создале услови за што повеќе жени со различна образование и искуство да напредуваат во кариерата;
- За утврдување на потребите и содржините за вакви програми/обуки, потребна е тесна соработка и заеднички напори на повеќе ентитети кои се инволвирани во овој процес: самите организации преку менаџментот на човечки ресурси и менаџерите/сопствениците, синдикатите особено, стопанските комори, НВО, агенции за вработување, образовните институции, Министерство за труд и социјална политика;
- Потребно е унапредување на: достапноста, квалитетот и квантитетот на неформалното образование, особено за жените. Збогатување на понудата со теми/области кои ќе им помогнат да ги унапредат вештините за вработување и самовработување и ќе ја намалат социјалната исклученост на жените;
- Отворање финансиски линии за жените за покренување сопствен бизнис;
- Воведување менторски програми за жени претприемачи;
- Воведување програми за меѓународна мобилност за образование и пракса наменета за жени кои се заинтересирани да започнат, или веќе имаат мал бизнис;
- Квалитетното образование во континуитет треба да ги подобрува резултатите од учењето и затоа треба да има наставен кадар кој ќе биде соодветно регрутиран, добро обучен, квалификуван и мотиван да поттикнува: креативност, знаење и основни вештини (писменост, математика, аналитички и когнитивни вештини) и кој ќе негува педагошки пристап којшто ќе развива вредности и ставови за здрав и исполнет живот, недискриминација и поддршка за еднаквоста меѓу половите, како и содржини за сексуално и репродуктивно здравје. Резултатите од ова истражување укажуваат дека е потребно да се работи на унапредување на недискриминација и родово рамноправност во образовниот процес која треба да биде стратешка определба на Министерството за образование во согласност со политиките на Министерството за труд и социјална политика, раководено од Бирото за развој на образование и Советот за стручно образование, во соработка со општините и поддржано од училишните одбори и реализирано од училиштата. Целта е во образовните институции да се креира пријателско опкружување коешто ќе го

- ползуваат сите ученици, без разлика на: пол, етничка припадност, социјално потекло, начинот на живот, религија, вредности. Заради тоа, училишните програми треба како цел да постават градење на опкружување коешто ќе се карактеризира со заемна доверба, меѓусебно прифаќање и почит;
- Потребно е дообучување на наставниците особено на оние во основно и средно образование за начинот на кој ќе ја промовираат родовата рамноправност и улогата на жената во општеството, како и содржини кои ќе опфатат сексуално и репродуктивно здравје. Наставниците пред се треба да се обучат да знаат што е родова рамноправност и да препознаат различни форми на дискриминација, да знаат да употребат различни пристапи за превенција и да знаат да воспостават демократско и проактивно решавање на случаи на дискриминација;
 - Разгледување на учебниците со цел истите да се ослободат од родово-пристрасни содржини;
 - Разгледување на наставните програми во коишто би можеле да се вметнат резултати од учењето насочени кон: препознавање, редуцирање на дискриминацијата воопшто и унапредување на родовата рамноправност;
 - Креирање школски проекти (вонкурикулуми) во соработка со заедницата за подигање на света за родова рамноправност;
 - Развивање кодекс за родова сензитивност и безбедност во образовните институции.
 - Во сите степени на формалниот и неформалниот образовен процес се потребни содржини коишто ќе ја промовираат родовата рамноправност и ќе ги рушат родовите стереотипи и предрасуди, ќе имаат програми за давање кариерни совети и упатства коишто ќе бидат родово-сензитивни и рамноправно ќе ги унапредуваат знаењата за претприемништвото и ќе ги поттикнуваат претприемничките потфати и на жените, и на мажите.

6

ПОЛИТИКА И ПАРТИЦИПАЦИЈА

Имајќи предвид дека статусот на жените во современите општества се смета за еден од клучните индикатори за добро управување и владеење и, воопшто, како услов на либерална демократија (Dahlerup 1978; Dahlerup & Leyenaar 2013; UNDP 2000), светските и националните истражувачки трендови сè повеќе се софистицираат во насока да обезбедат што порелевантни податоци за рамноправната вклученост на жените во општествено-политичкиот живот. Токму во тој правец и ова истражување еден дел посвети на темата: политика и партиципација, која утврди неколку кластери на заемно поврзани прашања, и тоа за: перцепцијата на актуелните состојби со женската рамноправност; интересот за политика и политичка партиципација; демократија, идеологија, вредности и очекувања.

Генерално гледано, Република Северна Македонија е земја која бележи напредок во поглед на обезбедување родовата еднаквост и добросостојба, но, сепак, во земјата постои значителен простор за подобрување, а тоа го потврдија и резултатите од ова истражување што е адресирано во заклучокот и во препораките од оваа анализа. Но, важно е да се нагласи дека националниот политички контекст во услови во кои се спроведе ова истражување го зеде предвид фактот дека македонската демократија е релативно млада и неконсолидирана, како и фактот дека во изминатите години македонската политика се соочи со епизода на демократско назаднување, кога земјата беше именувана како заробена држава, хибриден режим и либерална демократија или авторитарен популизам (FH Report 2015; 2016), што во голем дел придонесе кон потенцирање на проблемите што ги имаат транзициите со политичката култура (Klicperova-Baker 1999; Bernik, 2000; Pendarovski, 2015, 2016) и особено отсуството на партиципативна политичка култура и нереспонзивност на граѓаните, вклучувајќи го и отсуството на партиципацијата на жените во политиката.

Дополнително, во македонскиот случај се рефлектира и глобалниот тренд за пораст на недоверба кон политиката (Edelmans Trust barometer 2020).

Општо е познат фактот дека за потребата од женското политичко партиципирање треба земјите во континуитет да се грижат и дека политичката партиципација не се исцрпува само со активното и пасивното избирачко право, туку препорачливо е да се остварува на сите нивоа (како влијание врз донесувањето на јавните одлуки, политичкиот активизам, учеството во креирање на политики како засегнати страни, итн.). Впрочем, од тоа зависи и демократскиот напредок на современите општества. Па, така, во последните изборни дејствија (2020), можевме да забележиме дека само една идеолошка опција, имено социјалдемократската, за првпат го промовираше и концептот на родово рамноправност преку Платформата 50/50³, додека актуелната владејачка коалиција се придржува кон заложбите за родово рамноправност, еднаквост и недискриминација што, несомнено, е поврзано со националните стратегии за родово еднаквост и за заштита од дискриминација.

6.1. ПЕРЦЕПЦИЈА НА АКТУЕЛНИТЕ СОСТОЈБИ СО ЖЕНСКАТА РАМНОПРАВНОСТ

Перцепцијата на испитаничките за актуелните состојби во земјата во врска со женската рамноправност, нивната оценка за капацитетите на актуелните женски политичарки, како и степенот на довербата

3 За повеќе види на МКД.МК „Заев на следните изборни листи ќе има 50 отсто жени“, достапно на <https://www.mkd.mk/makedonija/politika/zaev-na-slednite-izborni-listi-sdsm-kje-ima-50-otsto-zheni> пристапено на 30.6.2020

кон политиката и политичарките, укажува дека во РСМ жените и прашањата кои ги тангираат немаат соодветен одраз во политичкиот живот и дека не се доволно информирани во врска со прашања кои ги засегаат. Имено, доминантното доживување на претставеноста на нивните интереси во политиката упатува на тоа дека мал е процентот на оние кои препознаваат дека нивните интереси се претставени во политиката, т.е. само 6 % сметаат дека нивните интереси во голема мера се рефлектираат во политиката на ниво национална политика, односно само 5 % на ниво на локалната политика, или во месната заедница.

Според Вас, колку добро се претставени интересите на жените во (% на одговори претставени се, во многу голема мера се претставени):

Испитаничките, што е интересно, не препознаваат релација помеѓу демократскиот развој и демократизацијата на политичкото уредување преку зајакнувањето на женското учество во политиката. Во зголеменото ниво на вклученост на жените во политиката куриозитетно е дека тие препознаваат влијание на развојот на државата, но во правец на обезбедување на повеќе ред и поредок (51,1 % изразиле целосна согласност со ставот), што, впрочем, коинцидира со наодот за присуството на авторитарни ставови кај нив, при што се зема предвид поддршката на 44 % испитанички кои изразиле согласност со ставот дека големото учество на жени во политика ќе придонесе кон поголема праведност во општеството. Перцепцијата дека жените се похрабри од мажите во политиката ја имаат 39 % од испитаничките, слично како и перцепцијата кај 37 % од нив според која политичарките се потрудољубиви од политичарите, односно 35 % сметаат дека политичарките се почесни од политичарите. Овие наоди укажуваат дека свеста за нивната важност за учеството во политиката е на ниско ниво, но, најиндикативен е наодот којшто сугерира дека зајакнувањето на женското учество ќе доведе до ред и поредок. Редот и поредокот, кај жените се препознаваат како пожелни вредности и имплицитно се поврзуваат со праведност.

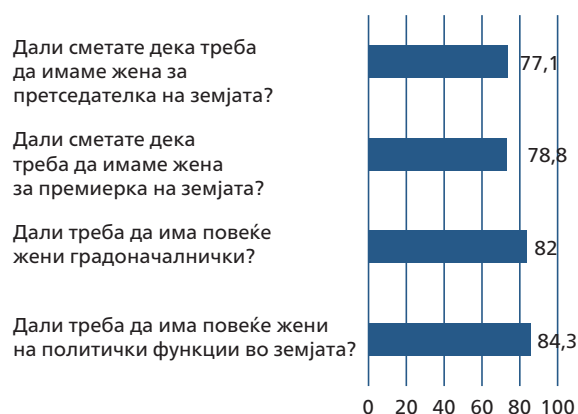
Како ги оценувате политичките способности (капацитети) на женските политичарки во споредба со машките политичари?

кумулятивен % на испитаници кои одговориле „се согласувам“ и „целосно се согласувам“

Поголемиот број испитанички, поточно 84 %, сметаат дека на политички функции треба да има повеќе жени, при што 82% сметаат дека треба да има повеќе градоначалнички, 79 % дека РСМ треба да има премиерка, а 77 % – претседателка. Сепак, иако има голема поддршка за зголемено учество на жените во политиката, добро е овие бројки да се толкуваат во светло на претходно индицираните наоди (врска што ја прават меѓу учеството во политиката и обезбедување на редот и поредокот и праведноста, наместо со можност за демократизација). На оваа линија се и резултатите за разбирањето и на демократијата воопшто, кое кај женската популација е дискутабилно.

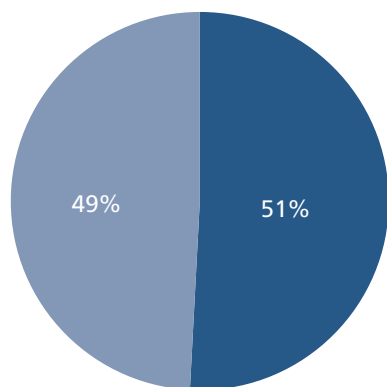
Ставови за жени на политички функции % на испитаници кои одговориле „ДА“

Дополнително, во врска со ова прашање, при проверката кои ставови и состојби на испитаничките може да се јават како детерминанти на ставот „дали треба да има повеќе жени на политички функции во земјата“, следните ставови и состојби се покажаа како (статистички) незначајни: Дали сметате дека треба да имаме жена за претседателка во земјата; Кога би имало повеќе жени во политиката, општеството би било поправедно; Политичарките се потрудољубиви и повредни од политичарите; Политичарките се почесни од политичарите; Возраста на испитаничките и степенот на (завршено) образование на испитаничките. Друго толкување на овој резултат е дека иако постои корелација помеѓу одговорите на овие прашања, тие не влијаат врз ставот дека треба да има повеќе жени во политиката. Накратко, испитаничките покажуваат поголема конзистентност во ставовите кога станува збор за политички прашања во Северна Македонија, позаинтересирани се, или ја сметаат за важна функцијата на премиер (а не за претседател на држава) и сметаат дека жените се похрабри како политичари (иако не е целосно јасно зошто го сметаат тоа).

Испитаничките имаат скоро изедначен впечаток во врска со причините заради кои актуелните политичарки се вклучиле во политиката, 51 % од нив сметаат дека актуелните политичарки се вклучиле во политика заради лична материјална корист, а 49 % дека мотивот е поврзан со потребата да се промени општеството на подобро. Овој процент од 49 % може да сугерира дека во земјава сè уште има доволно простор за мобилизација на жените да партиципираат во политиката во случај кога во таква една активност тие би препознале цел поврзана со изградба на поправедно општество. Но, ова треба да е предмет на продлабочена анализа. Од друга страна, наодот од 51 % коинцидира со духот и на светските трендови коишто сугерираат генерално висок степен на недоверба во политиката (Edelmans Trust barometer, 2020).

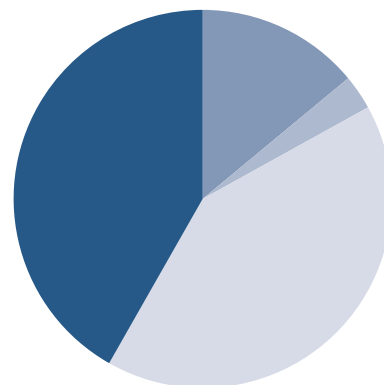
Според Вашето мислење, актуелните женски политичарки во РСМ се вклучиле во политиката:

- Главна заради лична материјална корист
- Главна заради потребата да го променат општеството на подобро

Со други зборови, висок е степенот на недоверба во политиката, генерално, а посебно, испитаничките подеднакво немаат доверба ниту во мажите, ниту во жените носители на политички функции, т.е. 42 % се идентификувале токму со тој став. Слично, 41 % одговориле дека подеднакво им веруваат и на мажите и на жените политичарки. Сепак, 14 % се оние кои повеќе им веруваат на жените во политиката, за разлика од 5 % кои повеќе им веруваат на мажите. Зголеменото ниво на недовербата во политиката е глобален тренд во добата на постполитика, а причините за тоа варираат: од алиенацијата од политиката, степенот на еманципираност, психолошката профилација, изворите и начинот на информирањето, медиумската писменост и изложеност на лажните вести, но и искуствата на демократијата, итн. Специфично за македонската неконсолидирана демократија, покрај наведените причини, сакаме да ја нагласиме епизодата со демократското назадување на земјата и авторитарниот популизам, која, несомнено, придонесе за овој впечаток на зголемената недоверба кон политиката во РСМ.

Повеќе им верувате

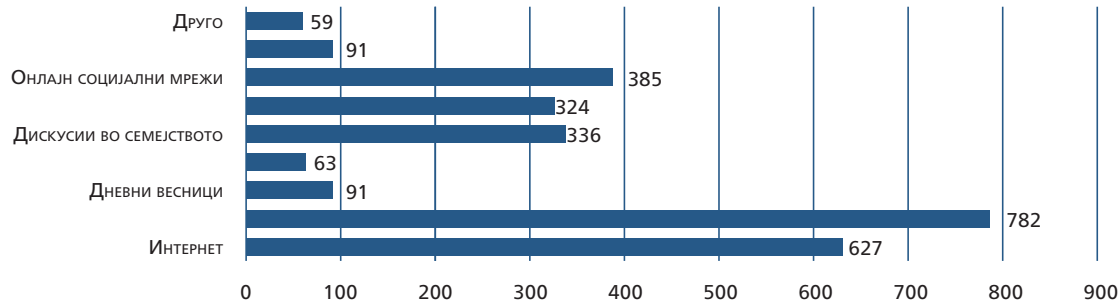
- Не им верувам ниту на мажите ниту на жените носители на политички функции 42%
- На жените кои се носители на политички функции во државата 14%
- На мажите кои се носители на политички функции во државата 3%
- Подеднакво им верувам на мажите и на жените 41%

Во поглед на информираноста за политичките настани, испитаничките најмногу се ориентирани кон традиционалниот медиум – телевизијата, а потоа кон интернетот и социјалните мрежи. Овој податок сам по себе не значи ништо, но во контекст на одговорите поврзани со следното прашање од кои произлегува дека жените во поголем број не знаат за Платформата 50/50 и задолжителните законски квоти, се чини дека драстичните промени во начините на информирање актуелни денес, изложеноста на лажните вести, отсуството на медиумската писменост и, воопшто, актуелните предизвици поврзани со медиумската сфера, можеби недоволно успеваат во комуницирањето на кампањите за важноста за женската рамноправност и нивното поли-

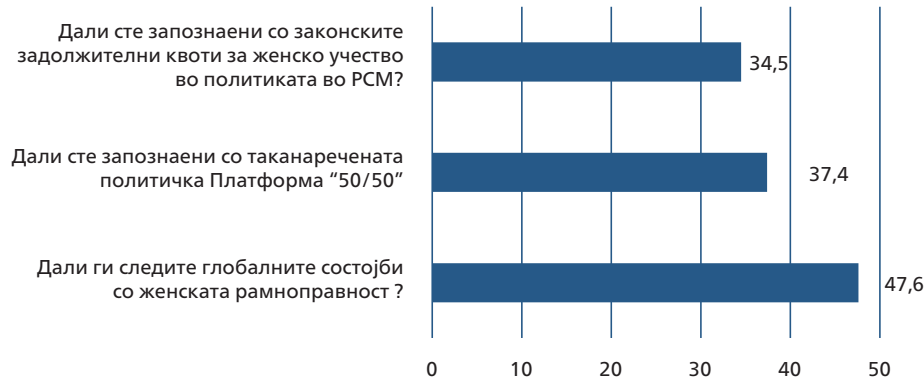
тичко зајакнување, односно дека не се обрнува доволно медиумско внимание на „женските прашања“. Улогата на медиумите во адресирањето на женската

рамноправност и кампањирањето на овие прашања, треба дополнително да се истражи.

Извори на информации за политичките настани (честота на одговори)

Следење/запознаеност со состојбите за женската рамноправност (% на испитаници кои одговориле со ДА)

Со други зборови, запознаеноста со состојбата со женската рамноправност од страна на испитаничките не е на задоволително ниво, односно 65 % од испитаничките не се запознати со фактот дека постојат задолжителни законски квоти во РСМ за женското учество во политиката, при што 63 % од нив не се запознати ниту со Платформата 50/50, а 52 % не ја следат воопшто ниту глобалната состојба со рамноправноста на жените. Индицираната, пак, незапознатост ниту со елементарните можности за политичко учество (законски квоти и „50/50“), ве-

ројатно е и една од поддоминантните причини за отсуство на политичка партиципација кај женската популација – што, впрочем, претставува и најголемиот детектиран предизвик којшто произлезе од ова истражување, за којшто во следната секција следи детален преглед.

Слично како и приложените наоди погоре, и квалитативното истражување укажа на перцепцијата дека жените и нивните интереси не се доволно застапени во политиката.

„Сметам дека не се доволно застапени жените во политиката. Ги има, но недоволно. А кога и ќе стасаат до одредена позиција, преовладуваат лични, а не колективни интереси. Но, ова не е проблем на жените, туку и на мажите во политиката, односно проблем на целото општество“ (Б.С., 43, Скопје, Македонка)

„Јас воопшто не сум задоволна, тие само изгледаат како насочени кукли што некој управува и ги насочува, па затоа жените во нашата земја се само слики и ништо друго. (Р.Ц., 35, с.Чегране, Албанка)

„Искрено и нема многужени политичарки на високи функции, мислам дека и тие што се, сè уште се под влијание на машките раководни сили во своите партии, па и на своето работно место...“ (Т.В., 26, Скопје, Ромка)

„Не сум доволно информирана за да дадам коментар, генерално не сум задоволна од никој во таа област“. (А.М., 30, Скопје, Македонка)

„Моменталната состојба и не дозволува некоја поголема ангажираност, но сметам дека има потреба од поголема комуникација со жени од секакви профили за да се истакне потребата од секоја индивидуална ангажираност, со тоа да мотивираат и други жени“. (Д.С., 36, Скопје, Албанка)

„Веќе со месеци не следам телевизија, а од пред тоа имам впечаток дека жените се претопуваат во машките манири при напредувањето во работата и како да ги губат женските етички вредности и грабаат напред, безмилосно, дрско и без пардон. Сè додека меѓусебно не си ги почитуваме успехите „по женски“, сметам дека нема простор за успешност. Секоја чест на поедини жени, на кои им се воститувам и се пример за жена, во секој поглед“. (Е.С., 45, Кавадарци, Македонка)

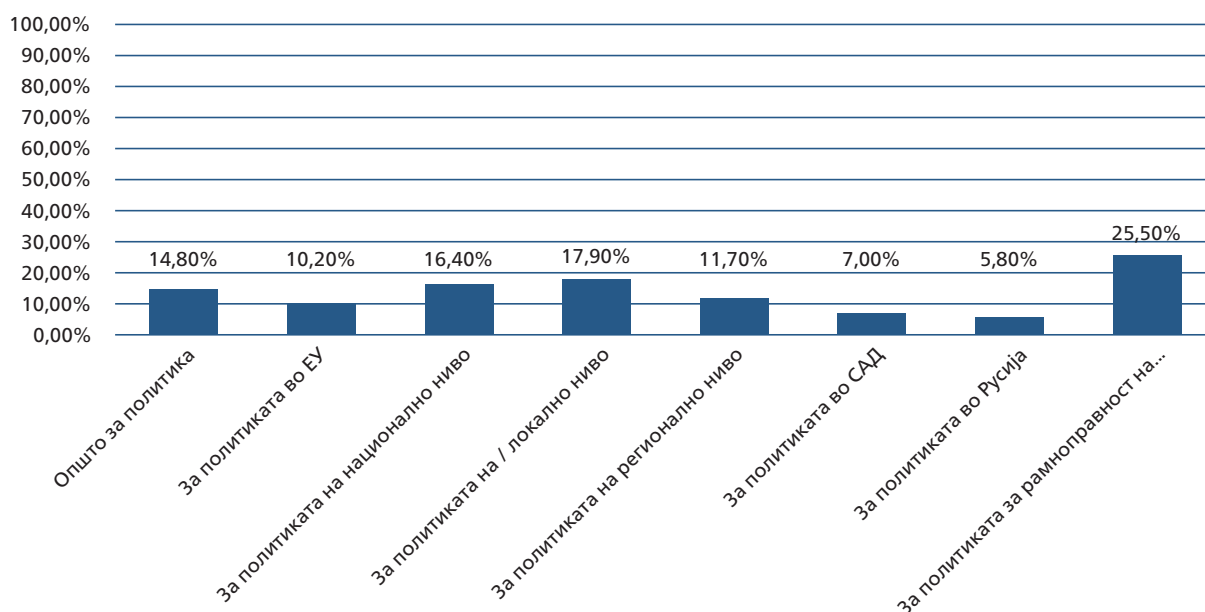
„Одредени жени политичарки успешно ја извршуваат својата работа, сметајќи дека тоа се должи на поголема посветеност и труд, со цел да ја докажат нивната рамноправност со мажите“.

6.2. ИНТЕРЕС ЗА ПОЛИТИКА И ПОЛИТИЧКА ПАРТИЦИПАЦИЈА

Студијата покажа загрижувачки податоци во врска со генералната (не)заинтересираност и политичката (не)партиципативност на жените. Постои јасен и недвосмислен показател дека жените не се доволно заинтересирани за политика на едно поопшто ниво. Процентуално, сепак, позаинтересирани се за политиките за рамноправност на жените (25,5%), а дури потоа за политиките на локално (17,9%) и на национално ниво (16,4%), по што следи интересот за политиката на регионално ниво. Најмал е интересот за политиката во: ЕУ, Русија и САД. Овие податоци се интересни од аспект на проценка на ниво на граѓанска респонзивност, вклученост и граѓанска доблест (civic virtue), и во голема мера

се совпаѓаат со детектираната недоверба во политиката и неинформираноста. Очигледно, овие појавности се во заемна спрега, посебно имајќи го предвид фактот на недоволната консолидираност на демократијата во земјата и авторитарниот рецидивизам – како на вредносно, така и на политичко ниво. Кога погоре укажавме на врска што ја прават испитаничките помеѓу учеството на жените во политиката со обезбедувањето на редот и поредокот, и кон тоа ги додадеме наодите од вреднувањето и разбирањето на демократијата како таква (што е детално прикажано подолу во анализата), очигледно е присуството на неконсолидирани ставови за демократијата во земјата, што впрочем се должи како на краткото демократско искуство, така и на искуството поврзано со авторитарно популистичка епизода.

Колку сте заинтересирана за политички прашања?
(кумулативен % за „сум заинтересирана“, „многу сум заинтересирана“)

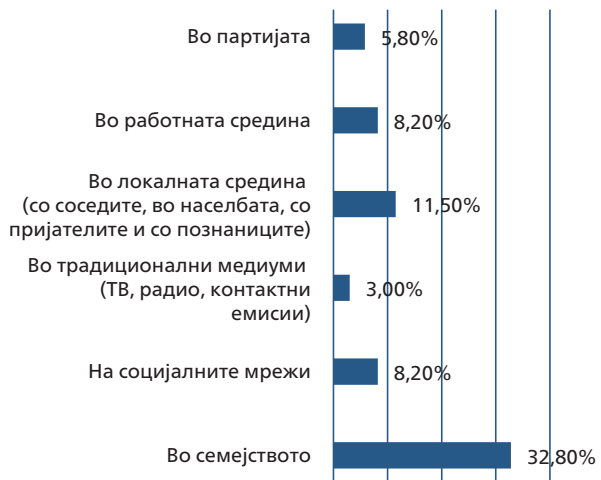

Поголема заинтересираност за наведените аспекти, како и за сите други набљудувани аспекти поврзани со политиката, покажуваат испитаничките со висо-

ко образование ($r > 0.25$, $p < 0.01$). Испитаниците, пак, кои сметаат дека имаат (по)високи примања, односно примања кои им ги задоволуваат потребите,

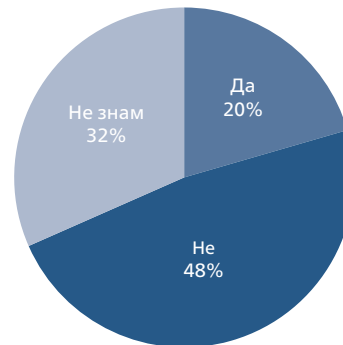
имаат тенденција да се позаинтересирани општо за политиката, за политиката на национално ниво, политиката во САД и за политиката за рамноправност на жените. Дополнително, незаинтересираност за политичките теми се потврдува и со податоците во однос на дискутирањето за политички теми и изразување на ставови. Имено, жените во Република Северна Македонија во голем процент се изјасниле дека никогаш не изразуваат политички ставови. Оние кои се изјасниле дека изразуваат политички ставови, тоа го прават најчесто во рамки на семејството, а најретко во партија и во традиционалните медиуми.

Каде најчесто ги изразуваат вашите политички ставови? (кумулятивен % за „често“ и „многу често“)

Ваквата незаинтересираност веројатно се должи и на податокот дека само 20 % од жените во земјата сметаат дека нивното изразување на политички став може ефективно да влијае врз политиката во земјата. Овој податок укажува на перцепцијата дека политичкото мислење и ставовите на поединците се сметаат за сосема небитни во креирањето на политиките и носењето на одлуки.

Дали сметате дека Вашето изразување на политичките ставови ефективно може да влијае врз политиката во земјата? Дали Вашето политичко мислење е важно?

Граѓанската нереспонзивност, и тоа во поширок општествен сетинг, се потврдува и со наодот дека жените не покажуваат интерес за учество во организирани општествено-политички групи, односно не се склони да членуваат во нив. Сепак, интересен е податокот дека и покрај нискиот степен на членување, компарирано со другите групи, жените процентуално се поприсутни во политичките партии, хоби-групите и женските организации, и тоа: 13 % од испитаничките рапортирале членство во партија и хоби-група, а 12 % во женска организација, за разлика од членувањето во: невладини организации, земјоделски кооперации, волонтерски организации, синдикат и интересни групи – што процентуално е пониско. Причина за оваа социјална нереспонзивност веројатно е отсуството на партиципативната политичка култура, имајќи ја предвид нематурираноста на демократијата во земјата, но, исто така, укажува на сè уште присутната традиционална улога на жената која нема значителен број на активности надвор од домот. За потсетување, стимулирањето и кампањирањето на традиционалната улога на жените во изминатите години што ја искуси земјата, беше една од повидливите демократски напредувања промовирани од тогашната власт.

Членство во организации

Жените во РСМ покажуваат исклучително ниско ниво на мотивација за политичка партиципација, при што нивната самоперцепција во врска со тоа сугерира дека дури 47 % „воопшто не се ‘заморуваат’ со политика“, односно 28 % многу ретко се активни. Само 5 % покажуваат високо ниво на партиципативност, односно 20 % се со самоперцепција на умерен партиципативен учинок. Квалификацијата „не се ‘заморуваат’ со политика“ веројатно е од комбинацијата на генералното отсуство на партиципативна политичка култура во младите демократии; чувството на отуѓеност од политиката сфатено како глобален тренд, но, истовремено, специфично за македонскиот случај е дека таа отуѓеност треба да се толкува и во светло на авторитарните искуства и консеквентното продуцирање на: страв, политичко етикетирање и политичка дискриминација; доживувањето дека политиката е нечесна работа, итн.

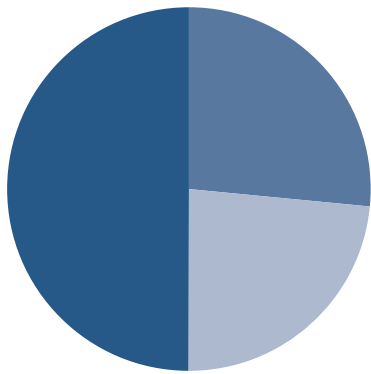

Инаку, на ниво на примерок, иако статистички е значаен, моделот нема голема објаснувачка вредност. Само степенот на завршено образование се покажува како детерминанта на нивото на политичка самоперцепција кај испитаничките, и тоа колку е повисок степенот на завршено високо образование (за 1 степен), толку се зголемува нивото на политичка самоперцепција за 24 % кај испитаничките. Возраста, финансиската состојба не се покажаа како значајни детерминанти на нивото на самоперцепција кај испитаничките. Местото на живеење и етничката припадност немаат влијание врз ваквата перцепција ($p > 0.05$). Кај испитаничките кои се изјасниле со повисоко

ниво на политичка самоперцепција, се забележа: значајна тенденција да бидат позаинтересирани за општи политички прашања (за политиката на национално/локално ниво, за политиката на регионално ниво, за политика во САД, за политиката во Русија); почесто да го изразуваат своето политичко мислење (во семејството, на социјалните мрежи, во традиционалните медиуми, во локалната средина, во работната средина, во партијата); сметаат дека нивното изразување на политички ставови може да влијае врз политиката во земјата; да членуваат во организации во кои можат и го изразуваат своето политичко мислење (во политичка партија, во невладината организација, женска организација); да ги следат глобалните состојби со женската рамноправност; се запознаени со политичката Платформа 50/50; и да се запознаени со законските задолжителни квоти за женско учество во политиката во РСМ. Меѓутоа, и покрај тенденциите во начинот на изјаснување, определбата кон конкретните ставови за прашањата не може да го објасни нивото на политичка самоперцепција. Само дел од ставовите може да се сметаат како објаснувачки: ставовите кон општата заинтересираност за политички прашања, ставовите за интересот кон националната/локалната политика, за политиката во САД, изјаснувањето на политички мислења на социјалните мрежи и во локалната средина, членството во политичка партија, интересот во следење на глобални состојби со женската рамноправност и запознаеноста со законските задолжителни квоти за женско учество во политиката во РСМ. Но, дури и со овие објаснувачки варијабли, моделот го објаснува нивото на политичка самоперцепција само 56 %.

Може да се изведе заклучок дека жените кои се политички активни (членуваат во политичка партија) имаат повисоко ниво на политичка самоперцепција – но не е исклучена ни можноста од ендегеност помеѓу овие варијабли – односно дека повисокото ниво на самоперцепција е мотивацијата жената да се зачлени во политичка партија. Овој однос мора да се провери преку лонгитудинална студија. Во врска со прашањето за евентуалното учество на протест, како еден од можните начини на изразување на несогласувањето со политиката, повторно се индицира низок степен за потреба од политичка партиципација и тоа 50 % повторно ќе потврдат дека не се заморуваат со политика, додека 23 % изрично тврдат дека не сакаат да го изразуваат своето незадоволство на протест. Само 27 % од испитаничките кажале дека немаат проблем со изразување на своето политичко незадоволство на таков начин. Или, како што беше претходно сугерирано, нереспонзивноста и непартиципативноста се една доминантна предизвикувачка линија која произлегува од ова истражување.

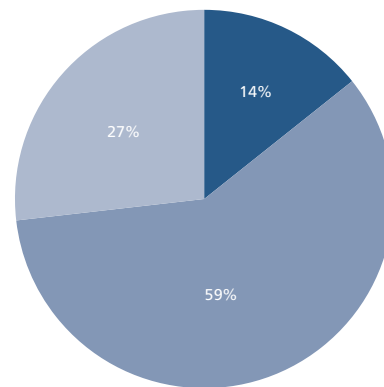
Дали би учествувале на протест заради несогласување со определена политика?

- Не се замарам со политика 50%
- Да, воопшто немам проблем со изразување на своето политичко незадоволство 27%
- Не, не сакам да го изразувам моето незадоволство на тој начин 23%

го сториле заради потребата да влијаат за подобрување на состојбата во општеството, за разлика од 5,5 % кои тоа би го сториле заради вработување, т.е. 4,5 % заради обезбедување лична материјална корист. Тука, може да забележиме дека, сепак, постои извесен простор за партиципативно мотивирање на оние кои сè уште веруваат дека општеството може да се подобри.

Дали би станале членка на политичка партија?

- Да
- Не
- Не знам

Слично, иницијативноста за членство во политичка партија, исто така е ниска, имено само 14 % од испитаничките потврдиле дека би се приклучиле во политичка партија, наспроти 59 % кои не би го сториле тоа. Од тие кои би се зачлениле (21 %) тоа би

Доколку станам членка на политичка партија тоа ќе го сторам: (изразено во %)

За различните можности на изразувањето на политичкото мислење или општествено-политички ангажман, испитаничките повторно покажуваат исклучително низок степен на активност. Имено, 62 % никогаш немаат потпишано никаква листа на политички барања или онлајн петиција, а ниту, пак, имаат таква намера; слично, 64 % не учествувале и немаат намера да учествуваат во демонстрации или протести за да го изразат своето политичко мислење, а 59 % не покажуваат интерес за учество во активности поврзани со волонтерски или граѓански организации. Сепак, се забележува дека е најголем отпорот

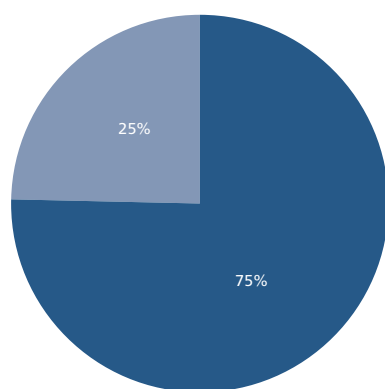
за активности поврзани со политичка партија, т.е. 72 % од испитаничките немаат никаков интерес за нив. 66 % не практикувале бојкот за купување одредени производи заради политички или еколошки причини и 66 % и немаат таква намера. Висок е процентот, т.е. 71 % не се обиделе, ниту сакаат да се обидат, да учествуваат во политички активности онлајн или на социјалните мрежи. Според овие наоди, кога ги толкуваме причините за непартиципативност (наведени се погоре), се чини дека (не)демократското искуство и сходната политичка култура во голема мера влијаеле на ваквата состојба.

Изразување на политичко мислење или општествено - политички ангажман (изразено во %)

Иако интересот за политиката и политичката партиципација на жените во земјата е на многу ниско ниво, и проблематизирањето на изборниот модел е честа тема, сепак жените во РСМ во исклучително голем процент гласаат на изборите. На последните избори гласале 75 % од испитаничките, додека 25 % не го искористиле своето право на глас.

Дали гласавте на последните избори?

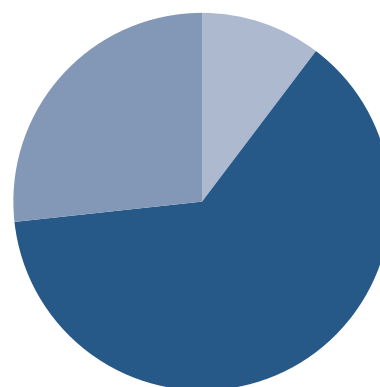

■ Да ■ Не

Ваквата контрадикторност во ставовите особено е интересна кога ќе се земе предвид дека најголемиот процент од испитаничките (60 %) кои го користат правото на глас, тоа го прават според лично убедување. Иако е познато дека во земјата на политичките партии се гледа како на гарантори за вработување и утилитарни агенти, сепак само 11 % одговориле дека гласаат на начин којшто ќе им обезбеди лична

корист, како вработување или слично. Овој податок укажува на тоа дека женската популација не гласа на изборите во очекување на некоја идна придобивка ветена од партиите. Повторно, кај поголемиот дел (60 %) од испитаничките кои не го искористиле своето право на глас, причината е незаинтересираноста за политика, додека кај 27% од нив се работи за недоверба кон партиите, односно сметаат дека ниту една од политичките опции нема да го испорача ветеното. Само 10 % сметаат дека нивниот глас е небитен, и нема да смени ништо.

Причини заради кои не е искористено правото на глас

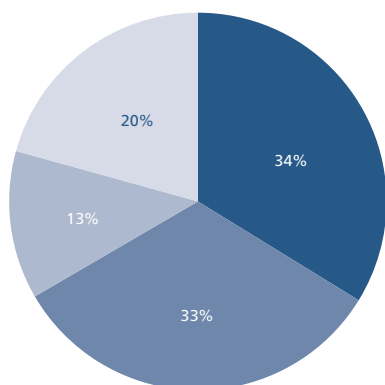
■ Не се интересирам за политика 63%

■ Не сакам да гласам затоа што ниту една политичка понуда не ги исполнува ветувањата 27%

■ Имам чувство дека мојот глас е небитен и нема ништо да промени 10%

Во правото на глас препознаваат исклучително важен инструмент за политичко влијание само 34 % од испитаничките во Република Северна Македонија. Исто толку сметаат дека е тоа формална процедура, 20 % гледаат на правото на глас како на минимална можност за искажување на политички став, додека за 13 % елементарното граѓанско право во едно демократско општество претставува со сема небитна работа.

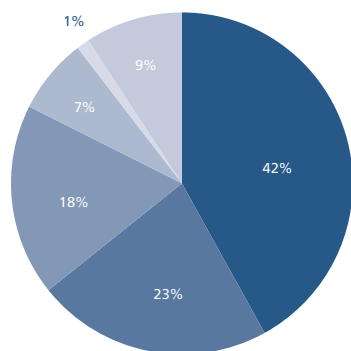
Како гледате на правото на глас?

- Како исклучително важен инструмент за политичко влијание
- Како формална процедура
- Како небитна работа
- Како минимална можност за искажување на политички став

На прашањето дали би прифатиле политичка функција, 65 % од жените одговориле негативно, односно дека воопшто не, или најверојатно не би прифатиле ваква функција. Со задоволство би прифатиле политичка функција само 7 %, додека 18 % се двоумат, а 1 % одговориле дека веќе се на ваква функција.

Дали би прифатиле политичка функција?

- Воопшто не
- Најверојатно не
- Можеби
- Со задоволство
- Сум на таква функција
- Не знам

Степенот на образование е значајна детерминанта на решителноста на испитаничките да прифатат политичка функција (набљудувани се испитаничките кои одговориле „целосно се согласувам“). И тоа, испитаничките со повисок степен на завршено образование се 20 % поподготвени да прифатат политичка функција, додека кај возраста односот е негативен, односно обратнопропорционален, со зголемување на возраста, за секоја една година, испитаничките се за 2 % помалку подготвени да прифатат политичка функција.

Доминантниот број на одговори од квалитативниот дел на истражувањето исто така ги сугерираат истите наоди за непартиципативност и отсуство на интерес за политика.

„Не сум политички активна, бидејќи не гледам квалитет во ниедна политичка партија, не верувам во политичка идеологија, сметам дека станува збор за интерес и не сакам да припаѓам во група каде единствен критериум за напредок е партиска книшка. А да, и не сакам неправди, а во политиката има многу“ (Г.Т., 44, Охрид, Македонка)

„Не, не сакам да сум партиски обоена и искрено не гледам никаков бенефит од тоа“. (Т.В, 26, Скопје, Ромка)

„Не, не ги сакам партиите ниту начинот на нивното работење. Тие се групи на луѓе на кои им е важна личната благосостојба, не доброто на сите“. (Л.О., 56, Скопје, Србинка)

„Не, затоа што не верувам дека може да променам нешто“. (А.М., 30, Скопје, Македонка)

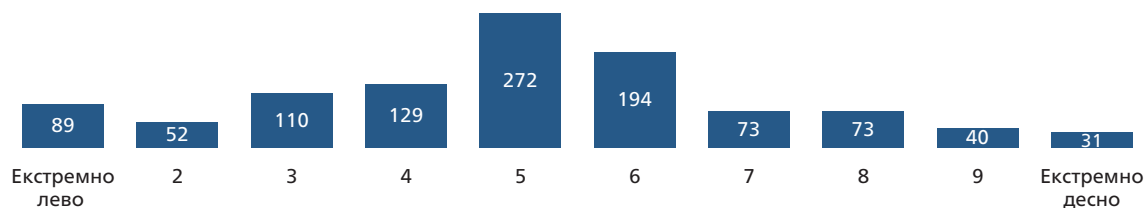
„Не сум, бидејќи не сакам да сум обележана и не ги оправдувам постапките не сите и на едните и на другите“. (И.Ј., 53, Делчево, Македонка)

„Не, затоа што сум политички неопределена“. (К.Ш, 26, Штип, Македонка)

6.3. ДЕМОКРАТИЈА, ИДЕОЛОГИЈА И ВРЕДНОСТИ

На идеолошкиот спектрум, испитаничките доминантно се самопозиционираат во центарот (м=5,01).

Кога луѓето зборуваат за своите политички убедувања, главно зборуваат дека се лево ориентирани или десно ориентирани. Генерално каде би ги сместиле Вашите гледишта на скала од 1 до 10? (честота на одговори)

Но, и покрај идеолошката центристичка самоидентификација, истражувањето контраиндицира доминантна поддршка кон левите политики. Во тој правец, со висока средна вредност од м=4,41 испитаничките се согласуваат со ставот дека државата треба да преземе поголема одговорност за да нè обезбеди сите; повторно, со висока средна вредност од м=4,07 се изјасниле дека приходите на сиромашните и богатите треба да бидат поизедначени; со

средна вредност од м=3,93 се согласуваат дека треба да се зголеми државната сопственост на бизнисот и индустријата, со средна вредност од м=3,87 сметаат дека на долг рок, напорната работа вообичаено носи подобар живот; од друга страна, пак, помала е средната вредност (и во негативниот интервал на оската) за ставот дека конкуренцијата е штетна и дека таа го истакнува најлошото кај луѓето (м=2,85).

Идеолошки позиции

(1 - сосема не се согласувам; 5 - сосема се согласувам)

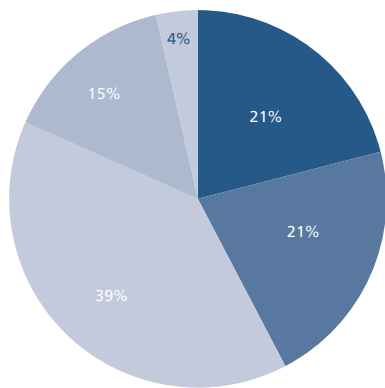

Генерално, задоволството со состојбата на демократијата во земјата не е на завидно ниво, но, сепак, не е ни ниско, имено 39 % даваат таква умерена оценка за состојбата на демократијата, или подетално, 21 % изразуваат многу големо незадоволство, а 4 % големо задоволство. Добро е овој податок добро да се толкува во контекст на општото разбирање на демократијата забележан погоре, а посебно во смисла на поддршка на демократските вредности. Или, со други зборови, податоците коишто се однесуваат на поддршката на демократските вредности, и разбирањето на политиката, укажуваат дека поголемиот број (63 %) од испитаничките сметаат дека демократијата е добра форма на владеење, но истовремено, контраиндицираат

определени авторитарни ставови коишто може да се забележат кај 54 % од испитаничките коишто се идентификуваат сосема со ставовите дека под одредени околности, диктатурата е подобра форма на владеење од демократијата и дека на земјата ѝ треба силна партија (46 %). На иста линија се и не толку малиот процент од 34 % испитанички кои во целост го поддржуваат ставот дека е потребен лидер којшто ќе ја води земјата со цврста рака. Во врска со поддршката, пак, за лидерка, а не лидер да ја води земјата во вистински правец, таа е регистрирана кај 39 % од испитаничките. Дополнително, поголем е бројот на оние со впечаток дека политичарите не се грижат за мислењата на жените, а тоа го потврдиле 61 %. Исто така,

44 % сметаат дека на секој граѓанин во демократско општество му е должност да гласа и дека политичката опозиција е неопходна за здрава демократија (41 %). Висок е и процентот на пацифистичките ставови, имено 68 % кои изразиле несогласување со ставот дека во секое општество има конфликти коишто може да се решат само со насилство. Само 21 % можат да препознаат релациона врска со женско учество во политиката и демократијата. Мал е процентот на оние кои сметаат дека имаат познавање за политиката, т.е. 18 %. Авторитарните ставови и етатистичките вредности, да потсетиме, во земјава беа засилени по поновата македонска политичка историја, кога, впрочем, земјата се стекна со епитет на хибриден режим и заробена држава. Тие ставови, како што беше укажано погоре, се контраиндицирани со декларираната поддршка на демократијата и придружната поддршка за силна држава и цврста рака.

Колку сте генерално задоволни од состојбата на демократијата во земјата?

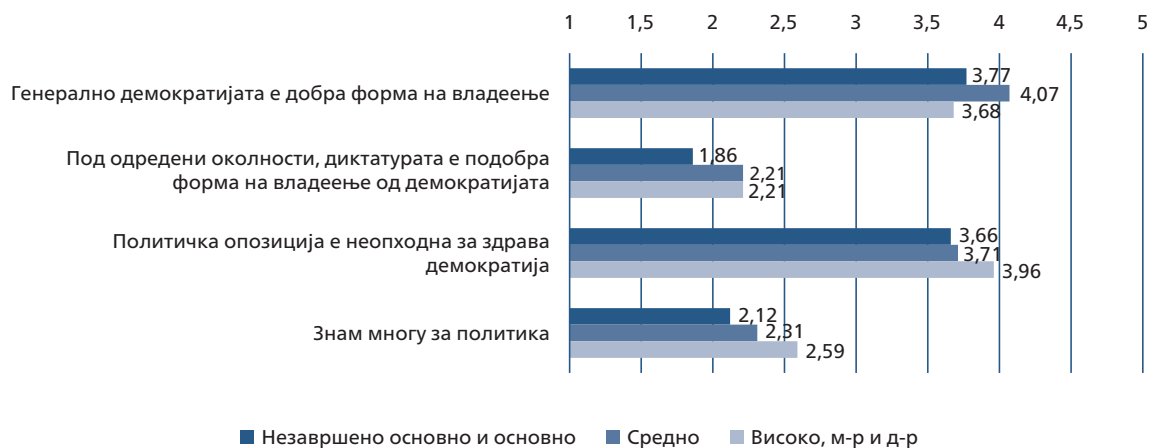

■ Многу незадоволна ■ 2 ■ 3 ■ 4
■ Многу задоволна

Според непараметриските тестови и споредбата на средни вредности, има статистички значајни разлики во ставовите за демократските и авторитарните вредности ($p < 0.05$) според етничката припадност на испитаничките, при што кај Македонките, во споредба со Албанките, се забележуваат повисоки вредности (на согласување) во однос на ставовите за демократските вредности. Евидентирани се разлики и во категоријата „останати“, но не можат да се извлечат конкретни заклучоци, бидејќи оваа групирана категорија ја сочинуваат етничките групи со помала процентуална застапеност во примерокот (Србинки, Бошњачки, Ромки, Турчинки, Влаинки, и др.).

Во однос на перцепцијата дека демократијата е како форма на владеење, испитаничките со незавршено основно и средно и со завршено средно образование сметаат дека, генерално, е добра форма на владеење, додека испитаничките со завршено високо образование се порезервираны за овој став иако ја сметаат за позитивна форма на владеење. Испитаничките со завршено средно и високо се посклони да ја оправдаат диктатурата под одредени околности и повеќето од нив сметаат дека политичката опозиција е здрава за опозицијата. Исто така, степенот на завршено образование има влијание врз познавањето за политиката, односно испитаничките со завршено високо со поголем удел одговориле дека знаат многу за политиката (во однос на испитаничките со незавршено и со завршено средно образование).

Демократски и авторитарни вредности вкрстени со степен на образование

■ Незавршено основно и основно ■ Средно ■ Високо, м-р и д-р

Според истражувањето, најважните 3 вредности во едно општество за жените, доминантно се: економската благосостојба, човековите права и владеењето на правото. Додека индивидуалната слобода не се вреднува како значајна. Ова, исто така, укажува дека искуството со илибералноста го земало својот влог, штом најнепожелна вредност е индивидуалната слобода. Па, така, разбирањето на демократија во редукивната нејзина варијанта, односно без либералните атрибути е и една од причините за отсуство на партиципативноста.

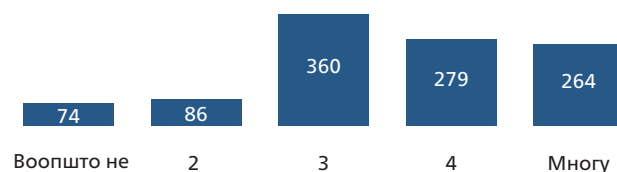

6.4. ИДНИ ОЧЕКУВАЊА

За тоа како ќе се развива положбата на жената во следните 10 години, 21 % сметаат дека значително ќе се подобри и 28 % дека ќе се подобри, за разлика од 4,6 % кои сметаат дека ќе биде многу полоша, односно 8,7% лоша. Ова укажува на релативно благ оптимизам за иднината. Слично како и благиот оптимизам во врска со идното подобрување на положбата на жената со членување на РСМ во НАТО и ЕУ. Или, 25 % сметаат дека многу ќе се подобри положбата на жените со евроатлантското асоцирање на РСМ, т.е. 26 % дека ќе се подобри, за разлика од оние кои воопшто не гледаат можност за подобрување на положбата на жените во тој контекст кои се во значително помал процент, т.е. 7 %, или генерално не препознаваат таков евентуален тренд, имено 8 %. Овие поседни наоди треба да се земаат со резерва, затоа што, во меѓувреме, РСМ се соочи со уште една блокада на асоцирање, па оттука се и генералните очекувања за пораст на евроскептицизмот.

Положбата на жените во земјата ќе се подобри со членството во НАТО и во ЕУ (честота на одговори)

6.5. ЗАКЛУЧОЦИ

- Генералното доживување на жените е дека нивото на нивното учество во политиката е недоволно, т.е. дека не се доволно претставени на ниту едно ниво (национално, локално и месна заедница), но, истовремено се покажува, контрадикторно, висок степен за отсуство на интерес за политика и за партиципација.
- Студијата, имено, покажа загрижувачки податоци во врска со женската (не)заинтересираност за политиката на едно поопшто ниво (национално, локално, регионално, интернационално), а поспецифично препознаена во идентификација со ставот „не се ‘заморувам’ со политика“. Слично, (не)информираноста за политиките кои директно ја тингираат состојбата со женската рамноправност (повеќето, имено, не се запознати ниту со законски задолжителните квоти, ниту, пак, со Платформата 50/50) и големиот процент на одговорите коишто искажуваат идентификација со ставот дека не се заморуваат со политика, го потврдуваат истото. Уште повеќе, низок е интересот и за други општествени активности кај женската испитана популација (ниско е членувањето во организирани други општествени групи надвор од домот).
- Жените во РСМ го рефлектираат и глобалниот тренд на зголемена недоверба во политиката и кај нив се забележува отуѓеност од политиката воопшто, при што недовербата е скоро еднаква како кон женските носители на политички функции, така и кон машките функционери.
- Посебно индикативен е резултатот поврзан со идеолошката самоперцепција на жените, кои самореферираат идеолошко позиционирање доминантно во центарот, додека контраиндицираат поддршка за вредности што припаѓаат на левиот идеолошки политички спектар.
- Контраиницирани се и самоперцепирачките резултати во врска со поддршката на демократијата и, воопшто, со разбирањето на демократијата како таква, кога резултатите од една страна покажуваат голема декларативна поддршка за неа, но вредносно субстативно поддржуваат авторитарни ставови преку утврдување на потреба за силна држава, лидер и партија, како и доживувањето дека зголеменото учество на жените во политиката ќе придонесе за повеќе ред и поредок. Ова значи дека жените не можат да препознаат релациона врска меѓу развојот на демократијата и зајакнувањето на женската улога во

општествено-политичкиот живот, туку, напротив, зајакнувањето на женското учество во политиката го поврзуваат со обезбедување ред и поредок, а ова, пак, со праведност. За детална софистикацијата на овој став е потребно длабинско истражување.

- Жените покажуваат висок степен на искористување на своето гласачко право и благ оптимизам во врска со состојбата со родовата рамноправност во следните 10 години и во контекст на идните очекувања а пропо евроатлантската интеграција на земјата. Но, ова треба да се земе со резерва заради реалните очекувања за пораст на евроскептицизмот по последното вето упатено кон РСМ во врска со започнувањето на преговорите со ЕУ.

Накратко, ниското ниво на политичка партиципација, генералната незаинтересираност, незапознаеноста и неинформираноста за политика и со „женските прашања и рамноправност“, како и контраиндицираните ставови во врска со демократијата и идеолошкото профилирање, веројатно се резултат на комбинација од повеќе фактори, од кои е најочигледен фактот дека македонската демократија сè уште е неконсолидирана, а во такви услови постои и отсуство на интернализирани субстантивни демократски стандарди кај населението како и отсуство на партиципативна политичка култура – што во голем дел би можело да ја објасни непартиципативноста. Специфичен национално контекстуален фактор за оваа непартиципативност, исто така, е поврзан со фактот дека младата македонска демократија во својата рецентна политичка историја имаше регресивно демократско назадување (2006-2016), чии последици, очигледно, го земале својот влог во поглед на охрабрување на граѓаните да бидат пореспонзивни, вклучувајќи ги и жените како активни чинители на демократскиот прогрес, особено што логиката на конзервативниот авторитарен популизам во голема мера ја стимулираше традиционалната улога на жената, односно ја дестимулираше нејзината улога во политичкиот домен. Прашањето што останува да се истражи дополнително е каква е перцепцијата на мажите во РСМ во поглед на адресираните прашања.

6.6. ПРЕПОРАКИ

- Политичките партии треба да вклучат повеќе жени на раководни позиции со цел да ја зголемат довербата на жените во политиката и, истовремено, да ги мотивираат да се вклучат активно во политичките процеси;
- Подигнување на свеста кај носителите на одлуки за придобивките од вклученоста на жените во процесите на носење одлуки;
- Граѓанскиот сектор и медиумите да иницираат кампањи за поддршка на жените и нивно активно и континуирано вклучување во политичките дебати и движења со цел нивно вклучување во процесите на одлучување;
- Владата да продолжи со системските стимулации за поголемо учество на жените на сите нивоа на власт;
- Да се зајакне медиумската писменост кај жените;
- Институциите и меѓународните организации да обезбедат поголема финансиска поддршка и да посветат повеќе внимание на женските организации кои се залагаат за подигање на свеста и стимулирање на жените за поактивно вклучување во процесите на носење одлуки;
- Локалната самоуправа треба активно да соработува со локалните женски организации со цел да го зголеми учеството на жените и да ги направи локалните политики поинклузивни и родово-сензитивни;
- Посилно интернационално и регионално вмрежување на женските организации, како во цивилниот сектор, така и во јавниот сектор и политичките партии;
- Организациите на жени во рамки на политичките партии треба да бидат поактивни и поприсутни и видливи во борбата за родова еднаквост со цел да бидат препознати како партнер од доверба меѓу жените.

7

БЕЗБЕДНОСТ И СИГУРНОСТ

Улогата на жената во современо општество станува сè понагласена и тоа во сите сегменти на живеењето. Еден од нив е и одбрана и безбедност. Активната улога на жените во креирањето и реализирањето на безбедносната политика на државава е еден од аспектите кој води кон реализација на родово-свесна политика.

Појавите на глобализацијата, дигитализацијата, како и демографските проблеми со кои се соочува светот во 21 век имаат големо влијание во насока на проширување на истражувањата за безбедноста. Овие промени во меѓународните односи водат кон рedefинирање и проширување на концептот на безбедност со концептите на: индивидуална, колективна, социјална, економска, меѓународна, дигитална безбедност, и др. Од тие причини, современите држави тежнеат во насока безбедносните политики да ги синтетизираат политиките на различните подрачја од општествениот и државниот живот во светло на постигнување вкупна (социјална, економска, политичка, еколошка, здравствена, и др.) безбедност на своите граѓани.

Конкретно, во контекст на целната група на ова истражување, на годишно ниво се објавуваат податоците од *индексот на мир и безбедност на жените за 2019-2020 година*, кој дава увид во моделите и напредокот на благосостојбата и зајакнувањето на улогата на жените ширум светот (WPS Index Report 2019/20)⁴. Во последниот извештај од ова индексиранио рангирање анализирани се 167 земји во светот, меѓу кои

и Република Северна Македонија го зазема и 37-то место во општото рангирање на оваа листа⁵ (WPS Index Report 2019/20). Консеквентно, РСМ е земја која бележи напредок во поглед на обезбедување на родовата еднаквост и добросостојба, но, сепак во земјата постои значителен простор за подобрување. Студијата „Благосостојбата и безбедноста на жените“, направена во 2019 година од страна на ОБСЕ мисијата во Скопје, детектира висока распространетост на насилството врз жените во државава. Особено распространето, според Студијата, е психичкото насилство врз жените од страна на нивните интимни партнери, имајќи предвид дека 44 % од испитаничките изјавиле дека биле жртви на ваков вид насилство. Во однос на сексуалното вознемирување, дури 30 % од испитаничките рекле дека по петнаесеттата година биле жртви и на ваков вид насилство. Понатаму, според наодите од истата Студија, 14 % од анкетираниите жени во рамките на истражувањето изјавиле дека по навршувањето на 15 години, искусиле некоја форма на физичко или сексуално насилство од страна на партнер или друго лице.⁶

Република Северна Македонија во 2011 година ја потпиша Истанбулската конвенција на Советот на Европа за спречување и борба против насилство врз жените и домашно насилство, но нејзината ратификација следеше седум години подоцна, во 2018 година. Со тоа, земјата демонстрираше политичка волја да се справи со насилството врз жените. За да се исполнат одредбите предвидени со Конвенцијата, се наметнува потребата од хармонизирање на домашното законодавство со заложбите на Конвенцијата. Во таа насока е донесен и Законот за спречу-

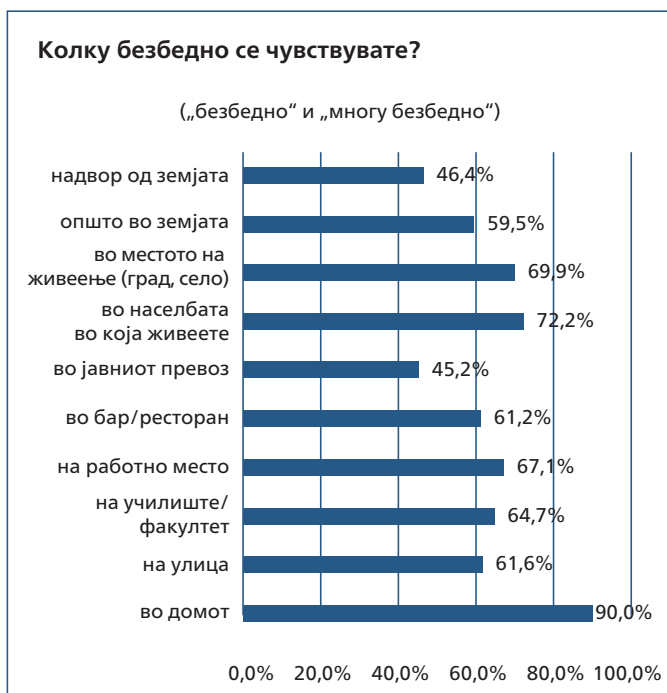
4 Индексот е структуриран низ три основни димензии на инклузивност и добросостојба на жените (економска, социјална, политичка); правда (формални закони и неформална дискриминација); и безбедност (на ниво на семејството, во заедница и на социјално ниво). Тие се квантифицирани преку 11 индикатори, кои се собираат на национално ниво за да се создаде глобален ранг на 167 земји.

5 <https://giwps.georgetown.edu/the-index/>

6 https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/424409_0.pdf

вање и заштита од дискриминација, кој со вклучувањето на основите на сексуална ориентација и родов идентитет ја проширува заштитата од дискриминација кон оваа група граѓани. Како надлежен орган кој се грижи за извршување на одредбите на Конвенцијата е назначено Министерството за труд и социјална политика. Владата на Република Северна Македонија дополнително го усвои Националниот акциски план за спроведување на Истанбулската конвенција, во кој централно се предвидени активности за промена на законодавството со цел преточување на стандардите на Конвенцијата во пракса.⁷ Последниот Извештај на Европската комисија за напредокот на Северна Македонија посочува на фактот дека се потребни наменски финансиски средства за ефикасна имплементација на политиките предвидени со Акцискиот план.⁸

Во поглед на чувството на безбедност, според кумулативниот резултат од одговорите „безбедно“ и „многу безбедно“, жените во Република Северна Македонија најбезбедно се чувствуваат во сопствениот дом, додека на безбедносен ризик сметаат дека се изложени во јавниот превоз и надвор од земјата. Притоа, нема статистички значајна разлика ($p > 0.05$) во одговорите меѓу испитаничките од македонската и од албанската етничка заедница.

Постои значајна ($p < 0,01$) (но, слаба) корелација меѓу одговорите на испитаничките колку безбедно се чувствуваат општо во земјата и надвор од земјата, со нивната финансиска состојба. Испитаничките кои сметаат дека приходите им ги обезбедуваат сите потреби, имаат тенденција да се чувствуваат побезбедно во државата и надвор од државата.

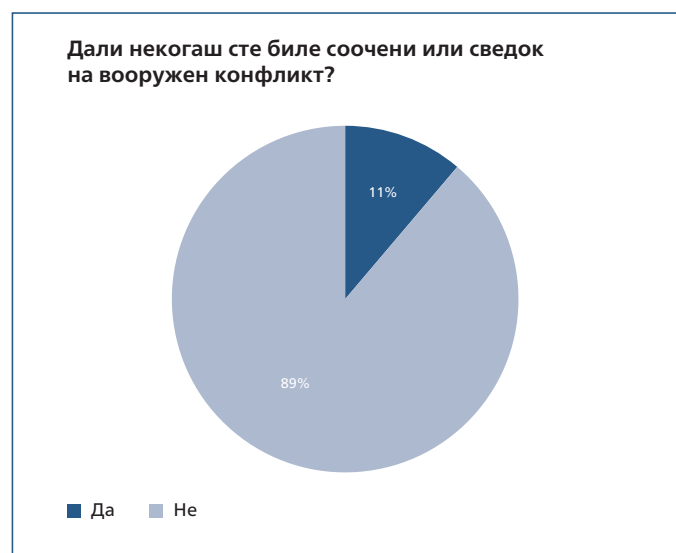
7 https://mtsp.gov.mk/pocetna-ns_article-nacionalniot-plan-za-sproveduvanje-na-konvencijata-za-sprecurvanje-i-borba-protiv-nasilst-voto-vrz-zen.nspix

8 <https://www.sep.gov.mk/post/?id=5657#.X9ZJd9hKg2w>

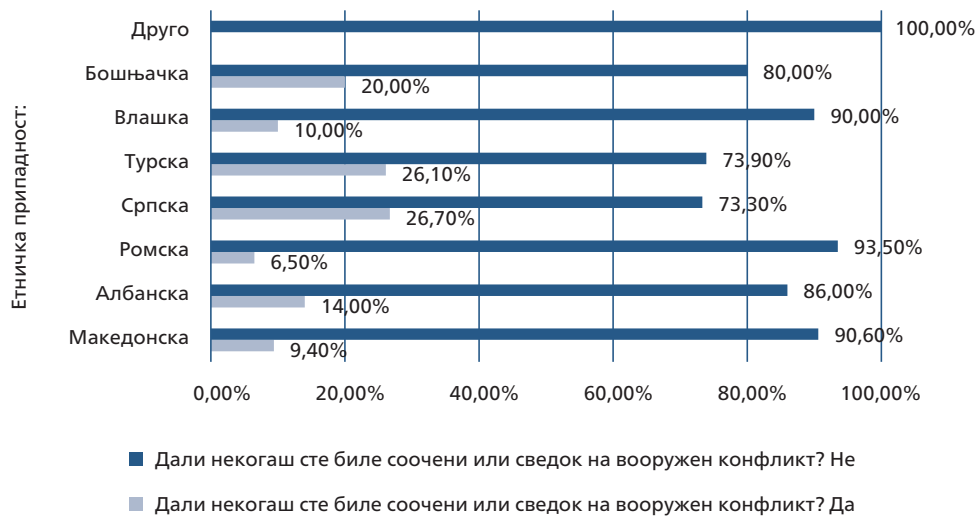
Најголема перципирана безбедносна закана за жените во Република Северна Македонија, според испитаничките, претставува војната и терористичкиот напад, па веднаш потоа следи грабеж во домот. Во најмала мера сметаат дека се изложени на безбедносна закана на работното место и во домот.

Ставовите за заканите по безбедност значително се разликуваат кај лицата кои биле сведоци на вооружен конфликт, односно податоците покажаа корелација на сведоштвото на вооружен конфликт со перцепцијата за војната како најголема закана за безбедноста. Иако Република Северна Македонија се стекна со својата независност по мирен пат, сепак во 2001 година во северниот и западниот дел од земјата се случи вооружен етнички конфликт. Како резултат на тоа, 11 % од жените рекоа дека биле сведоци на вооружен конфликт и скоро сите од овие испитанички поминувале низ тензичен период за времетраење на конфликтот. Оваа појава е поизразена кај жените од помалите етнички заедници во земјата, на возраст над 50 години.

Дали некогаш сте биле соочени или сведок на вооружен конфликт?

Одговорите, пак, на отвореното прашање: *Што според вас претставува најголема опасност по безбедноста на жените во РСМ?* во рамки на интервјуата со нетипични претставници на таргет групата, посочуваат на присутноста на родово-базираното насилство како најсериозна закана за женската популација, пред сè во кругот на сопственото семејство, а потоа и на работното место. Овој податок е во иста насока

со резултатите на претходното споменато истражување на ОБСЕ од 2019 година, според кое 44 % од испитаничките биле жртви на психичко насилство од партнерот, а 30 % доживеале сексуално вознемирување. Исто така, според податоците на Светската здравствена организација секоја трета жена во светот во текот на својот живот била сведок на физичко или сексуално насилство.⁹

„Според мене најголема закана по безбедноста на жените, вклучувајќи ме и мене, е родово-базираното насилство коешто може да се јави во било која форма (физичко, психичко, економско, сексуално, и сл.) од страна на познати (партнер или останати членови на семејството) или непознати сторители.“ (Д.Б., 37, Скопје, Србинка)

„Сексуално вознемирување.“ (Е.С., 29, Штип, Македонка)

„Најголема закана, пред сè, за менталното здравје на жените, се нивните мажи, барем во нашава средина. Сигурно има исклучоци, но според она што го гледам, ретки се. Жената, дури и да е финансиски обезбедена, иако повеќето не се, зависна е од мажот и неговите одлуки.“ (Л.О., 56)

„Се плашам како човек од: корона, од поплави, земјотреси... природни катастрофи. Можеби како жена се плашам од напад на улица од некое лице кое е под дејство на некои наркотици за да ме опљачка или да се обиде да ме обљуби... Но, секако, тоа е мое лично искуство. Познавам жени кои трпат семејно насилство, секако дека се плашат од тоа, кои се плашат од газди каде работат да не ја изгубат работата.“ (Б.С., 43, Скопје, Македонка)

„Најголемата закана е ударот врз личниот интегритет.“ (М.И, 36, Скопје, Албанка)

„Актуелниот проблем, кој со текот на развојот требаше да исчезне, но, за жал, уште постои и најверојатно ќе постои, сè додека вака се воспитуваат идните генерации, за наследството од родителите треба само да е на синот, односно на машкото дете, и се поставува прашањето каде би одела жената, доколку дојде до развод на брак. Па, така, многу жени трпат насилство, како што е психичко и физичко во бракот, токму поради ова, бидејќи нема кај да одат.“ (К.Ш., 26, Штип, Македонка)

9 <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/violence-against-women>

Залагањето за родова еднаквост не е само залагање за: економско, политичко и социјално охрабрување на жените, туку и залагање за напредок и превенција на конфликти.

Во изминатите 20 години, Советот за безбедност на Обединетите нации усвои 10 резолуции во рамки на Агендата за жените, мирот и безбедноста/ Women, Peace and Security Agenda (WPS Agenda)¹⁰, меѓу кои и Резолуцијата 1325, со која се афирмира улогата на жените во областа на одбраната и безбедноста и која одигра голема улога во начинот на кој меѓународната заедница пристапува кон спречување и решавање на конфликтите и ја промовира родовата еднаквост и зајакнувањето на жените како фактор за меѓународен мир и безбедност.

Република Северна Македонија ја ратификуваше Резолуцијата 1325 на Обединетите нации, а родовата перспектива е интегрирана во стратешките документи на Министерството за одбрана и на Армијата. Промовирањето на родовата еднаквост е составен дел и од новиот Закон за одбрана и Законот за служење на воен рок, на почетокот од 2020 година. Во Програмата за работа на Министерството за одбрана за 2020 година е започнат процесот на изработка на вториот Национален акциски план за Резолуцијата 1325 (2020-2025), како и следење и известување за неговата имплементација.¹¹ Последниот Извештај на Европската комисија од октомври 2020 посочува на потребата од носење и усвојување на ваквиот акциски план.¹²

Застапеноста на жените во мировните мисии, но и нивната застапеност и улога во преговарањето и носењето значајни одлуки, од носењето на Резолуцијата бележи значителен раст, но треба уште многу да се работи на ова поле. Во Армијата на РСМ се бележи видлив напредок во последните години,¹³ но сè уште постои невидлива дискриминација на жените, а во борбените редови се многу тешко прифатени на почетокот на нивната кариера.

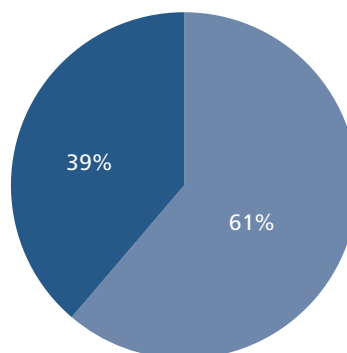
Во изминатите години се забележува и пораст на бројот на жени во Армијата, иако застапеноста на жените е на далеку пониско ниво од мажите.

Споредено со 2018 година, се бележи пораст на бројот на жени офицери, изразено во проценти зголемувањето изнесува 1,40 %. Зголемување на бројот на жени на високи позиции е во фокусот на Министерството и Армијата. Имено, во 2019 година, бројот на жени со чин полковник е зголемен за трипати.

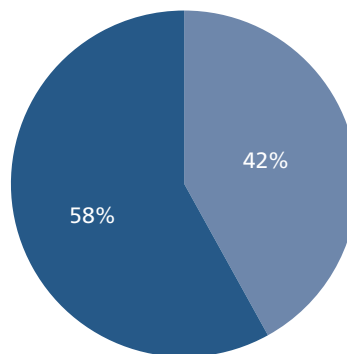
Со фактот дека е потребна поголема застапеност на жените во Армијата се согласуваат и поголемиот дел од испитаничките (61 %).

Но, и покрај податокот според кој мнозинството од испитаничките сметаат дека е потребна поголема застапеност на жените во Армијата, сепак помал процент сметаат дека би се чувствувале безбедно доколку токму жените се поставени на клучни позиции поврзани со безбедноста на земјата. Овој податок укажува на тоа дека чувството на безбедност на испитаничките и нивните очекувања од безбедносните политики во земјата не се условени со родовата застапеност на жените, што може да се должи на неинформираност за улогата и придонесот на жената во решавањето на конфликти и на мировните процеси во различни општествени контексти.

Дали треба да има поголема застапеност на жените во Армијата?

Дали би се чувствувале посигурно доколку жени се поставени на клучните позиции поврзани со безбедноста на земјата?

10 <https://www.peacewomen.org/security-council/WPS-in-SC-Council>

11 <http://www.mod.gov.mk/wp-content/uploads/2020/01/Godisen-plan-za-rabotata-na-MO-za-2020-god..pdf>

12 <https://www.sep.gov.mk/post/?id=5657#.X9ZJd9hKg2w>

13 (<http://www.mod.gov.mk/wp-content/uploads/2020/04/Godisen-izvestaj-za-napredokot-na-ednakvite-moznosti.pdf> - Инкорпориран принцип на еднакви можности и родова перспектива во закони, подзаконски акти, стратешки документи, програми и потпрограми на Министерството за одбрана, Реализирани активности во согласност со Годишниот план за работа на работна група за имплементација на родовата перспектива во Министерството за одбрана, Воспоставување родова структура во Министерството и Армијата. Водeње на родово-разделени податоци за вработените по категории, Зајакнати капацитети на персоналот во Министерството и Армијата во областа на родовата еднаквост и заштита од сите форми на вознемирување, Спроведување на родово-одговорно буџетирање за избраната програма – Воена академија (2018–2020) - зголемување на финансиските средства за оваа програма во буџетот на Министерството, Воведени механизми за заштита од вознемирување на работното место во Министерството за одбрана и Армијата на Република Северна Македонија.

7.1. ЗАКЛУЧОЦИ

Од добиените резултати може да се заклучи дека:

- Жените во Република Северна Македонија се чувствуваат најбезбедно во домот и на работното место, додека чувството за безбедност е најмалку присутно во јавниот превоз и надвор од земјата, иако податоците од другите студии кои се наведени во ова истражување укажуваат на висок процент на случаи на семејно насилство, и психичко и физичко насилство, пред сè, во домот и од страна на партнерот;
- Војната и терористичкиот напад се перципирани како најголеми безбедносни закани. Ваквите перцепции се поткрепени со податоците на Светската здравствена организација кои посочуваат на фактот дека во време на кризи, како природни катастрофи и војни, се зголемува ризикот за родово-базирано насилство.¹⁴ Ова се однесува и на пандемијата со корона вирусот;
- Поголемиот дел од испитаничките (61 %) сметаат дека во Армијата треба да има поголема застапеност на жените, иако во исто толкав процент не сметаат дека нивното поставување на позиции поврзани со безбедноста на земјата може да има директно влијание на чувството за безбедност.

14 <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/violence-against-women>

7.2. ПРЕПОРАКИ

- Потребна е поширока дебата во јавноста за влијанието на придонесот на жените во решавањето на конфликти и на мировните процеси во различни општествени контексти;
- Потребно е да се продолжи со тенденцијата на зголемување на учеството на жените во Армијата и мировните мисии преку промовирање на успешните примери на жени на високи позиции во Армијата (офицерки, полковнички, итн.);
- Потребни се усогласувања на законските регулативи со Истанбулската конвенција, особено во делот на кривичниот законик;
- Потребно е активно следење на имплементацијата на Националниот акциски план за спроведување на Истанбулската конвенција и отворање на можности од страна на надлежните институции за поголема вклученост на невладиниот сектор;
- Преку поголема вклученост во креирање и следење на акциските планови и преку редовни средби и поддршка со владините претставници и носители на одлуки, да се охрабрат активистките и активистите од невладиниот сектор (организациите кои ги застапуваат правата на жените) да работат на безбедносни теми.

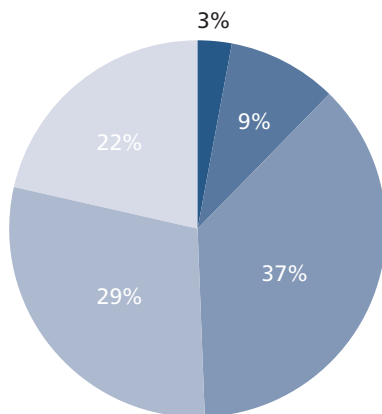
8

ЗДРАВЈЕТО НА ЖЕНАТА

Во 1948 година, СЗО го дефинираше здравјето како: „состојба на целосна физичка, ментална и социјална благосостојба, а не само отсуство на болест или слабост.“ Здравјето е позитивен концепт кој ги нагласува социјалните и личните ресурси, како и физичките капацитети. Здравјето се смета за ресурс на секојдневниот живот, а не за цел на живеење.

Оваа Студија за женското здравје се фокусира на повеќе детерминанти на: физичкото, ментално и социјално здравје и благосостојба на жената. Жените во Република Северна Македонија (PCM) имаат високо мислење за сопственото здравје. Нешто повеќе од 50 % (50,6 %) сметаат дека здравјето им е многу добро или одлично.

Општо земено, како би го оцениле сопственото здравје?

■ Слабо: 2.9 % ■ Прифатливо: 9.4 % ■ Добро: 37.1 %
■ Многу добро: 29.2% ■ Одлично: 21.4 %

Највисокиот процент на жени кои се жалат на слабо здравје е во возрастната група од 60-65 години (8,2 %) а највисокиот процент на жени кои се многу задоволни од здравјето е во возрастните групи 18-29 (38,0 %) и 30-39 години (25,8 %). Разликата во одговорот на ова прашање меѓу возрастните групи е статистички значајна ($\chi^2= 171.13, p < .001$).

Општо земено, како би го оцениле сопственото здравје? Кростабулација според возраст

	18-29	30-39	40-49	50-59	60-65
Слабо	1,6 %	1,7 %	1,0 %	3,4 %	8,2 %
Прифатливо	6,5 %	3,4 %	10,1 %	17,7 %	11,1 %
Добро	22,4 %	31,8 %	38,0 %	40,9 %	59,6 %
Многу добро	31,4 %	37,3 %	31,2 %	28,1 %	13,5 %
Одлично	38,0 %	25,8 %	19,7 %	9,9 %	7,6 %

Жените Македонки се помалку задоволни од своето здравје, а меѓу жените Албанки дури 57,4 % се изскажале дека имаат многу добро или одлично здравје. На етничко ниво, оваа разлика во одговорите е статистички значајна ($\chi^2= 20.06, p = .01$).

Општо земено, како би го оцениле сопственото здравје? Кростабулација според етничка припадност

	Македонки	Албанки	Друго	Вкупно
Слабо	2,2 %	4,9 %	2,1 %	2,9 %
Прифатливо	10,3 %	8,4 %	6,3 %	9,4 %
Добро	39,6 %	29,4 %	42,1 %	37,1 %
Многу добро	28,7 %	32,2 %	23,2 %	29,2 %
Одлично	19,2 %	25,2 %	26,3 %	21,4 %

Кростабулацијата на одговорите покажува дека младите Албанки (18-29) се најзадоволни од своето здравје (дури 81,8 % сметаат дека здравјето им е многу добро или одлично), за разлика од процентот кај Македонките (66,4 %) или оние од друга националност (66,2 %). Сличен е соодносот и кај најстарата група (60-69). Имено, постарите жени Албанки се многу позадоволни од своето здравје (29,1 % се чувствуваат многу добро или одлично) од постарите Македонки (17,8 %).

Раното откривање на малигните болести е од исклучителна важност за здравјето на жената. Притоа, правилната информираност е од највисок приоритет. Во едно од ретките истражувања за степенот на свесноста на жената од здравствените ризици, дури 54,7 % од испитаничките не знаеле да наведат ниту една сексуално пренослива болест (СПБ). Највисоко знаење покажала групата на жени Македонки на возраст од 30-35 години, и со завршено високо образование (Шопова, 2017).

Во нашето истражување дури 30,2 % од испитаничките се изјасниле дека не се запознати со постапките за рано откривање на малигните болести. Статистички значаен е повисокиот процент на жени Македонки кои се информирани за овие постапки (80,1 %) за разлика од жените Албанки (само 46,2 %) и жените од друга етничка припадност (67,4 %) ($\chi^2=110.18, p < .001$).

Дали сте информирани за постапките за рано откривање на малигните болести кај жената? Кростабулација според етничка припадност

	Македонки	Албанки	Друго	Вкупно
Да	80,1 %	46,2 %	67,4 %	69,8 %
Не	19,9 %	53,8 %	32,6 %	30,2 %

Најслаби познавања имаат најмладите испитанички (само 62,9 % ги имаат потребните информации) ($\chi^2=18.44, p < .001$).

Дали сте информирани за постапките за рано откривање на малигните болести кај жената? Кростабулација според возраст

	18-29	30-39	40-49	50-59	60-65
Да	62,9 %	74,6 %	78,4 %	69,0 %	63,7 %
Не	37,1 %	25,4 %	21,6 %	31,0 %	36,3 %

При кростабулацијата со етничката припадност се добиваат уште попоразителни наоди кај младите Албанки, само 30,9 % од тие испитанички имаат познавања за постапките за рано откривање на малигните болести (во споредба со 72,2 % кај младите Македонки и 71,9 % кај другите етнички групи). Речиси во сите возрасни групи разликата во информираноста меѓу припадничките на различни етнички групи е статистички значајна ($\chi^2=18.56-31.01, p < .001$).

Болестите на срцето и крвните садови и натаму се главен дел од оптовареноста со болести кај жените, претставувајќи над 50 % од тој товар и причина да се губат над 7 100 години на здрав живот кај жената во Република Северна Македонија (РСМ), што е слично како и во соседна Србија, а значајно повисоко отколку во Словенија, што, исто така, зборува покрај другото, за непостоење или недоволна ефикасност на јавно-здравствените промотивни програми за заштита од незаразните болести. Притоа, најчестите ризик-фактори за настанување на кардиоваскуларните заболувања се поврзани со животните стилови и однесувањето, како: употреба на тутун, физичка неактивност, неправилната исхрана и прекумерна употреба на алкохол, што доведуваат до четири клучни метаболни/физиолошки промени, како што се: покачен крвен притисок, прекумерна тежина/дебелина, покачено ниво на шеќер во крвта и покачен холестерол. Значителен број од смртните случаи се припишува на пушењето, односно на тутунот, кој го зголемува ризикот од смрт од коронарна срцева и цереброваскуларна болест. Притоа, за 2-3 пати ризикот се зголемува со возраста и е поголем кај жените отколку кај мажите. Така, во РСМ во 2018 година стапката на смртност од болести на циркулаторниот систем била 512,1 на 100 000 жители, истата била

повисока кај жените, отколку кај мажите, а најчести причини за смрт биле: исхемичната болест на срцето, мозочниот удар, а дури после нив малигните неоплазми (ИЈЗ, 2018).

Од вкупниот број испитанички во ова истражување: 27 % се мачат со висок крвен притисок, 15,1 % имаат проблеми со срцето, а кај 8,5 % е регистрирана шеќерна болест. Од останатите хронични болести, за одбележување е високиот процент на вагинални инфекции (кај 20,2 %) и алергии (кај 19,9 %).

Регистрирана е статистички значајна разлика во појавата на висок крвен притисок меѓу различни возрастни групи ($\chi^2=261.66, p<.001$), при што дури 65,5 % од возрастната група жени над 60 години и 43,3 % од испитаничките на возраст меѓу 50-59 години, пријавиле дека имаат висок крвен притисок. Слично е и со присуството на дијабетес кој е статистички значајно почест кај најстарата група испитанички (кај 24,0 % од жените на возраст над 60 години). На оваа возраст се јавуваат и проблемите со срцето, па така, процентот на жени кои имаат такви проблеми статистички значајно ($\chi^2= 107.61, p<.001$) почнува да расте од возраст над 40 години.

Дали имате или сте имале некоја од следните хронични болести?
Кростабулација според возраст на испитанички кои одговориле потврдно

	18-29	30-39	40-49	50-59	60-65
Висок крвен притисок	2,4 %	11,0 %	26,4 %	43,3 %	65,5 %
Дијабетес	1,6 %	3,8 %	6,2 %	11,3 %	24,0 %
Проблеми со срцето	4,1 %	5,1 %	15,9 %	21,2 %	36,3 %
Грчеви	15,1 %	15,7 %	17,8 %	19,7 %	18,7 %
Вагинална инфекција	23,3 %	23,7 %	24,0 %	15,8 %	11,7 %
Анемија	11,8 %	9,7 %	12,0 %	13,8 %	11,1 %
Канцер	0,0 %	2,1 %	3,4 %	3,9 %	4,1 %
Алергии	22,0 %	16,5 %	22,6 %	20,7 %	17,5 %
Друго	23,7 %	21,6 %	32,2 %	38,9 %	40,9 %

Жените Албанки имаат најнизок процент на испитанички со срцеви тегоби (11,9 % од испитаничките).

Со анализа на податоците за болести и причини за смрт кај жените се забележува дека физичкото здравје е најчесто загрошено во раниот период на живот, депресијата и стресот во периодот на возрастна жена, а проблемите со болки во 'рбетот, исхемичната срцева болест и канцерот се почести во постарата возраст (WHO, 2016).

Анксиозните нарушувања се најчестите и најраспространетите ментални нарушувања во САД. Околу 264 милиони луѓе ширум светот имаат анксиозно растројство. Жените имаат скоро двојно поголема веројатност од мажите да имаат дијагностицирано анксиозно растројство во текот на нивниот живот. Во 2016 година, на пример, преваленцата на какво било анксиозно растројство била поголема кај жените (23,4 %) отколку кај мажите (14,3 %) (NIMH, 2017).

Релативно е низок процентот на испитанички во нашата Студија кои пријавиле дека се лекувале од депресија (9,7 %) и анксиозност (6,7 % од вкупниот број анкетирани), без статистички значајна разлика во одговорите меѓу различни етнички и возрасни групи. Возрасната група, 40-49 години, има најголем процент на потврдни одговори (13,5 % кај депресијата и 10,6 % кај анксиозноста).

8.1. ЗАДОВОЛСТВО ОД ЗДРАВСТВЕНИТЕ УСЛУГИ

Матичните доктори се основниот столб на примарната здравствена заштита и нивната ефикасност и континуирана комуникација со пациентите има исклучително влијание не само врз физичкото и менталното здравје на граѓаните, туку и врз функционирањето на целиот здравствен систем.

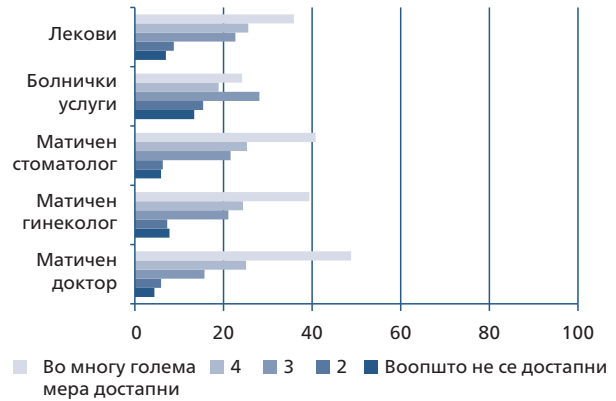
Од вкупниот број испитанички во Студијата, најголем број се задоволни од услугите на трите матични доктори (по општа медицина, гинеколог и стоматолог). Од нив, 67,3 % се задоволни, или многу задоволни од матичниот доктор по општа медицина, а 61,9 % од услугите на матичниот стоматолог.

Во колкава мера сте задоволни од квалитетот на здравствените услуги во вашето место на живеење? Кростабулација според етничка припадност на испитанички кои се задоволни од услугите

	Македонки	Албанки	Друго	Вкупно
Од матичниот доктор	68,4 %	66,8 %	62,1 %	67,3 %
Од матичниот гинеколог	58,4 %	57,4 %	51,6 %	57,4 %
Од матичниот стоматолог	61,3 %	64,4 %	58,9 %	61,9 %
Од болничките услуги	31,1 %	44,4 %	30,5 %	34,6 %

Уште поголем е процентот на испитанички кои сметаат дека услугите на матичниот доктор им се лесно достапни (кумулативно 73,9 %). Нешто поголем е процентот на испитанички кои се незадоволни, или делумно задоволни, од достапноста и квалитетот на услугите на матичниот гинеколог (15,1 %).

Дали здравствените услуги (вклучувајќи и лекови) во вашето место Ви се лесно достапни? (%)

Жените Албанки се понезадоволни од достапноста на услугите на матичниот доктор (само 53,6 % изразиле задоволство). Слични се и оцените на услугите на матичниот гинеколог, без статистички значајна разлика меѓу различните етнички групи иако припадничките на останатите етнички заедници во најголем процент (20 %) го изразиле своето незадоволство од услугите на матичниот гинеколог. Загрижува високиот процент (20 % од Македонките, 30,9 % од Албанките и 18 % од другите етнички групи) на испитанички од најмладата возраст (18-29 години) кои се незадоволни, или делумно задоволни, од услугите што ги добиваат од матичниот гинеколог. Токму на оваа возраст на пациентката, советодавната и едукативната улога на гинекологот е од високо значење во оформување на основните сознанија за здрави сексуални животни стилови и заштита и превенција од сексуално преносливи и малигни болести.

Најголемо незадоволство испитаничките изразуваат кон квалитетот на услугите во болниците. Имено, висок процент од нив (23,2 %) воопшто не се задоволни, или се само делумно задоволни, од квалитетот на болничките услуги, а дури 28,7 % испитанички сметаат дека овие услуги им се недостапни, или делумно достапни. Регистрирана е и статистички значајна разлика ($\chi^2=31.049$, $p < .001$) во оцените за квалитетот на болничките услуги дадени од различни етнички групи. Најголемо незадоволство, или само делумно задоволство, изразуваат жените Македонки (37,9 %).

„Не сум задоволна, генерално, од нашето здравство и државни болници, посебно кон жените. Место бремена, се чувствував како болна во секоја фаза од мојата бременост“. (А.М., 30, Скопје, Македонка)

„Генерално сум задоволна од здравствените услуги од примарното здравство и во државните болници, но за специјалистички услуги сметам дека понекогаш подобри услуги може да се добијат во приватните болници. Како позитивен пример можам да го сподела искуството со првото породување во приватна болница, додека како негативен искуството со второто породување во државна клиника. Во однос на позитивниот пример, презадоволна бев од хигиената, односот на персоналот и целокупната клима во болницата“. (Д.В., 37, Скопје, Србинка)

„Има случаи кога сум задоволна кога има почит кон жените и внимателно се слуша, но овие позитивни однесувања ги среќаваме повеќе во приватните институции, отколку во јавните, но има и случаи кога нема посебна почит, особено во нашите болници“. (Р.Ц., 35, с. Чегране/Гостивар, Албанка)

„До сега не сум имала искуство со матичната докторка по општа пракса со давање совети за промена на животниот стил и заштита на здравјето. Наместо превенција, најчесто се фокусирани на терапија и лекување. Оној што го сметам за матичен гинеколог ми е од приватна клиника и со него можам да се консултирам и за превентивни аспекти на моето сексуално и репродуктивно здравје. Главни извори на информации за здраво живеење и превенција од болести ми се различни релевантни статии, текстови или совети од пријатели со соодветна експертиза на темата“. (Д.В., 37, Скопје, Србинка)

„Моите матични докторки се жени со етика. Приемчиви, достапни, разбрани жени. Низ годините, посетувам лекар само кога е неминовно. Извори на информации за здраво живеење, превенција од болести, ми се книгите и размена на искуства со личности на кои здравиот начин на живот им е на високо ниво. Последните години се информирам од интернет, но не читам сè, туку селективно“. (А.Т., 45, Кавадарци, Македонка)

8.2. ФИЗИЧКА БЕЗБЕДНОСТ И СИГУРНОСТ

Мал процент од жените во нашата Студија изјавуваат дека имало обид да бидат физички повредени (13,7 %) или дека се плашат од такво нешто (само 9,5 % од испитаничките). Сепак, статистички значајно е повисок ($\chi^2 = 21.85, p < .001$) процентот на испитанички Македонки (16 %) и жени од други етнички заедници (дури 21,1 %) кои пријавуваат обид за физичко насилство врз нив, во споредба со жените Албанки (5,9 %).

Во однос на појавата на семејно насилство, 63 испитанички (5,9 % од вкупниот број) одговориле дека биле жртва на семејно насилство, но само 23,8 % од нив истото го пријавиле. Најголем процент на оние кои изјавиле дека биле жртви на семејно насилство се припаднички на другите етнички групи (11,6 %), а најмал е процентот кај жените Албанки (4,2 %). Најголем процент жени кои го пријавиле семејното насилство се од возрасната група 40-49 (40 %) и 50-59 (28,6 %), а најмал процент бил кај најмладите (само 8,3 %). Како најчеста причина за непријавување на насилството е наведена „личната слабост да се истера проблемот“ (52,1 %) или „страв од повторување“ (29,2 %).

Игнорирањето на појавата на сексуално насилство не ја намалува сериозноста на проблемот, ниту, пак, ја намалува болката на жените и девојчињата кои биле жртви. Се проценува дека 35 % од жените во светот имаат искусено физичко и/или сексуално насилство од интимниот партнер или сексуално на-

силство од страна на непартнер во одреден момент во својот живот (Студија, 2017). Сепак, некои национални студии покажуваат дека до 70 % од жените доживеале физичко и/или сексуално насилство од интимниот партнер во текот на животот (World Health Organization, 2013). На национално ниво, пак, сè уште не постојат сервиси специјализирани за нудење помош и поддршка на жртвите на сексуално насилство.

Мал е бројот на испитанички во Студијата кои одговориле дека биле жртви на сексуално насилство (само 13 од вкупниот број, или 1,2 %). Повеќето од нив се Македонки (11), а две се од други етнички групи. Ниту една жена Албанка не се изјаснила дека била жртва на сексуално насилство. Само три од жртвите (или 23 %) го пријавиле насилството. За жал, дури 8 од жртвите (или 61,5 %) биле од најмладата група испитанички (18-29 години). Од оние кои го пријавиле насилството сите биле од возрасната група на 40-49 години. Најголема причина за непријавување на насилството била „лична слабост да се истера проблемот до крај“ (во 80 % од случаите).

8.3. ЗАВИСНОСТИ И ЖИВОТНИ СТИЛОВИ

Во оваа Студија, 3,7 % од испитаничките изјавиле дека имале проблеми со прекумерна употреба на дрога или алкохол. Од оние кои употребувале дрога или алкохол дури 76,9 % биле од македонска националност. При кростабулацијата по возрасни групи, најголем процент жени кои злоупотребувале дрога

или алкохол биле од најмладата група (18-29 години) дури 48,7 %, што претставува значајна разлика во однос на другите групи ($\chi^2= 16.12, p= .003$).

Инаку, во Студијата за млади во Северна Македонија 2018/2019, направена е кластер анализа со цел да се добие социјален профил на младите кои конзумираат повисоки количини алкохол и лесни дроги и истиот го сочинувале претежно Македонци и тоа поголем процент на машки, но и женски испитанички со основно и средно образование и претежно од поурбано место на живеење, а многу помал процент од руралните места (Топузовска Латковиќ М. и сор. 2019).

Во однос на пушењето, дури 39,9 % испитанички во Студијата за женско здравје изјавиле дека испушиле повеќе од 100 цигари во животот. И тука е поголем процентот на жени Македонки со позитивен одговор (44,3 % од вкупниот број испитанички) ($\chi^2= 14.77, p= .001$).

Дали сте пушач (дали сте испушиле повеќе од 100 цигари во текот на вашиот живот)?
Кростабулација според етничка припадност

	Македонки	Албанки	Друго	Вкупно
Да	44,3 %	31,8 %	33,7 %	40,0 %
Не	55,7 %	68,2 %	66,3 %	60,0 %

Загрижува високиот процент на потврден одговор кај младата група испитанички од 18-29 години (36,3 % од групата). И во овој случај наодите од Студијата за млади (2018/2019) ја потврдуваат генезата на овој голем јавно-здравствен проблем. Имено, според резултатите од таа Студија, 26 % од младите редовно, а 18 % повремено пушат цигари.

Во нашата Студија, на прашањето: „Колку оброци со зеленчук и овошје внесувате во текот на денот?“ добиен е просек од два такви оброка дневно, а дури 74,9 % се изјасниле дека конзумираат 1-2 оброка со намирници од широката лепеза на овошје и зеленчук, што, во секој случај, е дефицитарен внес (дури 31,8 % изјавиле дека конзумираат само еден таков оброк дневно).

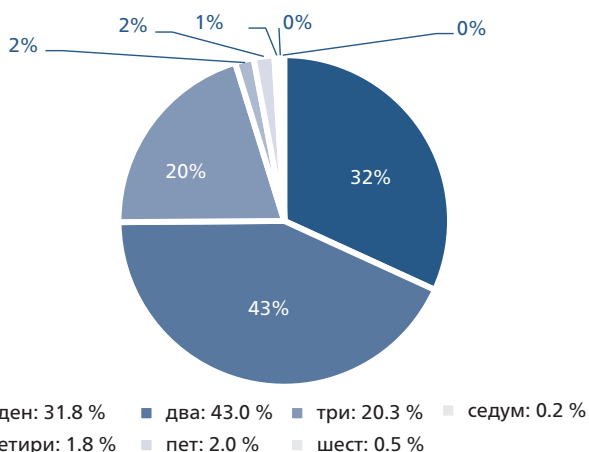
Очекувано, најголем процент жени кои конзумираат и по три оброци дневно со овошје и зеленчук (28,6 %) се од највозрасната група, 60-65 години.

Седентарниот начин на живот е сериозен ризик по физичкото, но и менталното здравје, а е и докажан ризик-фактор во етиологијата на кардиоваскуларните болести. Затоа, Светската здравствена организација препорачува редовен, но умерен тип на физичка активност за сите категории возраст (18-64 години), најмалку 60 минути дневно. Сите други модификации по сила и должина на активноста зависат од: пол, возраст, здравствена состојба, итн. Во Студијата за млади која е спроведена во државата во 2018-2019 година, на примерок на млада популација на возраст од 14-29 години е утврдено дека само 50 % од младите практикува некој тип на физичка активност, и тоа најчесто рекреативно.

Во оваа Студија на прашањето: „Дали практикувате физичка активност минимум 20-30 минути трипати во неделата“, само 38,1 % испитанички дале позитивен одговор. Статистички значајна ($\chi^2= 57.59, p < .001$) е разликата во одговорот меѓу припадничките на различни етнички групи. Жените Албанки дале најмал процент позитивни одговори на ова прашање (само 19,6 % во споредба со Македонките – 45,5 % и припадничките на другите етнички заедници – 38,1 %). Очекувано, регистрирана е статистички значајна разлика ($\chi^2= 40.06, p < .001$) и во одговорот меѓу различните возрасни групи, при што најмладите (18-29 години) имаат најголем процент позитивни одговори (49,8 %).

На прашањето кој вид физичка активност најчесто се практикува, најчести одговори се пешачење и трчање, при што најголем број (61,9 % од вкупниот број испитанички) го навеле пешачењето (60,2 % од нив пешачат секој ден во неделата). Само 6,2 % од жените трчаат секој ден, а 19,3 % еднаш неделно.

Колку оброка со зеленчук и овошје внесувате во текот на денот?

Која од следниве активности ја практикувате и колку често?

	Пешачење	Трчање	Велосипед	Планинарење	*Фитнес...	Теретана	Јога	Аматерски спорт	Професионален спорт
Секојдневно	60,2%	6,2%	11,9%	3,0%	2,7%	2,5%	4,4%	3,0%	2,5%
2-3 пати неделно	19,0%	15,1%	16,8%	1,5%	7,4%	4,0%	3,7%	2,2%	1,2%
1 неделно	12,3%	19,3%	15,6%	4,4%	4,9%	3,0%	4,0%	2,0%	1,7%
1 во две недели	5,4%	7,4%	7,4%	13,1%	4,2%	3,5%	2,7%	2,2%	1,2%
1 месечно	2,2%	12,1%	8,6%	33,8%	5,2%	4,2%	6,9%	4,0%	1,5%
никогаш	0,7%	40,0%	39,8%	44,2%	75,6%	83,0%	78,3%	86,7%	91,9%

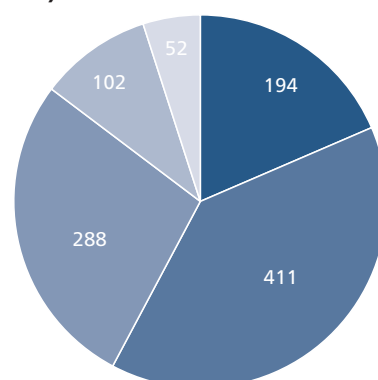
* Фитнес, зумба, пилатес, аеробик

Велосипед секојдневно возат мал процент на жени (4,5 % од сите). Помали се процентите на жени кои практикуваат други физички активности, како: фитнес, теретана, планинарење или јога. Жените Албанки статистички почесто ($\chi^2= 39.94$, $p < .001$) трчаат од другите (23,2 % трчаат секој ден). Очекувано, трчањето е значајно почесто кај младите возрасни групи во однос на постарите ($\chi^2= 66.26$, $p < .001$). Од друга страна, 21,4 % од жените Албанки изјавиле дека возат велосипед секојдневно.

Зголемена телесна тежина и здебеленост е уште еден сериозен ризик-фактор за бројни хронични и дегенеративни заболувања, а во прв ред за кардиоваскуларните болести. Индексот на телесна маса (ИТМ) е валиден индикатор на ухранетоста на организмот, а што претставува и индикатор за здравствените ризици од таквата состојба.

Дури 81,5 % од испитаничките имаат прекумерна ухранетост или различни степени на здебеленост. При тоа, 39,5 % имаат прекумерна ухранетост, 27,5 % имаат прв, а 9,7 % втор степен на здебеленост.

Индекс на телесна маса на испитаничките (честота и %)

- нормална исхранетост 18,5 %
- прекумерна телесна тежина 39,3 %
- здебеленост I степен 27,5 %
- здебеленост II степен 9,7 %

Индекс на телесна маса (ИТМ) кростабулација според етничка припадност

	Македонска			Албанска			Друго		
	#	%	% од етничката група	#	%	% од етничката група	#	%	% од етничката група
Нормална исхранетост	133	68,6	19,7	48	24,7	17,2	13	6,7	13,8
Прекумерна телесна тежина	251	61,1	37,2	125	30,4	44,8	35	8,5	37,2
Здебеленост I степен	195	67,7	28,9	62	21,5	22,2	31	10,8	33,0
Здебеленост II степен	63	61,8	9,3	28	27,5	10,0	11	10,8	11,7
Здебеленост III степен	32	61,5	4,7	16	30,8	5,7	4	7,7	4,3

Регистрирана е статистички значајна разлика меѓу различните возрасни групи испитанички ($\chi^2= 179.08$, $p < .001$). Умерено зголемената ухранетост е почеста појава кај младите возрасни групи (42,6 % кај девојките од 18-29 години), а повисоките степени на здебеленост се карактеристична појава за постарите жени и истата е исклучително висок ризик за појава на: крвен притисок, срцева слабост и други хронични болести.

8.4. УСЛОВИ ЗА ЖИВОТ, ЕКОЛОШКИ ФАКТОРИ И БЛАГОСОСТОЈБА

Жените во оваа Студија во просек се задоволни од условите за живот во нивниот дом и населба. Поголемо е задоволството од условите во домот (46,1 % се многу задоволни), а нешто помалку од населбата (20,4 % испитанички се многу задоволни од нивната населба).

Колку сте задоволни од условите за живот?

	Условите за живот во вашиот дом	Условите за живот во вашата населба/град/село	Условите на вашето работно опкружување
Воопшто не	3,5 %	7,9 %	13,4 %
2	3,6 %	9,6 %	7,7 %
3	18,2 %	33,1 %	31,4 %
4	28,7 %	29,0 %	25,8 %
Многу	46,1 %	20,4 %	21,7 %

Во склоп на етничките заедници постои статистички значајна разлика во задоволството од условите во домот ($\chi^2= 28.65$, $p < 0.001$), при што жените Албанки имаат најголем процент (52,8 %) испитанички кои се многу задоволни. Слични се и разликите кога се оценуваат условите во населбата ($\chi^2= 41.416$, $p < 0.001$). Жените Албанки имаат највисок процент меѓу крајно незадоволните (10,5 %), но и највисок меѓу многу задоволните од условите за живот во населбата (31,1 %).

Што се однесува до условите на работното место во кое жената поминува значаен дел од животот, висок е процентот на испитанички кои воопшто не се задоволни од условите (13,4 %), а само 21,7 % искажале дека се многу задоволни од условите на работното место.

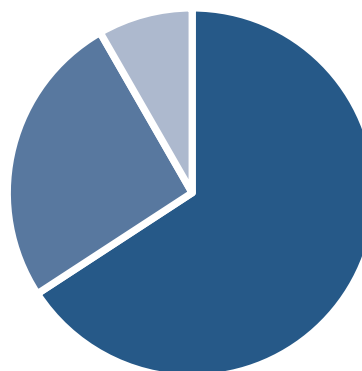
Регистрирана е статистички значајна разлика ($\chi^2= 48.236$, $p < 0.001$) во задоволството од работното опкружување меѓу етничките групи, при што најголемо незадоволство е присутно кај испитаничките од другите етнички заедници (кај 18,9 %). Највисок процент на задоволство искажале жените Албанки (34,3 % од нив се многу задоволни од условите на работното место).

Колку сте задоволни од условите на вашето работно опкружување?
Кростабулација според етничка припадност

	Македонки	Албанки	Друго
Воопшто не	12,0 %	14,7 %	18,9 %
2	8,5 %	4,9 %	10,5 %
3	32,7 %	27,3 %	34,7 %
4	29,3 %	18,9 %	21,1 %
Многу	17,4 %	34,3 %	14,7 %

Загадувањето на воздухот е најважниот еколошки фактор за појава на заболувања, пред сè, на срцево-садовиот систем, но и за зголемување на општата смртност на населението (Dimovska, 2018). Повеќе од половина испитанички во Студијата се загрижени за степенот на загадување на воздухот во местото во кое живеат (51,1 %).

Процент на испитанички од етничките групи кои потврдно одговориле дека има проблем со загадување на воздухот во нивната населба/место на живеење

■ Македонска: 65.8 % ■ Албанска: 25.9 % ■ Друго: 8.3 %

8.5. КОВИД-19 И ЖЕНАТА

Ковид-19 е акутна респираторна вирусна инфекција која доби пандемски размери во светот, заразувајќи до сега (декември 2020) над 70 милиони жители, а однесе и над 1,7 милиони животи секаде низ светот. Процентот на заразени од двата пола е приближно еднаков, но бројот на смртни случаи е во најголем број земји поголем кај машкиот пол. Од вкупно 196 испитанички во Студијата кои се тестирани за ковид вирусот, кај 39 (3,7 % од вкупниот број) е регистриран позитивен наод. Не е забележана статистички значајна разлика по етничка припадност или меѓу различни возрасни групи. Само 6,7 % испитанички сметаат дека имаат слабо познавање од мерките и постапките за заштита и превенција од ширењето на инфекцијата со ковид

вирусот, а повеќе од половината жени (57 %) се задоволни со своите познавања за заштита од оваа пандемиска опасност. Регистрирана е статистички значајна разлика ($\chi^2=42.75$, $p < .001$) во познавањата меѓу различните етнички групи, при што најголем процент жени кои имаат „многу слабо“ познавање има кај Албанките (14 %), а најголем процент жени кои имаат „многу добро“ познавање од овие мерки има кај жените Македонки (62 %).

Страшната пандемија со ковид вирусот покрај сериозното нарушување на физичкото здравје и смртните последици, доведе и до нарушување на социјалното и ментално здравје и внесе голем страв меѓу луѓето. Така, 24,1 % испитанички во Студијата сметаат дека многу тешко ќе се избегне заразувањето од вирусот во сегашната ситуација, а дури 61,3 % се со мислење дека истото ќе биде „ни лесно, ни тешко“. Постои значајна разлика во одговорот меѓу различни етнички групи ($\chi^2= 18.27$, $p = .001$), при што жените Албанки се повеќе загрижени дека тешко ќе ја избегнат заразата (29,4 %).

8.6. ЗАКЛУЧОЦИ

- Оваа анализа за женското здравје се фокусира на повеќе детерминанти на физичкото, менталното и социјалното здравје, и животни стилови од важност за здравјето и благосостојбата на жената;
- Анализата на личната перцепција покажа дека во Студијата повеќе од 50 % од жените се многу задоволни од своето здравје, при што статистички значајно позадоволни се помладите возрасни групи и повеќе жените Албанки, отколку другите етнички групи;
- Загрижува фактот дека дури 30,2 % од испитаничките се изјасниле дека не се запознати со постапките за рано откривање на малигните болести. Понеповолна е состојбата меѓу жените Албанки и другите етнички групи кои значајно помалку од Македонките се информирани за основните превентивни постапки. И, конечно, она што најмногу треба да загрижи е фактот дека најголем број од оние кои не се доволно информирани се младите (18-29 години);
- Болестите на срцето и крвните садови, а посебно високиот крвен притисок, и натаму се главен дел од оптовареноста со болести кај жените во РСМ. Имено, од вкупниот број испитанички во ова истражување, 27,0 % изјавиле дека имаат висок крвен притисок, 15,1 % имаат проблеми со срцето, а кај 8,5 % е регистрирана шеќерна болест;
- Од вкупниот број испитанички во Студијата, најголемиот број (над 60 %) се задоволни од услугите на трите матични доктори. За одбележување е високиот процент на испитанички Албанки (30,9 %) и жени од другите етнички групи (18 %) и тоа од помладата возраст (18-29 години) кои се незадоволни од достапноста на услугите на матичниот гинеколог;
- Најголемо незадоволство испитаничките изразуваат кон квалитет на услугите во болниците. Имено, висок процент од нив (23,2 %) не се задоволни, или се само делумно задоволни од квалитетот на болничките услуги;
- Мал процент од жените во нашата Студија изјавуваат дека имало обид да бидат физички повредени или дека се плашат од такво нешто. Сепак, статистички значајно е повисок процентот испитанички Македонки и жени од другите етнички заедници кои пријавуваат обид за физичко насилство врз нив;
- Уште помал е процентот на испитанички (5,9 % од вкупниот број) кои одговориле дека биле жртва на семејно насилство, а само 23,8 % од нив истото го пријавиле. Најголем процент на оние кои изјавиле дека биле жртви на семејно насилство се припаднички на другите етнички групи;
- Од вкупно 13 жени кои пријавиле дека биле жртви на сексуално насилство само три (23,1 %) истото го пријавиле, при што најчеста причина за непријавување е „чувството на слабост да се истера проблемот до крај“;
- Додека е мал бројот испитанички кои консумираат алкохол и дрога, и тоа најмногу меѓу Македонките, во однос на пушењето дури 40 % испитанички во Студијата изјавиле дека испушиле повеќе од 100 цигари во животот, а меѓу нив најбројни се жените Македонки (40 %);
- Во исхраната е забележан дефицит во внесот на нутритивно-корисни животни намирници. Така, за разлика од потребите да се внесува 4-5 оброка дневно од овошје и зеленчук (2-4 единици овошје и 3-5 единици зеленчук), жените во Македонија внесуваат многу помалку. Имено, а дури 74,9 % од испитаничките се изјасниле дека консумираат 1-2 такви оброка;
- Не е доволна физичката активност на жените во нашата држава. На прашањето: „Дали практикувате физичка активност минимум 20-30 минути трипати во неделата“, само 38,1 % испитанички дале позитивен одговор, што е далеку од препораките на Светската здравствена организација;
- Дури 81,5 % од испитаничките имаат прекумерна ухранетост или различни степени на здебеленост;
- Регистрирана е статистички значајна разлика во задоволството од работното опкружување меѓу етничките групи, при што најголемо незадоволство е присутно кај испитаничките од други етнички заедници (кај 18,9 %);
- Повеќе од половина жени во Студијата се загрижени од степенот на загадување на воздухот во местото во кое живеат (51,1 % испитанички).

8.7. ПРЕПОРАКИ

Потребни се реформи во здравствениот систем во државата кои треба да обезбедат специфичните здравствени потреби на жените да бидат интегрирани во националната здравствена политика и стратегија, преку:

- Обезбедување собирање, анализа и употреба на

податоци расчленети по пол и возраст и пресечени со други детерминанти на здравјето и благосостојбата на жената, како што се: приходот, образованието, урбаното или руралното живеалиште, итн.;

- Промовирање на здравствени услуги кои одговараат на сите потреби на жените во врска со превенција и здравствена заштита во текот на целиот живот;
- Да се подобри пристапот на жените во текот на целиот животен циклус до соодветна, достапна и квалитетна здравствена заштита, информации и сродни услуги, а посебно во руралните средини;
- Да се засилат превентивните програми што го промовираат здравјето на жените;
- Да се работи на унапредување на знаењето, вештините и компетенциите на здравствените работници во решавањето на интеракциите меѓу биолошките

фактори, полот и другите социјални детерминанти на здравјето и нивното влијание врз здравјето и благосостојбата на жените. Истото е важно и за решавањето на родовите стереотипи што може да резултираат во директна или индиректна дискриминација на жените во пристапот до здравствените услуги;

- Да се работи на подобрување на здравствената писменост кај жените за да се осигури дека тие имаат можност да донесуваат аргументирани одлуки за нивните здравствени проблеми;
- Да се поддржи развојот на родово-заснована медицина за подобрување на откривањето, дијагностицирањето и третманот на најчестите хронични незаразни болести и нивните фактори на ризик, со акцент на болести специфични за жените, кардиоваскуларни заболувања, нарушувања на менталното здравје, карциноми, и др.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Атанасовска-Новески, В. И. Трпески, П. (2015) Неусогласеност на (не) вработеноста на пазарот на труд од аспект на знаења и вештини, „Friedrich Ebert“ Stiftung, Скопје
- Башевска, М. Индекс за родова еднаквост, УНДП-УН жени, Скопје, 2019
- Bardak, U., Rubal Maseda, M. and Rosso, F. (2015), Young People Not in Employment, Education or Training(NEET) - An Overview in ETF Partner Countries, European Training Foundation Report. П.25
- Baber, K. M., & Tucker, C. J. (2006). The social roles questionnaire: A new approach to measuring attitudes toward gender. *Sex Roles*, 54(7-8), 459-467.
- Bernik, I (2000) Political Culture in Post-Socialist Transition: Radical Cultural Changes or Adaptation on the Basis of Old Cultural Patterns (Frankfurter Institut fur Transformationsstudien)
- Борота Поповска, М., Топузовска Латковиќ, М., Забијакин Чатлеска, В. (2014) Ставови за кариерата на македонската работна сила. *Annual of ISPJR Vol. XXXVIII / 1*
- Charmes, J. (2019). The Unpaid Care Work and the Labour Market. An analysis of time use data based on the latest World Compilation of Time-use Surveys. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_732791.pdf
- Council de Europe. (2018). Gender Equality Strategy 2018-2023. <https://rm.coe.int/strategy-en-2018-2023/16807b58eb>
- Dahlerup, D. (1978). *Women's Entry into Politics. The Experience of the Danish Local and General Elections 1908-20. Scandinavian*
- Dimovska M, Gjorgjev D. Assessing Health Impact of Air Pollution in Macedonian Cities. *Biomed J Sci&Tech Res* 10(1)-2018. BJSTR. MS.ID.001887. DOI: 10.26717/ BJSTR.2018.10.001887
- Drude D.&Leyenaar M.(2013) *Breaking Male Dominance in Old Democracies*, Oxford, Uni. Press
- Државен завод за статистика. Активно население во Република Македонија, резултати од анкета на работна сила, 2017, <http://www.stat.gov.mk/pdf/2017/2.1.17.35.pdf>, посетено на 15.6.2020
- Хелсиншки комитет за човекови права на Република Македонија. (2018). *Анализа на состојбата на жените во рурални средини, повеќе пречки отколку можности*. https://Mhc.Org.Mk/System/Uploads/Redactor_assets/Documents/2853/Ruralni_Sredini_MK__4_.Pdf. <https://akademik.mk/analiza-za-zhenite-vo-ruralnite-oblasti-se-soochuvaat-so-roveke-prechki-otkolku-mozhnosti/>
- Институт за јавно здравје на Република Северна Македонија. (2018) *Извештај за здравјето на населението на РСМ, 2018*. <https://www.iph.mk/>
- Ивановска, Ф.&Димитровска, Н. (2015). *Прирачник за родова демократија за врснички едукатори*. <http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2015/05/Mak-verzija.pdf>
- Јанеска, В. и Лозаноска, А. (ед)(2018) *Особености на активното и неактивното помладо население во Република Македонија*, Економски институт, Скопје.
- Јаќимовски, Ј. (уредник) (2014) *Младински трендови во Република Македонија*, ИСППИ, Скопје
- Klicperova-Baker, M. 1999 *Post-Communist Syndrome*, (Praha, Open Society Institute, Research Support Scheme Electronic Library, достапно на http://pc-freak.net/files/Post_Communist_Syndrome.pdf
- Koenig, A. M., Eagly, A. H., Mitchell, A. A., & Ristikari, T. (2011) Are leader stereotypes masculine? A meta-analysis of three research paradigms. *Psychological bulletin*, 137(4), 616.
- Министерство за труд и социјална политика: Национална стратегија за вработување во Република Македонија 2015 (посетено на 25.05.2020) <http://arhiva.vlada.mk/registar/?q=node/448>
- Министерство за труд и социјална политика, Проекции за вработеноста 2015
- Национална мрежа против насилство врз жените и семејно насилство – Глас против насилство. Студија на опсег на различните форми на сексуално насилство во Р. Македонија, 2017
- NIMH 2017 Any Anxiety disorder - <https://www.nimh.nih.gov/health/statistics/any-anxiety-disorder.shtml>
- ОБСЕ: *Анализа на дискриминациски практики во областа на вработувањето и работните односи*, 2013, стр. 5 <https://www.osce.org/files/f/documents/7/5/372051.pdf>
- Pendarovski, S. (2015) *Electoral Authoritarianism at the End of Transition in the Western Balkans*, in Z. R. Milovanovic&I. Dodovski, ed. *Thucydides vs. Kant: Reconsidering the Concepts of War and Peace* (Skopje: UACS, 2015)73-89
- Pendarovski, S. (2016) *Fault Lines Of Political Culture In Europe: Vibrant Legacies From The Past in Borders: Imagined and Real*, ed, (Skopje: UACS, 2016) 127-143. · FH Report (2015); достапно на <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2015/macedonia>; · FH Report 2016: достапно на <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2016/macedonia>
- Попоска, Ж. (2015) *Стереотипите и предрасудите како причина за дискриминаторските практики*. Годишен зборник на Правен факултет 2015, 5, 249-264.
- Реактор – Истражување во акција, Скопје (2012). *Клучот за стаклената врата: Демистифицирање на причините за ниското учество на жените на пазарот на трудот*. http://Rodovreactor.Mk/Media/Publications/MK_VERZIJA.Pdf.
- Реактор – Истражување во акција. (2015). *Работни услови и рамнотежа помеѓу работниот живот: Родова анализа*. <https://reactor.org.mk/publication-all/%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%B8-%D1%83%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8-%D0%B8-%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%B6%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%93%D1%83-%D1%80%D0%B0%D0%B1/>
- Реактор – Истражување во акција. (2020). *Платена и неплатена работа, родово-базирана дискриминација и работнички права во време на Ковид-19*. <https://reactor.org.mk/publication-all/%d0%bf% d0%bb%d0%b0%d1%82%d0%b5%d0%bd%d0%b0-%d0%b8-%d0%bd% d0%b5%d0%bf%d0%bb%d0%b0%d1%82%d0%b5%d0%bd%d0%b0-%d1%80%d0%b0%d0%b1%d0%be%d1%82%d0%b0-%d1%80%d0%be%d0%b4%d0%be%d0%b2%d0%be-%d0%b1%d0%b0%d0%b7/>
- Schwartz, S. H., & Rubel, T. (2005) Sex differences in value priorities: Cross-cultural and multimethod studies. *Journal of personality and social psychology*, 89(6), 1010.
- Sra, E., Novkovska, B., Krsteva, V. (2013) *Labour market transitions of young women and men in the FYROM, ILO*
- State Statistical Office of Republic of North Macedonia. (2019). *Women and men in Republic of North Macedonia*. <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/Gender2019.pdf>
- State Statistical Office of Republic of North Macedonia. (2015). *Time Use Survey, 2014/2015*. <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.15.20.pdf>
- Топузовска Латковиќ, М. и сор. (2019). *Студија за млади во Северна Македонија 2018/19*, Фондација „Фридрих Еберт“ – Канцеларија Скопје
- Топузовска Латковиќ, М., Борота Поповска, М., Старова, Н. (2016) *Невработеноста на младите луѓе во Македонија*, ФЕС, Скопје.
- Топузовска Латковиќ, М. (2019) *Положбата и моќта на жените како членови на управен одбор во македонското бизнис-окружување во Политичко учество на жените во Северна Македонија*, студија и научно-истражувачки трудови, Фондација за демократија на Вестминстер, Северна Македонија, достапно на <https://www.wfd.org/wp-content/uploads/2020/02/WPP-WFD-MK.pdf> пристапено на 30.6.2020.
- Влада на РСМ (2017) *Програма за работа на Владата 2017-2020*, стр. 30 (посетено на 25.11.2020) <http://vlada.mk/programa>
- Влада на РМ (2013) *Стратегија за родова еднаквост 2013-2020* (посетено на 26.11.2020) http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/strategija_rodova_april.doc

USAID. (2019). USAID/North Macedonia Gender Analysis Report July 2019. <https://banyanglobal.com/wp-content/uploads/2019/09/USAID-North-Macedonia-Gender-Analysis-Report.pdf>

Women and Men in the Republic of Macedonia, Republic of Macedonia State Statistical Office, Skopje 2019. <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/Gender2019.pdf>

World Health Organization. (2013) Violence against women - <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women#:~:text=A%202013%20analysis%20conduct%20by,partner%20or%20non%2Dpartner%20sexual>

World Health Organization. (2016). Strategy on women's health and well-being in the WHO European Region

World Health Organization. (2016). Women's health and well-being in Europe: beyond the mortality advantage

UNDP (2000) Women's Political Participation And Good Governance: 21st Century Challenges, достапно на https://www.onlinewomeninpolitics.org/beijing12/wpp_gg.pdf

<https://www.mtm.mk/biznis/24650-zhenite-upravuvaat-so-mali-kompanii-vo-golemite-dominiraat-mazhite> <https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs>

Цветковска, С. Анализа за учество на жените на пазарот на трудот, ОСЦЕ, 2016

Забијакин Чатлеска, В., Борота Поповска, М., Топузовска Латковиќ, М. (2016) Мултиетничка студија за младинско претприемништво, МИР, ИСППИ, Скопје

Шопова А. (2017) Знаење, свесност и верувања за хуман папиломавирусите и хуман папиломавирусвакцината кај популацијата во Република Македонија – Докторска дисертација Медицински факултет, УКИМ Скопје. 2017

ЗА ИЗДАВАЧОТ

Фондација „Фридрих Еберт“
канцеларија Скопје
Бул. 8-ми Септември 2/2-5
1000 Скопје, Северна Македонија

Одговорно лице:
Ева Елерајт | Директорка
Тел.: +389 2 3093-181 / -182
www.fes-skopje.org
Контакт:
contact@fes-skopje.org

Било каква комерцијална употреба на материјалите објавени од страна на Фондацијата „Фридрих Еберт“ не е дозволена, без претходно писмено одобрение.

Дизајн:

Ставовите и мислењата изразени во оваа научна студија не ги отсликуваат ставовите на институциите и организациите во кои работат авторките и авторите на истата.

СТУДИЈА ЗА ЖЕНИТЕ

ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА 2020/2021